

Ondersteuning van jongeren (16-17 jaar) op de drempel van volwassenheid

Een onderzoek naar hun levens, leefwereld en veerkracht

15 februari 2021

ONDERSTEUNING
JEUGD IN OVERGANG
NAAR VOLWASSENHEID

Ondersteuning van jongeren (16-17 jaar) op de drempel van volwassenheid

Een onderzoek naar hun levens, leefwereld en veerkracht

15 februari 2021

Onderzoekers:

Marte Wiersma
Judith van Vliet
Mark van Dijk
Roel van Goor
Hafida Gharbaoui
Josine Steenvoorde
Sarah Uitman
Joost Weling
Sanne Westhoff

Copyright © 2021, Hogeschool Inholland

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt met RAAK-PRO-financiering van Regieorgaan Stichting Innovatie Alliantie (SIA), onderdeel van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijke Onderzoek (NWO)

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Hoofdstuk 1	
Inleiding	7
1.1 Algemene introductie van het onderzoek	7
1.2 Definiëring kernbegrippen	8
1.3 Onderzoeksopzet	9
Hoofdstuk 2	
De jongeren: een kennismaking	11
2.1 Persoonlijke situatie en achtergrond	11
2.2 Hulpverlening in het verleden	13
2.3 Samenvattend	15
Hoofdstuk 3	
Welbevinden, zelfstandigheid en eigen kracht	16
3.1 Welbevinden	16
3.2 Leefgebieden	17
3.3 Individuele hulpbronnen	20
3.4 Samenvattend	21
Hoofdstuk 4	
Sociale en maatschappelijke participatie	23
4.1 Opleiding	23
4.2 Werk	24
4.3 Sociaal leven	25
4.4 Religieuze activiteiten	25
4.5 Samenvattend	26
Hoofdstuk 5	
Informatie ondersteuning en professionele hulp	27
5.1 Informatie hulpbronnen	27
5.2 Formele ondersteuning	29
5.3 Waardering formele ondersteuning	30
5.4 Samenvattend	35
Hoofdstuk 6	
Jongeren op weg naar de toekomst	37
6.1 De overgang 18-/18+	37
6.2 Toekomstbeeld korte en langere termijn	39
6.3 Samenvattend	42

Hoofdstuk 7	
Conclusie	44
Hoofdstuk 8	
Discussie	49
Hoofdstuk 9	
Literatuur	52
Bijlage: partners OJOV-onderzoek	
Lijst partners en opleidingen	54

Samenvatting

Achtergrond

De overgang naar volwassenheid verloopt voor veel jongeren niet vanzelf. Dit geldt zeker voor jongeren die moeilijkheden ervaren op een of meerdere leefgebieden, zoals in de relatie met ouders of vrienden, op gebied van school, werk, of financiën, jongeren die worstelen met psychische of lichamelijke klachten of het gebruik van verdovende middelen. OJOV - Ondersteuning Jeugd in Overgang naar Volwassenheid - is een onderzoeksprogramma dat middels onderzoek naar de leefwereld en het perspectief van jongeren bijdraagt aan het verbeteren van de begeleiding van en hulp aan oudere jeugd en jongvolwassenen met ondersteuningsbehoeften. In deze rapportage worden de resultaten gepresenteerd van de semigestructureerde interviews met jongeren van 16 en 17 jaar die in het kader van het OJOV-onderzoek zijn afgenomen. Voor al deze jongeren geldt dat ze gebruik maken van een vorm van professionele hulp voor ondersteuning op een of meerdere leefgebieden.

Vraagstelling

De centrale onderzoeksvraag luidt: *Hoe kan professionele ondersteuning beter aansluiten bij de leefwereld van jongeren in de overgang naar volwassenheid (16-23 jaar) en bijdragen aan hun veerkracht en volwassenwording?*

Het onderzoek richt zich op het in kaart brengen van de ervaringen en het perspectief van de jongeren zelf. In dit rapport zijn de volgende vijf deelvragen leidend:

- Hoe is het gesteld met jongeren die een beroep doen op professionele ondersteuning?
- Waar zoeken en vinden ze ondersteuning?
- Hoe waarderen jongeren verschillende vormen van ondersteuning en hoe is deze helpend?
- Wat zegt dit over de veerkracht van de jongeren uit deze doelgroep?
- In hoeverre zijn de jongeren voorbereid op de overgang naar 18 jaar?

Het antwoord op de zesde deelvraag wordt afgeleid uit de antwoorden op de eerste deelvragen:

- Wat kunnen we op grond van de conclusies aanbevelen voor beleid en de beroepspraktijk?

Methodologie

De geïnterviewde jongeren zijn geworven via onderwijsinstellingen en via specifieke voorzieningen voor jeugdhulp. In totaal is met 44 jongeren gesproken, waarvan 17 jongens en 27 meiden. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een semigestructureerde interviewleidraad. De leidraad is ontwikkeld en gevalideerd in samenspraak met professionals die werken met jongeren tussen 16 en 23 jaar. Alle interviewers zijn getraind in interviewvaardigheden en bejegening van de respondenten. Vervolgens zijn alle interviews Verbatim uitgewerkt en geanalyseerd met behulp van het kwalitatieve data-analyse-programma MAX-QDA. In eerste instantie zijn de vier thema's uit de interviewleidraad gebruikt om de data te structureren: het huidige leven van de jongeren, volwassenheid (persoonlijke en sociaal-maatschappelijke component), (in)formele ondersteuning en het toekomstbeeld. De rapportage is ook volgens deze thema's gestructureerd.

Conclusies

De resultaten van het onderzoek leiden tot de volgende algemene conclusies bij de gestelde deelvragen:

- Hoe is het gesteld met jongeren van 16 en 17 jaar?

Ondanks de moeilijkheden die de jongeren (hebben) ervaren in hun leven, geeft het overgrote deel van de jongeren aan dat het op dit moment (relatief) goed gaat.

- Waar zoeken en vinden jongeren ondersteuning als dat nodig is?

Jongeren ontnemen veel steun aan hun ouders, hun vrienden en hun dagelijkse leven op school. Tegelijkertijd zeggen verschillende jongeren niet voor al hun moeilijkheden terecht te kunnen bij ouders en vrienden, en aanvullend hulp nodig te hebben van professionals. Ongeacht de steunvormen waarop ze een beroep doen denken jongeren dat zij uiteindelijk zelf de belangrijkste bron zijn voor het omgaan met problemen.

- Hoe waarderen jongeren verschillende vormen van ondersteuning en hoe is deze helpend?

Voor alle jongeren geldt dat het belangrijk is dat er iemand beschikbaar is waarbij ze terecht kunnen, Informele ondersteuning; jongeren ontnemen voor veel zaken steun aan hun ouders. Maar als jongeren niet bij hun ouders kunnen of willen aankloppen voor bepaalde zaken, dan wordt die rol vaak vervuld door andere familieleden, vrienden of uiteenlopende professionals.

Bij professionele hulp beschouwen jongeren de manier zij worden bejegend en behandeld als het punt dat het meest bepalend is voor de kwaliteit en effectiviteit van de hulp. Gewaardeerde bejegeningaspecten zijn oprechte interesse en betrokkenheid, beschikbaar zijn, betrouwbaar zijn, gelijkwaardigheid en positieve bekrachtiging.

Daarnaast zoeken jongeren veelal praktische ondersteuning; niet alleen maar praten maar ook samen een plan maken of samen actie ondernemen. Bovendien waarderen jongeren het wanneer de hulp en begeleiding laagdrempelig is, zonder dat er een specifieke interventie of traject aan verbonden is. En er is behoefte aan continuïteit in de ondersteuning.

- Wat zegt dit over de veerkracht van de jongeren uit deze doelgroep?

De resultaten uit het onderzoek zijn geïnterpreteerd in het licht van de ecologische benadering van veerkracht van Ungar. Veerkracht wordt daarin begrepen als het samenspel tussen beschikbare hulpbronnen op persoonlijk, relationeel en contextueel niveau en de mate waarin jongeren daarop een beroep (kunnen) doen wanneer dat nodig is.

De hulpbronnen waarop jongeren een beroep doen en de manier waarop ze er een beroep op doen, verschilt per jongere. Een beroep kunnen doen op vaste hulpbronnen als ouders, vrienden en school is belangrijk voor de algehele veerkracht van jongeren. Aanvullende doen jongeren een beroep op uiteenlopende hulpbronnen. De mate waarin zij zelf gemotiveerd en in staat zijn om met zaken aan de slag te gaan wordt gezien als meest bepalend voor het kunnen omgaan met moeilijkheden. Dat wil niet zeggen dat ze het zelf moeten doen, maar wel dat jongeren denken dat hulp alleen helpt heeft als zij zelf aan het roer staan.

- Hoe worden jongeren voorbereid op de overgang 18-/18+?

Een groot gedeelte van de jongeren lijkt niet of nauwelijks bezig te zijn met de overgang naar de wettelijke volwassenheid. Dit geldt zeker voor de jongeren waarvoor hun opleiding doorloopt als ze 18 worden en die na hun 18e verjaardag thuis blijven wonen. Wel valt vast te stellen dat de overgang naar 18 jaar meer speelt voor jongeren die op hun 18e verjaardag uit huis willen of een residentiële voorziening moeten verlaten. Deze jongeren oriënteren zich bijvoorbeeld op het vinden van een (zelfstandige) woning. Bovendien maken deze jongeren zich meer zorgen of alles goedkomt als ze 18 jaar zijn, vooral of ze alles kunnen betalen. In het algemeen zeggen jongeren nauwelijks te worden voorbereid op de overgang naar 18 jaar. In het mbo-onderwijs lijkt meer aandacht voor deze thema's, dan in het vo of hbo.

Aanbevelingen beleid en beroepspraktijk

Enkele voorlopige algemene aanbevelingen voor beleidsmakers die we kunnen afleiden uit ons onderzoek zijn:

- Zet in op toekomstgericht werken met jongeren maar vul dit niet te instrumenteel en planmatig in en kijk niet te ver vooruit.
- Focus niet alleen op kwetsbare jongeren, maar zorg voor brede steun voor alle jeugd.
- Denk bij ondersteuning niet alleen aan hulpverlening: zorgen voor een goede preventieve basisinfrastructuur.
- School blijkt de meest centrale leefwereld te zijn voor jongeren. Denk na over meer fluïde grens tussen school en hulpverlening.
- Zorg voor professionalisering van mentoren (of slb'ers) op het gebied van begeleiding van jongeren, ook met het oog op signalering en toeleiding naar professionele hulp.

Voor professionals in het werkveld kunnen voorlopig de volgende aanbevelingen worden afgeleid:

- Probeer zicht te krijgen op de hulp- en steunbronnen die al aanwezig zijn in de levens van jongeren en hierbij aan te sluiten.
- Ga er nooit te snel vanuit dat je ouders niet hoeft te betrekken in de hulp en begeleiding van 16- 17-jarige jongeren, tenzij jongeren nadrukkelijk aangeven dat ze dit niet willen
- Heb oog voor de juiste bejegening: jongeren geven aan dat als ze zelf de sleutel zijn tot verandering. Als jongeren niet willen of niet gemotiveerd zijn, dan heeft professionele ondersteuning weinig zin.
- Werk aan zelfvertrouwen, zelfwaardering en motivatie met jongeren. Jongeren willen uitdagingen en tegenslag zelf het hoofd bieden, maar hebben daarvoor zelfwaardering en zelfvertrouwen nodig.

1. Inleiding

In deze rapportage worden de resultaten gepresenteerd van interviews met jongeren van 16 en 17 jaar die zijn afgenomen in het kader van het onderzoeksproject *Ondersteuning jeugd (16-23 jaar) in overgang naar volwassenheid* (hierna: OJOV). Dit is een vierjarig onderzoeksproject uitgevoerd in Amsterdam, Haarlem en Rotterdam door Hogeschool Inholland en het Verwey-Jonker Instituut in samenwerking met Hogeschool Rotterdam, gemeenten en praktijkpartners. In het onderzoek worden gegevens verzameld bij jongeren in de leeftijd van 16 tot 23 jaar, die zijn opgedeeld in drie leeftijdsfasen: 16- en 17-jarigen; 18-jarigen; en 19- tot 23-jarigen. Het onderzoek omvat een kwalitatief (semi-gestructureerde interviews) en kwantitatief (vragenlijsten) deel, met beide een cross-sectionele en longitudinale component. De jongeren waarbij een interview is afgenomen maken allemaal gebruik van enige vorm van professionele hulp of ondersteuning bij moeilijkheden op een bepaalde leefgebied. Met een gedeelte van de geïnterviewde jongeren is/wordt nogmaals gesproken wanneer ze 18 jaar en wanneer ze 19 of 20 jaar zijn. Deze rapportage richt zich op de jongste leeftijdsfase. De rapportages over de twee hoogste leeftijdsfasen volgen op een later moment. Daarin wordt ook aan besteed aan hoe hun levens zich hebben ontwikkeld, wat er is veranderd of hetzelfde is gebleven.

Leeswijzer

Het rapport is als volgt opgebouwd: in het eerste hoofdstuk wordt de achtergrond, de gehanteerde kernbegrippen, de methodiek en de methodologische beperkingen van het onderzoek beschreven. In het tweede hoofdstuk volgt een beschrijving van de geraadpleegde jongeren waarbij wordt ingegaan op hun levensgeschiedenis en hulpverleningsgeschiedenis. In het derde hoofdstuk wordt beschreven hoe de jongeren in het leven staan, hoe het met hen gaat – hoe ze ‘in hun vel zitten’ – en in hoeverre ze hun leven zelfstandig en op een eigen manier vormgeven. In het vierde hoofdstuk wordt de sociaal-maatschappelijke participatie van de jongeren beschreven op een aantal leefgebieden opleiding, werk, sociaal leven, vrijetijdsbesteding en participatie in religieuze of spirituele activiteiten. In het vijfde hoofdstuk wordt beschreven van welke (in)formele vormen van ondersteuning jongeren gebruik maken en hoe ze die ondersteuning waarderen. In het zesde hoofdstuk wordt ingegaan op het toekomstbeeld van de jongeren. Het gaat hierbij eerst om de nabije toekomst en de overgang 18-/18+, daarna om het toekomstbeeld van jongeren op langere termijn. In hoofdstuk zeven wordt antwoord gegeven op de geformuleerde onderzoeksvragen en in hoofdstuk acht volgen enkele aanbevelingen voor beleid en de beroepspraktijk.

1.1 Algemene introductie van het onderzoek

De overgang naar volwassenheid is voor veel jongeren een turbulente tijd. In deze levensfase krijgen jongeren te maken met grote veranderingen en nieuwe verwachtingen (Spanjaard & Slot 2015). Tegelijkertijd vinden belangrijke ontwikkelingen plaats op lichamelijk, mentaal en sociaal-emotioneel gebied (Van Duijvenvoorde et al., 2016; Anderson, 2016). Het is een periode waarin jongeren school en opleiding(en) afronden, hun eigen geld gaan verdienen en hiermee leren omgaan, relaties aangaan en onderhouden met vrienden en partner(s), op zichzelf gaan wonen en formele zaken zelf gaan regelen (o.a. aanvragen zorgverzekering, uitkering, studiefinanciering). In deze levensfase dienen zich nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden aan, maar hebben jongeren ook een grotere kans om problemen te ontwikkelen (Paulsen & Berg, 2016). Zo is bekend dat alcohol- en drugsgebruik, geldproblemen, schoolverzuim- of uitval, problemen rondom seksualiteit, psychosociale gezondheid en politie en justitie zich vaak voor het eerst manifesteren in de periode van 16-23 jaar (Stevens et al., 2018; Van Middelkoop et al., 2017). Dit geldt in het bijzonder voor jongeren bij wie de balans tussen risico -en beschermende factoren wankelt. Deze jongeren hebben een verhoogde kwetsbaarheid voor het ontwikkelen van problematiek in deze levensfase. Denk hierbij aan: dak -en thuisloze jongeren, jongeren met een licht verstandelijke beperking, voortijdig schoolverlaters, thuiszitters, jongeren met psychische problematiek of jongeren met een jeugdbeschermings- en/of jeugdreclasseringsmaatregel. Voldoende aandacht en passende begeleiding is nodig om te voorkomen dat deze jongeren hun volwassen leven beginnen met een valse start en maatschappelijk aan de zijlijn komen te staan (VNG, 2016; Van Middelkoop et al., 2017). Echter, juist aan jongeren in overgang naar volwassenheid blijkt het lastig om passende hulp en ondersteuning te bieden. Dit vraagt om verbetering.

De lectoraten Jeugd en Samenleving, Empowerment en Professionalisering en Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland hebben samen met het Verwey-Jonker Instituut initiatief genomen om een onderzoek uit te voeren naar deze thematiek in de steden Amsterdam, Haarlem en Rotterdam. Deze onderzoeksinstellingen werken samen met het lectoraat Maatschappelijke zorg van Hogeschool Rotterdam, gemeenten, verschillende ROC's, organisaties voor jongerenwerk, jeugdhulp en hbo-instellingen. Dit

onderzoek is medegefinancierd door Regieorgaan SIA, onderdeel van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) in het kader van RAAK Pro, met cofinanciering van alle uitvoerende partijen. In bijlage 1 is een overzicht te vinden van alle partners en andere bijdragende partijen.

Het perspectief van jongeren staat centraal in dit onderzoek. Door jongeren zelf te bevragen en te volgen gedurende een periode van drie jaar wordt inzicht verkregen in hun leefwereld, ervaringen en ontwikkeling in de periode van volwassen worden. Waar vinden deze jongeren hulp en ondersteuning bij wanneer ze hier behoefte aan hebben? En welke ondersteuning helpt hen verder? Doel van het onderzoek is het vinden van aanknopingspunten voor verbetering van de professionele ondersteuning van jongeren tussen 16 en 23 jaar en daarmee het vergroten van hun (kansen op) maatschappelijke participatie. De centrale onderzoeksvraag luidt:

Hoe kan professionele ondersteuning beter aansluiten bij de leefwereld van jongeren in de overgang naar volwassenheid (16-23 jaar) en bijdragen aan hun veerkracht en volwassenwording?

Het onderzoek richt zich in eerste instantie op het in kaart brengen van de ervaringen en het perspectief van de jongeren zelf. In dit rapport zijn de volgende vijf deelvragen leidend:

- 1) *Hoe is het gesteld met jongeren die een beroep doen op professionele ondersteuning?*
- 2) *Waar zoeken en vinden ze ondersteuning?*
- 3) *Hoe waarderen jongeren verschillende vormen van ondersteuning en hoe is deze helpend?*
- 4) *Wat zegt dit over de veerkracht van de jongeren uit deze doelgroep?*
- 5) *In hoeverre zijn de jongeren voorbereid op de overgang naar 18 jaar?*

Het antwoord op de zesde deelvraag wordt ontleend aan de antwoorden op de eerste vier deelvragen:

- 6) *Wat kunnen we op grond van de conclusies aanbevelen voor de beleid en de beroepspraktijk?*

1.2 Definiëring kernbegrippen

In deze paragraaf zijn de kernbegrippen gedefinieerd die centraal staan in dit onderzoek.

Overgang volwassenheid

Jongeren tussen 16 en 23 jaar bevinden zich in de overgang van jeugd naar volwassenheid. Arnett (2000) duidt deze periode als "ontluikende volwassenheid" waarin jongeren vanaf hun late tienerjaren tot ze ver in de twintig zijn kunnen experimenteren met onafhankelijkheid en volwassen rollen zoals werken, op zichzelf wonen en een vaste relatie aangaan. In deze levensfase hebben jongeren enerzijds behoefte aan autonomie en zelfstandigheid en tegelijkertijd een vertrouwd netwerk dat hen begeleidt in het overgangsproces (o.a. Paulsen & Berg, 2016). Dit geldt in het bijzonder voor jongeren die te maken hebben met uitdagingen op een of meerdere leefgebieden, zij lopen meer risico op het ontwikkelen van problematiek in deze levensfase.

Voorbereiding op de overgang 18-/18+

In dit onderzoek is aandacht voor de voorbereiding op de overgang naar 18 jaar, de leeftijd waarop jongeren voor de Nederlandse wet als volwassen worden beschouwd. Met 18 jaar krijgen jongeren meer rechten en nieuwe verantwoordelijkheden en praktische regelzaken, zoals het afsluiten van een zorgverzekering of toegang tot hun eigen bankrekening. Hulp, begeleiding of toezicht – zoals jeugdbescherming – die voor het 18^e jaar is opgestart in het kader van de Jeugdwet komt voor een groot gedeelte van de jongeren ten einde, of moet een vervolg krijgen in het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Hierdoor kan het zijn dat jongeren geen hulp meer krijgen of moeten wisselen van begeleider of traject. Het is belangrijk dat jongeren tijdig worden voorbereid op deze veranderingen en dat ze iemand hebben in hun netwerk die hen bij kan staan (VNG, 2016). In dit rapport wordt besproken door wie en in hoeverre jongeren van 16 en 17 jaar zijn voorbereid op de overgang naar 18 jaar en waar ze terecht kunnen voor begeleiding op dit gebied.

Volwassenheid

In het onderzoek zijn jongeren bevraagd over verschillende gebieden van hun leven. Deze gebieden hebben we opgedeeld in twee componenten die in pedagogische literatuur vaker worden onderscheiden wanneer het gaat over volwassenheid, de component van het persoonlijke leven en de mate van zelfstandigheid en zelfredzaamheid, en de component van het sociale leven en de maatschappelijke participatie.

- De persoonlijke component van volwassenheid die we onderscheiden gaat over de manier waarop jongeren hun leven op een eigen manier vormgeven. De volgende leefgebieden zijn aan deze component van volwassenheid gekoppeld: wonen, relatie, dagelijks functioneren, omgaan met geld, lichamelijke -en psychische gezondheid, middelengebruik, criminaliteit en zingeving.
- De sociale component van volwassenheid gaat over de sociale en maatschappelijke activiteiten van jongeren en de uitdagingen die zij hierbij tegenkomen. De volgende leefgebieden zijn aan deze component van volwassenheid gekoppeld: opleiding, werk, sociaal leven, vrijetijdsbesteding en participatie in religieuze of spirituele activiteiten.

Ondersteuning: professioneel en informeel

In het onderzoek is onderscheid gemaakt tussen formele en informele ondersteuning. Het verschil definiëren we als volgt:

- Informele ondersteuning is de hulp en begeleiding van familie, vrienden of belangrijke personen bij moeilijkheden op een of meerdere leefgebieden. In dit rapport wordt beschreven op welke informele bronnen van ondersteuning jongeren een beroep doen, bij welke leefgebieden en hoe ze deze ondersteuning waarderen.
- Formele ondersteuning is de hulp en begeleiding vanuit professionele organisaties (psycholoog, vanuit school, jongerenwerk, jeugdzorg) op verschillende leefgebieden. In dit rapport wordt beschreven van welke vormen van formele ondersteuning jongeren gebruik maken, op welke leefgebieden en hoe ze deze ondersteuning waarderen.

Veerkracht

Centraal in dit onderzoek staat het begrip *veerkracht*. In dit onderzoek verwijst *veerkracht* naar het vermogen van jongeren om een actief beroep te doen op individuele, relationele en contextuele hulpbronnen om tegenslagen en uitdagingen het hoofd te bieden (Ungar, 2008; Ungar & Liebenberg, 2011). We onderscheiden drie groepen factoren van *veerkracht*, te weten: individuele factoren (persoonlijke competentie, peer-support, sociale vaardigheden); factoren in de relatie met primaire verzorgers (fysieke verzorging, psychologische verzorging) en contextfactoren (levensbeschouwelijke overtuigingen, waarde van onderwijs, verbondenheid cultuur/gemeenschap) (Ungar, 2016). In de *veerkracht* benadering vormen de mogelijkheden en eigen regie het uitgangspunt in plaats de beperkingen en risico's (Maurits et al., 2016).

We bieden het concept *veerkracht* een centrale plek in het onderzoek omdat: het aansluit bij inzichten uit vooronderzoek dat jongeren in deze levensfase vaak weerstand ervaren bij teveel nadruk op problemen; het aansluit bij het huidige jeugdhulpbeleid waarin de focus ook ligt op normalisering en het aanspreken van de eigen kracht; en omdat het inzicht biedt in hulpbronnen die jongeren aanspreken wanneer ze moeilijkheden ervaren en het aanknopingspunten biedt voor het formuleren van aanbevelingen.

1.3 Onderzoeksopzet

Deze rapportage gaat over de resultaten van de interviews met jongeren van 16 en 17 jaar. In deze paragraaf wordt de onderzoeksopzet toegelicht en besproken hoe de dataverzameling heeft plaatsgevonden. Ook wordt de gehanteerde interviewleidraad verantwoord en de analyse van de data toegelicht.

Werving respondenten

De meeste jongeren zijn geworven via onderwijsinstellingen, waarvan de grootste groep via het mbo en verschillende niveaus van het vo (praktijkonderwijs, havo, vwo). Er zijn ook jongeren geworven via specifieke voorzieningen voor jeugdhulp zoals jeugd-ggz, veld- en jongerenwerk en vormen van residentiële zorg. Voor de selectie van geschikte respondenten is een beroep gedaan op de medewerkers van betrokken voorzieningen, onder andere zorgcoördinatoren in het mbo -en praktijkonderwijs, (school)psychologen, (school)maatschappelijk werkers, jongerenwerkers en pedagogisch medewerkers in residentiële voorzieningen.

Aantallen

In de leeftijdscategorie 16-17 jaar zijn in totaal 44 jongeren geïnterviewd, 17 jongens en 27 meisjes. Ten tijde van het interview waren 22 jongeren 16 jaar en 22 jongeren 17 jaar. Vanuit Amsterdam hebben 25 jongeren meegedaan, vanuit Haarlem 8 jongeren en vanuit Rotterdam 11 jongeren.

Verantwoording interviewleidraad

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een semigestructureerde interviewleidraad. In semigestructureerde interviews dienen de vragen vooral als vertrekpunt om verder op een open manier met de jongeren in gesprek te gaan en bepaalde onderwerpen uit te diepen. In de interviewleidraad zijn suggesties opgenomen voor doorvragen op bepaalde thema's die de onderzoeker aan de orde kan stellen. Het doel hiervan is dat de onderzoekers meer gedetailleerde informatie verkrijgen over bijvoorbeeld de motivatie, achterliggende gedachten, wensen of behoeften van jongeren. De duur van de interviews loopt uiteen van drie kwartier tot ruim een uur.

Er is bewust gekozen voor een niet-problematiserende insteek van het interview met een focus op het huidige leven van de jongere, het toekomstbeeld en de ervaring met (in)formele ondersteuning in het nu of recente verleden. Op aanraden van professionals die met jongeren werken en in lijn met ervaringen uit eerder onderzoek onder jongeren in deze leeftijdsfase is niet speciaal gevraagd naar de hulpverleningsgeschiedenis van jongeren of naar problemen uit het verleden. Deze zaken zijn wel besproken als de jongere hier zelf over begon tijdens het gesprek.

Er is nagedacht over de opbouw van het interview. Het interview start met een min of meer persoonlijke kennismaking met de jongere, waarbij wordt ingegaan op het huidige persoonlijke, sociale en maatschappelijke leven van de jongere. Hierdoor wordt geprobeerd de jongere op het gemak te stellen en een prettige gespreksrelatie op te bouwen. Daarna is aan jongeren gevraagd om op dezelfde leefgebieden vooruit te blikken op hun toekomst als ze 30 jaar zijn. Vervolgens wordt via toekomstbeeld gevraagd wat er nodig is om dit te realiseren. Er wordt ingegaan op wie of wat hen helpt bij het vorm geven van hun leven, hoe ze verschillende vormen van hulp en ondersteuning waarderen en wat ze daarin eventueel missen.

De leidraad is ontwikkeld en gevalideerd in samenspraak met professionals die werken met jongeren tussen 16 en 23 jaar. Er is expliciet aandacht besteed aan het afstemmen van de leidraad op het niveau van jongeren met een licht verstandelijke beperking. Dit heeft geresulteerd in de ontwikkeling van een visuele invulplaat als hulpmiddel om samen met de jongere te reflecteren op de overgang naar volwassenheid en eventuele toekomstige ondersteuningsbehoeften. De leidraad is meermaals uitgeprobeerd en bijgesteld in pilot-interviews.

De interviews zijn afgenomen door (junior)onderzoekers van Hogeschool Inholland en Hogeschool Rotterdam en vierdejaars hbo-studenten Pedagogiek en Social Work van Hogeschool Inholland. Alle interviewers zijn getraind in interviewvaardigheden en bejegening van de respondenten en hebben meermaals geoefend met het instrumentarium.

Verantwoording analyse

Van alle interviews is een geluidsopname gemaakt. Deze audiobestanden zijn uitgewerkt in een Verbatim-verslag en vervolgens geanalyseerd met behulp van het kwalitatieve data-analyse-programma MAX-QDA. In eerste instantie zijn de vier thema's uit de interviewleidraad gebruikt om de data te structureren: het huidige leven van de jongeren, volwassenheid (persoonlijke en sociaal-maatschappelijke component), (in)formele ondersteuning en het toekomstbeeld. Binnen deze codering zijn enkele subcodes aangebracht. Vervolgens is het gecodeerde materiaal samengevat per code en zijn de samengevatte resultaten geanalyseerd in het licht van de centrale onderzoeksvragen. De resultaten van de analyse zijn te lezen in deze rapportage.

2. De jongeren: een kennismaking

In dit hoofdstuk maken we kennis met de geïnterviewde jongeren: wie zijn deze jongeren van 16 en 17 jaar en wat is hun achtergrond? Er wordt beschreven hoe ze zijn opgegroeid, welke ingrijpende gebeurtenissen zich hebben voorgedaan in hun leven en hoe deze hen hebben gevormd. Ook wordt stilgestaan bij de hulpverleningsgeschiedenis van de geïnterviewde jongeren. De meeste bovengenoemde thema's zijn terloops aan de orde gekomen in de gevoerde gesprekken. Er is wel naar de vroegere thuissituatie van jongeren gevraagd.

2.1 Persoonlijke situatie en achtergrond

Thuissituatie

Om een beeld te krijgen van de situatie waarin jongeren zijn opgegroeid is gevraagd hoe, waar en met wie ze zijn opgegroeid en hoe de jongeren dit hebben beleefd. Een aantal jongeren omschrijven hun thuissituatie in het verleden als gezellig en rustig en de band met hun ouders als goed. De meerderheid van de jongeren komt uit een gezin met gescheiden ouders. De meesten van hen vertellen dat dit ruzie en onrust teweeg heeft gebracht. Door de scheiding woonden meerdere jongeren afwisselend bij hun vader en moeder, of afwisselend bij hun biologische ouders en stiefouders. De band met de stiefouders was niet altijd goed, zoals een meisje vertelt:

"Thuis wilde ik niet luisteren, ik wilde dingen niet doen. En ja, er werd soms ook naar mij gewezen dat ik helemaal niks deed. [...] En dan komt mijn stiefvader zich er in mengen, en dan doet die met zijn handen alsof die mij gaat slaan, maar dat doet ie niet, maar ik kan er niet tegen."

Naast gescheiden ouders vertellen jongeren over andere gezinssituaties die afwijken van het standaard kerngezin waarin de biologische ouders bij elkaar zijn. Enkele jongeren zijn opgegroeid met een alleenstaande ouder vanwege het overlijden van een ouder of bij een opa en oma. Ook wordt meermaals gesproken over problematiek in het gezin zoals één of meer gezinsleden met psychische problematiek of verslaving, een handicap of een lichamelijke ziekte of geen contact meer met een van de ouders. Soms werd jeugdzorg ingeschakeld vanwege een onveilige gezinssituatie. Enkele jongeren zijn uit huis geplaatst, naar een pleeggezin overgebracht of hebben tijdelijk bij een vriend of vriendin gewoond.

Een aantal jongeren vertellen dat de onrust in de vroegere gezinssituatie hen op een bepaalde manier heeft gevormd. Dit effect hoeft niet altijd negatief te zijn. Een jongere vertelt over de impact van de vijf jaar durende vechtscheiding van haar ouders:

"[...] mijn kwaliteiten komen daar nu in uit. Ik vond het een verschrikkelijke periode op dat moment, maar ik zou het niet terug willen draaien. De dingen die ik nu heb meegekregen en goed kan, die zou ik niet willen missen. Daarbij denk ik ook dat het beter is dat je wat meemaakt om juist dingen te waarderen die je wel hebt."

Twee jongeren vertellen over de invloed van het stellen van grenzen in de opvoeding: *"Ik ben best met goede regels opgevoed, want wij hebben vroeger altijd oppassen gehad. Dat waren twee oudere vrouwen en die waren best wel streng. Juist dat heeft mij heel zelfstandig gemaakt."* Een andere jongere heeft juist grenzen gemist: *"[...] dat had ik nodig gehad, want dan waren wel wat dingen voorkomen, zeg maar, en dat, dat, vinden ze moeilijk om te doen, ze vinden het moeilijk om die richting te geven, ja"*.

Life events

In de verhalen van een meerderheid van de geïnterviewde jongeren zijn ingrijpende levensgebeurtenissen naar voren gekomen die een impact hebben gehad op het leven van de jongere en hem of haar hebben gevormd. Zoals eerder gezegd is hier niet naar gevraagd, de jongeren hebben hier uit zichzelf over verteld.

Meermaals wordt gesproken over het verliezen van een ouder, het meemaken van een fysiek ongeval, het hebben van een (chronische) ziekte, psychische problematiek, een verhuizing, een ervaring met seksueel overschrijdend gedrag of gepest worden. Een jongere vertelt dat hij nog steeds worstelt met de impact van een schietpartij waarvan hij getuige is geweest, een vriend kwam hierbij om het leven. Een andere jongere geeft aan dat de gewelddadige dood van haar vriendje nog steeds impact heeft op haar leven. Ook kampen

een aantal jongeren met de gevolgen van hun pestverleden. Een jongere vindt het moeilijk om sociaal contact aan te gaan omdat ze bang is om niet geaccepteerd te worden voor wie ze is:

"Omdat ik vroeger heel vaak gepest ben en ik niet de dunste ben, vind ik het altijd heel lastig om [...] met mensen te praten zolang ze me niet accepteren voor wie ik ben. Want ik heb een tijdje lang niet mijn eigen kledingstijl gedragen, dus meer Popie Jopie dingen met een heuptasje. Dat gebeuren. En daar ben ik eigenlijk helemaal niet van".

Een aantal jongeren vertellen dat ze positief zijn veranderd ten opzichte van de persoon die ze in het verleden waren. Een meisje vertelt bijvoorbeeld dat ze *"veel wilde dingen heeft gedaan"* toen ze tussen 14 en 16 jaar oud was. Ze experimenteerde onder andere met drugs en feestjes waar ze inmiddels mee is gestopt. Enkele jongeren zorgden voorheen voor problemen op school door vechtpartijen en brutaal gedrag. Ook vertellen meerdere jongeren dat ze beter in hun vel zitten dan vroeger omdat ze in het verleden kampten met psychische problematiek zoals depressie. Een aantal jongeren heeft hier nog steeds mee te maken, ze beschrijven echter een nieuwe manier van omgaan met deze problematiek waardoor het hen minder beïnvloedt in hun dagelijks leven. Een jongere met depressieve klachten heeft geleerd om sociaal contact juist op te zoeken in plaats van te vermijden omdat dit haar helpt om niet in een dip te belanden. Een andere jongere geeft aan dat ze heeft geleerd om open te zijn en te delen hoe ze zich voelt, hierdoor krijgt ze inzicht in wat ze zelf anders kan doen.

Vier jongeren zijn eerste generatie immigranten uit Suriname, Afghanistan, Curaçao en Duitsland. De jongere uit Afghanistan is in zijn eentje naar Nederland gevlucht. Hij geeft aan dat de periode alleen in Nederland moeilijk voor hem was. Inmiddels is hij herenigd met zijn ouders. Twee jongeren zijn tweede generatie migranten uit Albanië en Suriname. Het aantal jongeren uit gezinnen met een migratieachtergrond ligt feitelijk hoger, maar dit is niet altijd ter sprake gekomen in de gesprekken.

Schoolloopbaan

De schoolloopbaan is in ongeveer de helft van de gesprekken ter sprake gekomen. Dit lijkt vooral het geval bij jongeren die problemen hebben gehad in hun schoolloopbaan zoals (veelvuldig) spijbelen, blijven zitten of een wisseling van school of niveau. Genoemde redenen voor spijbelgedrag zijn onder andere een rommelige thuissituatie, moeilijk kunnen opstaan door blowen, de invloed van leeftijdsgenoten, het overlijden van een familielid en het *"niet goed in m'n vel zitten op deze school"*. Blijven zitten of een lager niveau moeten volgen, beschrijven sommige jongeren als vernederend. Echter, de meeste jongeren geven aan dat ze hierdoor gemotiveerd zijn om niet nog verder in niveau te dalen, of om weer terug te komen op hun oude niveau. Een meisje vertelt bijvoorbeeld over haar intrinsieke motivatie om haar mbo-afleiding af te ronden na het *"verpesten"* van de havo: *"Maar ik heb dat zelf helemaal verpest, dus ik heb ergens een soort onderliggende druk, niet eens vanuit mijn ouders, dat ik dit gewoon moet halen"*.

Uit de verhalen van jongeren blijkt dat de mate waarin ze zich gezien en gehoord voelen op school een belangrijke invloed heeft op de motivatie om naar school te gaan. Een jongere vertelt dat haar school aanvoelde als een *"fabriek"* waarin ze zich *"een nummer"* voelde, pas na de overstap naar een andere school ging het beter met haar. Meerdere jongeren vertellen dat het beter met hen gaat sinds ze zijn gewisseld van school, soms na een periode van thuiszitten. In de verhalen komen een aantal factoren terug die de motivatie van jongeren om naar school te gaan negatief hebben beïnvloed, zoals een toenemende druk en verwachtingen vanuit de school, onprettige interactie met docenten en/of de schoolleiding, of het volgen van een te laag onderwijsniveau. Een jongere vertelt dat ze het lastig vond om met de toenemende druk om te gaan van deadlines en grote projecten. Haar school heeft normaliter geen toets- en weeken maar richting de eindexamens wel schoolexamen- en SE- (SE= school examen) weken, hier moest ze aan wennen.

Ook persoonlijke factoren hebben een impact gehad op de schoolloopbaan van enkele jongeren. Zo vertelt een jongere dat hij last heeft gehad van concentratieproblemen door een geïnfecteerde darmontsteking. Ook de negatieve invloed van leeftijdsgenoten wordt genoemd. Een jongere vertelt dat ze voorheen spijbelde, maar dat nu niet meer doet: *"Gewoon niet naar andere meisjes luisteren en bijvoorbeeld als ze willen spijbelen en zo, dat ik niet met ze meega. [...] Ben gewoon over mijn grens gegaan"*.

Sociaal leven

In de verhalen van een aantal jongeren wordt gesproken over hun vroegere, sociale leven. Opvallend is dat een aantal keer wordt benoemd dat er bewust afstand is genomen van een vroegere vriendengroep vanwege een slechte invloed, onder andere door het gebruik van drank en drugs. Een jongere vertelt: *"[...] want ik heb*

best wel een slechte vriendenkring gehad. Met drugs en dat soort dingen. Ik houd daar dus liever afstand van". Ook vertellen enkele jongeren dat ze door ruzie hebben gebroken met hun beste vriendin(nen).

2.2 Hulpverlening in het verleden

Ruim driekwart van de geïnterviewde jongeren vertelt dat ze in het verleden een of meerdere vormen van formele ondersteuning (hierna: professionele ondersteuning) hebben gehad voor henzelf en/of het gezin. De volledige hulpverleningsgeschiedenis van jongeren is niet uitgevraagd in de gesprekken omdat bewust is gekozen voor een niet-problematiserende insteek. Het werkelijke aantal jongeren dat te maken heeft gehad met professionele ondersteuning in het verleden kan dus hoger zijn. Bovendien zijn jongeren niet altijd in staat om te benoemen waarvoor en welke hulp ze hebben gehad en of deze hulp voor de jongere zelf en/of het gezin was. In deze paragraaf wordt een beknopt beeld geschetst van de verschillende soorten ondersteuning waarmee de jongeren te maken hebben gehad, welke hulpvragen of problemen er speelden en wat hun ervaringen zijn geweest met deze hulp.

Aard problematiek

De aard van de problematiek waarbij de jongeren in het verleden professionele ondersteuning ontvingen loopt uiteen. Een aantal jongeren werden ondersteund bij psychische problematiek waaronder psychiatrische stoornissen zoals een posttraumatische stress stoornis (PTSS), een depressie, een oppositioneel opstandige gedragsstoornis (ODD) en een aandachtstekortstoornis (ADHD). Ook kwamen enkele jongeren met hulpverlening in aanraking vanwege gedragsproblematiek zoals politiecontact, het afsteken van vuurwerk, agressief gedrag, coma zuipen, blowen, verzuim van school en veel van huis zijn.

Ook problematiek binnen het gezin wordt genoemd als aanleiding voor professionele ondersteuning. De meeste jongeren vertellen over de scheiding van hun ouders die in sommige gevallen gepaard ging met een bedreigende gezinssituatie. Andere genoemde problemen in de gezinssfeer waarvoor professionele hulp werd ingeschakeld zijn een problematische relatie tussen ouder(s) en kind, schulden binnen het gezin en ouders met een verslaving.

Soort hulp

Ook de hulpverleningssoorten waarmee jongeren te maken hebben gehad lopen uiteen. Dit is te verklaren door de grote variatie aan problematiek in het verleden. De hulpverlening in het verleden varieert van zware interventies voor het hele gezin tot enkele individuele gesprekken met een jongerenwerker; specialistische hulp in de jeugd-GGZ; extra begeleiding van een leerkracht op school; en van (preventiegericht) begeleiding door een voogd bij een nieuwkomer tot acute opvang in de crisishulpverlening. Ook de leeftijdsfase waarin jongeren hulp kregen loopt uiteen. Bij sommige jongeren was er bijvoorbeeld sprake van gezinshulp vanaf het moment dat de jongere drie jaar was, bij anderen is de hulp enkele jaren geleden ingezet.

De hulpverleningssoort die het meest wordt genoemd door de jongeren is een vorm van psychische ondersteuning, jongeren noemen dit zelf vaak een psycholoog. Ook de crisisopvang is meerdere keren genoemd. Een meisje vertelt hoe ze hier terecht kwam omdat ze niet bij haar moeder, stiefvader en vriend van haar moeder kon wonen:

"Ik zat, toen ik, hoe oud was ik? Vijftien of zo, toen zat ik op het [jongerencrisiscentrum]. Maar een maandje, en ik zou eigenlijk naar [groep voor langer verblijf jongerencrisiscentrum] toegaan, maar toen zei mijn stiefvader dat ik daar kon gaan wonen, dus toen ben ik daar gaan wonen. Alleen het ging niet goed, dus toen ben ik bij mijn, bij de vriend van mijn moeder gaan wonen, want mijn moeder had geen plek voor mij meer in huis. Want mijn kamer was aan mijn broertje gegeven zeg maar. En toen woonde ik een tijdje bij de vriend van mijn moeder, maar het ging niet goed, dus moest ik weg."

Ook worden vormen van jeugdzorg, jeugdreclassering en/of jeugdbescherming een aantal keer genoemd. Jeugdzorg werd ingeschakeld vanwege verschillende redenen zoals verzuim op school of een onveilige thuissituatie. Eén jongere vluchtte alleen vanuit Afghanistan naar Nederland en kreeg - zoals gebruikelijk is bij alleenstaande minderjarige vluchtelingen - twee voogden toegewezen waarvan hij er één wekelijks zag en een ander één- of tweemaal per week.

Ten slotte vertellen verschillende jongeren over school als een plek waar ze ondersteuning kregen. Deze jongeren hebben gedurende hun gehele schoolloopbaan extra hulp en begeleiding ontvangen. De ondersteuning vanuit school varieert van gesprekken met een mentor, leerkracht, zorgcoördinator of schoolpsycholoog tot extra bijles en een-op-een begeleiding van een leerkracht. Ook vertellen jongeren over

ondersteuning rondom problematiek in de thuissituatie. Een jongere is naar aanleiding van een training door psychologen op de basisschool doorverwezen naar een hulpverleningspraktijk.

Weg naar hulpverlening toe

Ook de weg naar hulpverlening toe loopt uiteen. Bij een aantal jongeren kwam dit tot stand via hun (stief)ouders, via school en enkelen op eigen initiatief. In het merendeel van de verhalen komt het contact met professionele hulpverlening tot stand omdat een sleutelfiguur binnen een organisatie hiertoe aan heeft gezet. Jongeren noemen verschillende paden: via de professionele voetbalclub waar een jongen trainde kwam hij terecht bij een budgetcoach; een andere jongere bij de reclassering via Bureau Halt; via jeugdzorg bij een psycholoog; via de politie bij jeugdzorg; of via de politie in contact met het jongerenpunt en jongerenpreventiepunt Veilig thuis. Een enkele keer komt een jongere terecht bij een organisatie via de professionele ondersteuning voor een familielid. Wat opvalt is dat school vaak terugkomt in de verhalen van jongeren als plek van waaruit ze zijn doorverwezen naar hulpverleningsinstanties: *"School had zeg maar maatschappelijk werk ingeschakeld en hun schakelden zeg maar door naar een vrouw die mij begeleidt."* Ook is opvallend dat enkele jongeren aangeven dat de hulp in het verleden is komen "aanwaaien" en ze het gevoel hebben dat het eigenlijk niet nodig was. Deze hulp kan echter alsnog effect hebben. Zo vertelt een jongere dat een psycholoog hem goed heeft geholpen, hoewel hij er destijds niet om heeft gevraagd.

Ten slotte heeft een enkeling zelf de stap naar professionele ondersteuning gezet. Een jongere vertelt dat hij zichzelf op zijn 12^e heeft aangemeld voor een open groep bij de jeugd crisisdienst.

Waardering hulpverlening in het verleden

De geïnterviewde jongeren hebben uiteenlopende ervaringen met professionele ondersteuning in het verleden. De waardering van de hulp varieert van zeer positief tot zeer negatief. Een jongere vertelt dat ze door de hulp van een psycholoog heeft geleerd om te praten over wat er bij haar speelt: *"Dat heeft mij dus ook heel erg geholpen om zelf ook een beter in te kunnen zien van wat ik kan gaan doen."* Een jongere is geïnspireerd geraakt om in de toekomst zelf aan de slag te gaan in het wijkcentrum:

"Eigenlijk kwam ik hier terecht door een vriend van mij, want hier waren heel veel activiteiten en daar deden wij aan mee en kijk echt tegen hun op zeg maar hoe zij met jongeren te werk gingen ... dus uiteindelijke stage bij hun gelopen ...en ook al gezien hoe hun te werk gaan en wat mijn werkzaamheden kunnen zijn."

Twee jongeren hebben het reclasseringscontact vooral ervaren als een meldplicht in verband met een eerder gepleegd strafbaar feit of schoolverzuim. Een jongere vertelt dat hij de interventie vanuit bureau Halt destijds heeft ervaren als straf, maar retrospectief inziet dat het hem heeft geholpen om op het rechte pad te blijven. Het contact met de jeugdreclassering wordt door één jongere zelfs als een belangrijke beschermende factor genoemd ter voorkoming van verder afglijden in de criminaliteit:

"Ik was vrijgelaten onder voorwaarden [...] de voorwaarde was dat ik niet meer ging gebruiken, maar ik ben teruggefallen en mijn reclassering heeft me niet terug naar de jeugdgevangenis gestuurd, die heeft gezegd, ah hij heeft niks gezegd, hij heeft gewoon gezegd van weet je, hij heeft tijd nodig. En dat is een heel belangrijk ijkpunt in mijn leven geweest, want als hij mij had teruggestuurd op dat moment, was ik nooit uit de criminele wereld gestapt."

Een andere jongere vertelt dat hij veel heeft geleerd van de wijkteammedewerker, bijvoorbeeld hoe hij zelf zaken kan lossen. Hij denkt dat het zonder deze hulp de verkeerde kant was opgegaan:

"Je leert er best wel veel van. Ik ben me ook veel bewuster geworden van dingen. Ik ben blij dat het bestaat, want als het niet zo bestaat, dan zou het helemaal de slechte kant opgaan met mij. [...] Mij helpen hoe ik dat kan oplossen en er zelf mee om kan gaan. Het wijkteam [...] heeft ons heel erg geholpen."

Echter, negatieve ervaringen met professionele ondersteuning in het verleden komen ook terug in de verhalen van jongeren. Een jongere vertelt dat professionals vanuit het wijkteam zich enerzijds weinig lieten zien, maar zich wel op een indringende manier bemoeiden met het gezin en dat er soms zelfs tegen de wil van het gezin werd ingegaan:

“Wijkteam is gewoon bullshit. Ze vroegen nooit hoe het gaat. [...] en dan zeggen ze van we maken ons zorgen om je, maar ze heeft nog nooit gebeld. Ze kwam soms op afspraken niet opdagen en ze was ook tegen de dingen die wij wilden. Ze kwam echt met scholen die ik niet wou en bij deze school zei ik ‘ja’. Eigenlijk heb ik geen hulp van haar gehad, maar meer van organisatie X.”

Een jongere geeft aan dat ze praktische hulp heeft gewaardeerd van een professional die bestond uit een keer per week samen fietsen, samen reizen met de metro oefenen of naar de arcade gaan en vooral dingen doen die ze allebei interessant vonden. Hierna kreeg ze hulp van een psycholoog die alleen maar wilde praten en niets met haar ondernam, dit vond ze dit niet prettig en ze kreeg er stress van. In de behandeling vanuit de verslavingszorg geeft een jongere aan dat ze duidelijkheid, structuur en ritme heeft gemist: *“[...] we zouden uit een boekje gaan werken. Daar zijn we aan begonnen. Nooit afgemaakt, dus het is altijd, altijd een beetje onduidelijk wat ik daar aan het doen ben.”*

Ook het regelmatig wisselen van hulpverlener(s) en steeds opnieuw moeten vertellen van hun verhaal is door jongeren als stressvol ervaren. Een jongere die al sinds haar derde in beeld is bij jeugdzorg vertelt:

“[Ze moeten] heel goed luisteren naar hun cliënt want dat hebben ze bij mij niet gedaan. En over een tijdsteek van een jaar niet meer dan twee hulpverleners sturen, want ik heb er misschien zeven in een jaar gehad en dat was heel [veel] stress voor mij.”

Bovendien vertellen enkele jongeren dat de negatieve ervaringen met hulpverlening in het verleden nog steeds impact hebben op hun huidige leven. Een jongere vertelt over jeugdzorg: *“Met jeugdzorg heb ik alleen maar drama ervaren. Raakte ik eigenlijk alleen maar een beetje door getraumatiseerd.”*

2.3 Samenvattend

Er kan gesteld worden dat een groot deel van de geïnterviewde jongeren een verleden heeft waarin veel is gebeurd. De meerderheid van de jongeren is opgegroeid in een gezin dat afwijkt van het standaard kerngezin waarin de biologische ouders bij elkaar zijn. Dit hoeft niet per definitie problematisch te zijn. Echter, uit de verhalen van jongeren blijkt vaak sprake van onrust in de vroegere gezinssituatie, bijvoorbeeld door een scheiding van ouders en/of problematiek in het gezin.

De meeste jongeren rapporteren een of meerdere levensgebeurtenissen die impact hebben gehad op wie ze op dit moment zijn of waar ze nog steeds mee worstelen. Enkele jongeren vertellen over hun pestverleden, migratieverleden, psychische problematiek, een heftige gebeurtenis of hindernissen in hun schoolcarrière. Ook blijkt dat deze impact niet altijd negatief hoeft te zijn. Uit de verhalen van jongeren komt naar voren dat deze gebeurtenissen hen op een bepaalde manier hebben gevormd, sommige jongeren geven aan nu beter in hun vel te zitten dan in het verleden.

Opvallend is dat meer dan de helft van jongeren eerder in hun leven te maken heeft gehad met een of meerdere vormen van professionele ondersteuning. Problematiek van de jongeren loopt uiteen van psychische problematiek, gedragsproblematiek of problemen binnen de gezinssituatie. Jongeren kwamen bij de hulp terecht via hun ouders of door een verwijzing vanuit school of een andere organisatie waar de jongere en/of het gezin in beeld was. De ervaringen en waardering van jongeren met hulpverlening in het verleden lopen sterk uiteen. Sommige jongeren kijken terug en geven aan dat ze veel hebben gehad aan de ontvangen hulp. Er zijn echter ook jongeren die negatieve en zelfs traumatische ervaringen rapporteren. Voor enkelen van hen geldt dat deze ervaringen nog steeds impact hebben op hun huidige leven.

3. Welbevinden, zelfstandigheid en eigen kracht

Na een introductie van de achtergrond en levensgeschiedenis van de geïnterviewde jongeren wordt in dit hoofdstuk beschreven hoe het nu met ze gaat. In het gesprek over hun huidige leven is gevraagd hoe ze in hun vel zitten en hoe ze vorm geven aan verschillende aspecten van het dagelijks leven. In de beschrijving wordt stilgestaan bij de leefgebieden wonen, relaties, dagelijks functioneren, omgang met geld, psychisch welzijn (hierna: welbevinden), lichamelijke gezondheid, middelengebruik, criminaliteit en zingeving. Tot slot wordt besproken welke individuele hulpbronnen jongeren raadplegen wanneer ze geconfronteerd worden met uitdagingen en moeilijkheden.

3.1 Welbevinden

Aan het begin van de interviews is aan alle jongeren gevraagd om een beoordeling te geven van hun huidige leven. De vraagstelling is toegankelijk gemaakt met behulp van visuele smileys die jongeren konden toewijzen aan hun leven of met behulp van het geven van een rapportcijfer. Vervolgens is om een korte toelichting gevraagd bij dit oordeel over hun leven. Op deze manier is geprobeerd om zicht te krijgen op de verschillende aspecten die van invloed zijn op het welbevinden van jongeren.

De meerderheid van de geïnterviewde jongeren is positief over hun huidige leven. Een groot gedeelte is tevreden en een aantal jongeren zijn zelfs zeer tevreden over hoe het met hen gaat. Er zijn ook jongeren die een minder positief of een neutraal oordeel geven. Enkele jongeren geven aan dat het niet goed gaat en er is niemand die vindt dat het heel erg slecht gaat. Een jongere vertelt dat het nogal wisselt hoe hij zich voelt: *"Soms voel ik me heel gelukkig, en dan kan er één dingetje gebeuren waardoor het weer switcht gewoon. Het gaat gewoon op en neer."*

Factoren die van invloed zijn op het welbevinden van jongeren

Jongeren benoemen meerdere aspecten die van invloed zijn op hun welbevinden. Ten eerste de omstandigheden waaronder ze opgroeien, sommige jongeren zijn hierover tevreden: *"...ben gelukkig met mijn leefomstandigheden. En ook dankbaar."* Dit kan ook gelden voor jongeren die in een hulpverleningssetting wonen. Zo ervaart een jongere haar verblijf op een crisissplek als positief. Een andere jongere geeft aan dat hij blij is dat hij zijn verleden achter zich kan laten en in Nederland opnieuw kan beginnen. Echter, sommige jongeren ervaren juist last van de situatie waarin ze zich dagelijks bevinden. Een jongere is niet positief over haar huidige leven omdat ze het niet naar haar zin op school: *"Op dit moment niet zo goed, omdat ik dagelijks nog naar een plek moet waar ik het niet naar mijn zin heb. Maar ik probeer wel vooruit te kijken en dan gaat het wel weer redelijk."*

Ook de relatie met ouders kan impact hebben op het welbevinden van jongeren: *"Ik heb op zich wel een fijn leven en zo, maar alleen tussen mij en mijn moeder gaat het niet zo goed."* En wanneer het niet goed gaat met een van beide ouders of een ander gezinslid heeft dit invloed op de stemming van jongeren. Een jongere vertelt hierover:

"Ik heb pas contact gehad met de crisisdienst. Daar zijn wij in contact omdat ja, het thuis niet lekker loopt. Ook zelf, omdat mijn moeder in de schuld zit, en het is niet echt gezellig thuis. Het is eigenlijk doen waar we het mee hebben. Ik voel me wel depressief ook."

Een andere jongere geeft aan dat een crisisplaatsing een positief effect heeft gehad op zijn leven vanwege problemen met zijn ouders. Een jongere maakt zich veel zorgen over fysieke problemen van zijn broertje. Hier is overigens duidelijk te zien dat het welbevinden van jongeren afhankelijk is van het samenspel tussen verschillende aspecten in hun leven. De manier waarop school rekening hield met zijn zorgen over zijn broertje gaf hem verlichting. Hij had op school de afspraak dat hij uit de les mocht weglopen wanneer hij zich niet kon concentreren vanwege problemen rondom zijn broertje.

School kan dus een bron van steun zijn voor jongeren en is bovendien vaak onderdeel van de uitleg waarom ze wel of niet goed in hun vel zitten: *"Alles gaat gewoon goed: werk gaat goed, school gaat goed, leven gaat goed, ik woon nu gewoon hier, tot nu gaat het gewoon goed."* School kan echter ook een bron van stress zijn. Verschillende jongeren geven aan veel stress te ervaren door toetsen die zij moeten maken voor school. Een van de mogelijke oorzaken van problemen op school wordt een gebrek aan concentratie genoemd, wat weer wordt veroorzaakt door zorgen bijvoorbeeld over de thuissituatie. Gebrek aan concentratie wordt door enkele jongeren ook genoemd als reden waarom ze niet lekker in hun vel zitten.

Daarnaast komen individuele aspecten naar voren die van invloed zijn op het welbevinden van jongeren. Een deel van de jongeren vertelt over onzekerheid of een negatief zelfbeeld waardoor ze aan zichzelf twifelen of zich vergelijken met anderen. Een jongere geeft aan dat dit komt door haar pestverleden. Een jongere geeft aan dat fysieke klachten door haar chronische ziekte een negatieve invloed hebben op haar dagelijks welzijn. Ook psychiatrische problematiek komt naar voren als reden dat jongeren minder goed in hun vel zitten. Een enkele keer wordt autisme genoemd. Meermaals rapporteren jongeren depressieve gevoelens, voor sommigen is dit seizoensgebonden. Een jongere rapporteert juist vooruitgang sinds zij geen behandeling meer heeft voor een depressie: *"...als je elke week opnieuw naar een psycholoog moet gaan, heb ik zoiets van, ja, weet je dan ga je jezelf in een slachtofferrol plaatsen zeg maar. Dat had ik heel erg. Toen dacht ik van: oh, ja, ik ben toch wel depressief."*

Het proces van volwassen worden heeft voor sommige jongeren een impact op de psychische problematiek die ze ervaren, of zet dit in een ander daglicht. Sommige jongeren vertellen dat ze beter kunnen omgaan met hun psychische problemen: *"Vroeger kon ik echt boos worden. Ik heb wel eens de tafels omgegooid. Maar nu niet meer. Ik word veel volwassener dan dat ik was."*

Anderen ervaren juist meer problematiek in deze levensfase:

"Ik voel me op dit moment echt slecht. Ik heb niet echt een goeie vibe in mijn leven. Ja. Nou ja, en ja, wat ik allemaal hoor in mijn hoofd. Ik heb aandoeningen. Ik vind niks interessant. Ik denk: mijn hormonen gaan anders werken en hormonen liggen echt heel hoog. Ik val vaak in een depressie en dat is moeilijk."

Ook erkent een jongere dat zijn autisme invloed heeft op hoe hij de fase van volwassen worden ervaart, hij heeft het moeilijk met de veranderingen in zijn leven en lichaam. Tegelijk zegt hij ook dat hij zichzelf hierin steeds beter leert kennen.

Er kan gesteld worden dat verschillende aspecten samenhangen met het welzijn dat jongeren rapporteren. Wanneer het op verschillende vlakken tegelijk goed loopt, zijn jongeren tevreden: *"Ik ben behoorlijk tevreden met mijn leven. Ik voel me goed in mijn vel en ik heb het gewoon goed op school en thuis. Dus ik ben best gelukkig."*

3.2 Leefgebieden

In de gesprekken is gevraagd naar het huidige leven van de jongeren op een aantal leefgebieden om een beeld te krijgen van de mate waarin jongeren van 16 en 17 jaar zelfstandig vormgeven aan verschillende aspecten van hun dagelijks leven. Bijzondere aandacht ging uit naar wat er al goed gaat en waar eventuele uitdagingen liggen.

Wonen

Om zicht te krijgen op de omstandigheden waaronder de jongeren opgroeien is gevraagd naar de huidige woonsituatie. Geen van de gesproken jongeren woont alleen, allemaal wonen ze met anderen in huis. De huizen variëren van gezinswoningen, tot appartementen en flats. De meerderheid van de jongeren woont nog thuis bij het eigen gezin dat bestaat uit beide ouders, een alleenstaande ouder of gescheiden ouders met eventueel een stiefouder, (stief) broers en/of (stief) zussen. Een minderheid van de jongeren met gescheiden ouders woont afwisselend bij de ene en de andere ouder.

Bij de jongeren die niet bij hun eigen ouder(s) wonen, komen we verschillende woonsituaties tegen. Sommigen verblijven in een jeugdinstelling zoals een woonvoorziening, een kamertrainingscentrum of een crisisplaats. Een jongere woont bij haar stiefouder en een ander bij zijn zus. Twee jongeren vertellen dat ze in hun kerngezin wonen, maar dat de ouders in kwestie geen relatie meer hebben en bij elkaar blijven wonen vanwege de kinderen. Enkele jongeren wonen met meerdere generaties in huis: opa en oma, tantes, ooms en neefjes/nichtjes.

Aan de jongeren is ook gevraagd hoe ze hun woonsituatie ervaren. Een aantal jongeren die thuis wonen geven aan het wel prettig te vinden: *"Thuis is het leuk."* En: *"Ik ben blij dat er een dak boven mijn hoofd zit en dat het voor mij wordt betaald en dat ik kan eten, dat dat ook voor me wordt betaald."* Enkele andere jongeren hebben juist behoefte aan zelfstandig wonen, ze willen graag een eigen plek. Van belang in de beleving van de thuissituatie lijkt de mate waarin jongeren zich thuis kunnen terugtrekken en rust kunnen ervaren. Voor enkele jongeren is dit een reden om op korte termijn uit huis te willen. Een jongere vertelt dat ze blij is met de rust die ze ervaart sinds ze in een crisisopvang verblijft.

De meerderheid van de jongeren woont al langer op dezelfde plek. Anderen wonen juist op plekken waar ze slechts tijdelijk verblijven en ervaren daardoor soms onzekerheid. Een jongere woont tijdelijk in een andere gemeente en wil graag terug naar haar vertrouwde omgeving. Een andere jongere woont in een asielzoekerscentrum. Het gezin heeft een huis aangeboden gekregen en moet misschien over twee weken verhuizen. Deze jongere is blij dat ze een huis hebben gevonden maar vindt het niet fijn dat er dan zoveel verandert.

Relatie

Bijna de helft van de jongeren vertelt dat ze een relatie hebben. De woorden die jongeren gebruiken om het gevoel dat zij ervaren in de relatie weer te geven zijn: *"steun ervaren"*, *"er blij mee zijn"*, *"dat het kracht geeft"* en *"dat een relatie houvast geeft"*. Vier jongeren hebben een relatie op afstand zoals Groningen of Curaçao, iemand heeft een online-relatie en één jongere heeft een relatie met een jongen die in detentie zit. Zij geeft aan dat deze relatie haar op het juiste pad houdt.

Enkele jongeren hebben nu geen behoefte aan een relatie vanwege problemen in een eerdere relatie, hierdoor ervaren ze stress. Eén jongere wil helemaal geen relatie omdat zij bij haar moeder heeft gezien hoeveel moeite het heeft gekost.

Dagelijks functioneren

Om zicht te krijgen op het dagelijks leven van jongeren is hen gevraagd om een standaard week te beschrijven. De meeste jongeren hebben een gestructureerde en vaak volle weekindeling waarin ze school, stage, huiswerk, huishoudelijke taken en/of een bijbaan combineren met hobby's en een sociaal leven in hun vrije tijd. Eén jongere vertelt dat ze vooral bezig is met gamen in haar vrije tijd en een ander vertelt dat hij niet veel buiten komt. Thuis helpen verschillende jongeren met huishoudelijke taken, ook brengen ze graag hun tijd door met gezinsleden. Enkele jongeren besteden wekelijks tijd aan het volgen van een behandeling voor psychische problematiek.

Het combineren van de verschillende activiteiten kan een uitdaging zijn. Een jongere vertelt dat hij soms moe is na voetbal en dan geen zin meer heeft om huiswerk te maken. Een ander vertelt dat de wens om naar een feestje te gaan soms botst met school de volgende dag. Een jongere vertelt dat ze soms haar werk afzegt om leuke dingen te kunnen doen.

Enkele jongeren ervaren fysieke of mentale belemmeringen bij het deelnemen aan sociaal-maatschappelijke activiteiten. Vroeg opstaan is voor enkelen een uitdaging en een ander heeft moeite om op tijd te komen op afspraken. Een jongere vertelt over de impact van haar chronische ziekte op haar maatschappelijk leven: *"In de ochtend heb ik nog energie en aan het einde van de middag ben ik gewoon helemaal moe, kapot eigenlijk. Dus in ben in de ochtend het meest productief."* Ook wordt zelfstandig reizen door een jongere benoemd als uitdaging waarbij ze ondersteuning nodig heeft.

Omgaan met geld

Aan alle jongeren is gevraagd hoe ze met hun geld omgaan en of ze over voldoende geld beschikken om leuke dingen te doen of te kunnen kopen. Ruim de helft van de jongeren beschikt naar eigen zeggen over voldoende geld. Deze jongeren hebben een bijbaantje en/of worden ondersteund door ouders en/of familieleden zoals een neef, oom en broer die hen regelmatig wat geld geven. Een jongere heeft zelf beschikking over de kinderbijslag die ze thuis voor haar ontvangen. De jongeren die naar eigen zeggen over onvoldoende geld beschikken, hebben meestal geen bijbaantje en zijn financieel afhankelijk van hun ouders. Een aantal jongeren vinden de financiële toelage van hun ouders te weinig. Sommigen kunnen aan hun ouders om geld blijven vragen wanneer ze alles hebben uitgegeven. Een jongere vertelt: *"M'n geld is bijna altijd op maar als ik iets leuks ga doen dan krijg ik meestal wel geld van m'n moeder. Dat is wel fijn."* Tegelijkertijd vertelt ze dat ze minder verstandig omgaat met het geld dat ze van haar moeder krijgt dan met het geld dat ze eerder zelf verdiende: *"Ja, dan maak ik het meteen op en dan vraag ik de volgende keer nog een keer geld"*.

Niet alle jongeren kunnen voor financiële ondersteuning terugvallen op hun ouders, bijvoorbeeld omdat ze niet veel geld tot hun beschikking hebben: *"...ik ben drie maanden geleden ontslagen. Ik leef gewoon op af en toe een euro van mijn moeder. Ik kan ook echt niet veel aan haar vragen"*. Een jongere vertelt dat ze afhankelijk is van het inkomen dat ze op onregelmatige basis verdient: *"Als ik werk dan word ik betaald, op dit moment ben ik helemaal blut."* Enkele jongeren vertellen dat ze met hun eigen verdiende geld gezinsleden

ondersteunen. Een werkende jongere vertelt dat ze haar familie niet vertrouwt met haar geld en is daarom liever op zichzelf aangewezen.

De meeste jongeren geven geld uit aan leuke dingen zoals eten in de stad, kleding, make-up, uitgaan, sigaretten en softdrugs. Een jongere geeft aan dat hij te veel geld uitgeeft aan blowen. Een andere jongere koopt van haar eigen geld gezonde voeding omdat dit thuis ontbreekt.

Een aantal jongeren vindt van zichzelf dat ze onverstandig met hun geld omgaan, vooral het sparen van geld blijkt een knelpunt: *"Ik denk het niet, want als ik het heb dan gaat het er snel doorheen en aan het einde van de maand heb ik niet snel nog iets over."* Een enkeling leent geld aan vrienden waardoor ze zelf niet meer genoeg geld heeft aan het einde van de maand:

"Stel ik, ik krijg zeg maar een soort van bedrag, leefgeld, waarmee ik een hele week moet doen, van jeugdzorg is dat. En een meisje heeft bijvoorbeeld geld nodig, om voor een scooter te tanken of zo, dan zal ik haar geld lenen en zal ik voor mij een pakkie noodles halen als avondeten. Zo zou ik het doen zeg maar. Dus, ja. Aan de ene kant is het goed, maar aan de andere kant ook weer niet."

Enkele jongeren zijn zich bewust van de financiële verantwoordelijkheid die ze vanaf hun 18^e verjaardag krijgen. Ze voorzien dat ze tegen die tijd beter op hun geld moeten letten:

"Ik denk vanaf wanneer ik mijn zorg moet gaan betalen, dat ik wel echt let op mijn geld hoor. Dit moet ik per maand betalen, dus ik kan niet meer naar de stad gaan en het geld gewoon maar gaan spenderen. Dat is mijn ding. Als ik geld heb, dan moet het ook zo gauw mogelijk weer... ik kan niet sparen."

Wat opvalt is dat slechts één jongere aangeeft schulden te hebben. Het lijkt erop dat de jongeren geen geld lenen, behalve bij hun ouders of familieleden waar zij terecht kunnen. Een optie die niet uitgesloten kan worden is dat deze jongeren zich niet bewust zijn van schulden die ze wel degelijk hebben of dat zij zich schamen om hierover te vertellen. Ook de minderjarige leeftijd van de geïnterviewde jongeren kan een bepalende factor zijn, ze zijn immers nog niet bevoegd om zelfstandig aankopen te doen of bijvoorbeeld een abonnement af te sluiten.

Er zijn ook jongeren die vinden dat ze goed met geld omgaan. Deze jongeren hebben bijvoorbeeld een doel voor ogen waarvoor ze sparen zoals een vakantie of het halen van hun rijbewijs. Hierdoor geven ze hun geld niet uit aan "onbelangrijke" zaken zoals eten in de stad. Een aantal jongeren vertelt dat ze überhaupt zuinig zijn en weinig geld uitgeven.

Lichamelijke gezondheid en middelengebruik

Hoewel hier niet direct naar is gevraagd blijkt bij de meerderheid van de jongeren geen sprake van fysieke problemen. De jongeren die wel spontaan over fysieke problemen spreken hebben met verschillende lichamelijke klachten te maken die een beperking opleveren. Twee jongeren geven aan dat ze hierdoor vertraging op school oplopen. Daarnaast levert het beperkingen op om te sporten. Wat opvalt is dat het gaat om verschillende lichamelijke klachten waar de jongeren langdurig last en beperking van ondervinden. Ook wordt angst ervaren bij terugkerende klachten.

In de verhalen van ongeveer een derde van de jongeren is middelengebruik ter sprake gekomen, hier is niet naar gevraagd. Het beeld dat hierna geschetst wordt van het middelengebruik kan daarom een vertekende weergave zijn van het werkelijke middelengebruik.

Een minderheid van de jongeren rookt of drinkt alcohol. Het gebruik van softdrugs wordt door enkelen genoemd. Het alcoholgebruik vindt over het algemeen in weekenden of op feestjes plaats. Afgezien van een jongere die wil gaan stoppen met roken en een ander die aan het minderen is met blowen, geeft verder niemand de wens aan om zijn of haar middelengebruik te veranderen. Een meisje heeft nu veel steun aan haar vriend die haar helpt om minder te blowen. Het gebruik van alcohol en drugs heeft een belangrijke sociale component. Iedereen die alcohol gebruikt zegt dat puur in een sociale setting te doen. De jongeren die vertellen dat ze in het verleden problematisch drugs gebruikten, geven daarbij ook aan dat dit samenhangt met de vriendengroep waarvan ze onderdeel waren.

Enkele jongeren geven redenen voor het feit dat ze geen alcohol drinken; omdat ze het niet lekker vinden, omdat het slecht voor je toekomst en gezondheid is, een jongere wacht hiermee tot ze 18 jaar is en een ander geeft aan dat er problemen ontstaan met zijn vader als die er achter komt dat hij drinkt.

Criminaliteit

Geen van de jongeren heeft uit zichzelf iets verteld over ervaringen hebben met justitie en jeugdreclassering, terwijl uit bepaalde gesprekken wel blijkt dat die contacten er zijn (geweest). Een jongere vertelt dat zijn zussen het verkeerde pad op gingen en hij zich voornam om hen niet achterna te gaan:

“En ik wou precies het tegenovergestelde van hun zijn. Dus ik keek naar hun, maar toen dat gebeurde, keek ik altijd naar mezelf. Dus ik let op mezelf en ik kijk niet naar iemand anders. Ik ging gewoon op mezelf letten en ik koos gewoon zelf de weg die ik wou doen. En dat is nog steeds dit pad.”

Zingeving

Hoewel in de interviews niet is gevraagd naar bronnen van zingeving, komt uit de gesprekken een beeld naar voren van bronnen waar jongeren zingeving en kracht aan ontleen. Enkele jongeren vertellen dat ze kracht ontleen aan creatieve manieren waarop ze zich kunnen uiten. Zo zijn ze graag bezig met dansen, zingen, tekenen, schrijven of theater. Maar ook een sport als voetbal wordt ervaren als belangrijk in het leven.

Ook doelen voor de toekomst kunnen een belangrijke bron van zingeving vormen voor jongeren. Ze zijn gemotiveerd voor hun opleiding om later werk te kunnen vinden. Enkele jongeren geven aan dat ze ernaar streven om hun familie financieel te kunnen steunen. Soms hebben ze voor hun gevoel iets te bewijzen door te laten zien dat ze een diploma kunnen halen. Verschillende jongeren vertellen later met hun werk iets voor anderen te willen betekenen: “[...] Ja, dat je iets speciaals voor hun doet. Dat je zorgt voor hun en weet je, dat vind ik gewoon zo belangrijk. Die mensen moeten gewoon goed verzorgd worden.”

Bovendien kunnen mensen in de omgeving van jongeren een belangrijke bron van kracht en zingeving. Familie wordt genoemd als het belangrijkste in hun leven. Hier gaat het soms om jongeren met familie in het buitenland of met buitenlandse roots. Ze blijven daar graag mee verbonden. Familie, en met name ouders, worden genoemd als bron van kracht om het juiste te doen of om door te zetten. Een jongeren vertelt: *“Mijn vader zei altijd ‘als je iets wilt bereiken dan moet je het ook echt proberen. En als je het niet probeert dan weet je het ook nooit’. Dus je moet het altijd proberen.”*

Daarnaast zijn vrienden, hun relatie en ook leerkrachten bronnen van kracht, door bijvoorbeeld tegen jongeren te zeggen dat ze iets wél kunnen. Het voorbeeld van anderen, zoals een sterke oma, geeft jongeren kracht. Opkijken doen ze soms ook tegen mensen die ze niet persoonlijk kennen zoals idolen of anderen die hen inspireren: *“Ik heb wel eens een keer gehad dat een persoon een kijk had op de dingen en ik vond dat hij zulke mooie dingen zei en dacht. Ja toen dacht ik: ‘Dat wil ik ook’.”*

Tot slot wordt het geloof door een enkeling genoemd als bron van kracht. Het gaat hier met name om momenten waarop jongeren individueel bezig zijn met hun geloof, door te bidden of geschriften te lezen. Slechts één jongere geeft expliciet aan dat momenteel niets of niemand hem kracht geeft.

3.3 Individuele hulpbronnen

Individuele hulpbronnen zijn hulpbronnen die jongeren aan zichzelf toeschrijven in de omgang met uitdagingen, moeilijkheden of het realiseren van een verandering. Belangrijk is dat de genoemde factoren alleen als individuele hulpbron zijn aangemerkt wanneer de jongere expliciet aangeeft hier kracht, energie of zingeving uit te putten. In de gesprekken is niet naar individuele hulpbronnen gevraagd, deze zijn in de verhalen van nagenoeg alle jongeren naar voren gekomen.

Persoonskenmerken

In de verhalen van jongeren komen een aantal persoonskenmerken en persoonlijke competenties terug die volgens henzelf bijdragen aan het vermogen om uitdagingen het hoofd te bieden of een verandering te realiseren. Genoemde persoonskenmerken zijn een positieve houding, sociaal gemotiveerd zijn, een ondernemende persoonlijkheid of een open houding hebben ten aanzien van (in)formele hulp en begeleiding. Bovendien vertellen enkele jongeren dat ze door zelfkennis of zelfinzicht een verandering hebben gerealiseerd ten opzichte van vroeger. Ze hebben zelf de “knop” omgezet, een inzicht gehad of een keerpunt bereikt waardoor ze in staat waren tot actie of verandering. Zo vertelt een jongere dat hij zich realiseerde dat hij niks zou bereiken als hij zo door zou gaan en heeft besloten om te gaan communiceren over zijn gevoelens: *“Als het even niet goed gaat, dan probeer ik het toch te doen. En anders probeer ik met mijn familie te praten of zo. Dat ik me dan weer goed voel”*. Een andere jongere vertelt dat ze actief heeft besloten om zich goed te voelen en tegenwoordig probeert op een niet-emotionele manier naar haar situatie te kijken.

Zichzelf als krachtbron

In de meeste gesprekken is aan jongeren gevraagd wie of wat hen kracht geeft om zaken te realiseren of te veranderen. Bijvoorbeeld het behalen van een schooldiploma of een verandering in hun eigen gedrag of houding. Jongeren noemen zichzelf dikwijls als voornaamste krachtbron, een jongere zegt hierover: *"Als je doelen wilt bereiken, dan moet je wel energie hebben zeg maar strijden met de moeilijke dingen, met problemen."*

Opvallend is dat jongeren veelvuldig aangeven dat ze uiteindelijk zelf degenen zijn die het moeten doen:

"Ze kunnen me wel helpen, maar alsnog ben ik diegene die het moet doen. Ze kunnen me wel helpen, maar dat ligt eraan wat ik ermee doe. Als ik het niet aanneem en gewoon mijn eigen dingen blijf doen en het niet lukt, dan heb ik nog zelf gedaan."

Ook geven enkele jongeren aan dat ze zichzelf motiveren of hebben gemotiveerd om bepaalde doelstellingen te behalen. Een jongere licht toe dat de sleutel tot succes volgens haar zit in geloven in jezelf:

"Er is altijd een gedeelte van mij dat denkt: Dat gaat je niet lukken, het kan niet. Maar dan is er ook weer een ander deel dat groter en sterker is, dat zegt zo van: Jawel, je kan het gewoon, je moet het gewoon doen. En dan lukt het altijd wel."

Ook komt meermaals terug dat jongeren graag zelfstandig zaken oplossen voordat ze om hulp vragen, ze willen het in ieder geval eerst zelf proberen.

Trots op zichzelf

Aan de meerderheid van de jongeren is gevraagd waar ze trots op zijn. De meeste jongeren zijn trots op zichzelf, bijvoorbeeld op de mate van zelfstandigheid en onafhankelijkheid ondanks moeilijkheden in het verleden. Zo vertelt een jongere dat hij er trots op is hoe snel hij zelfstandig is geworden en dat hij veel zelf heeft moeten doen door omstandigheden rondom zijn autistische broertje. Een andere jongere vertelt dat ze trots is dat ze beter met haar angsten om kan gaan. Daarnaast wordt het behalen van een schooldiploma of het bemachtigen van stageplek door meerdere jongeren genoemd als iets om trots op te zijn. Tevens verwijzen enkele jongeren naar persoonskenmerken, zoals doorzettingsvermogen en een positieve instelling, of talenten zoals creativiteit en muzikaliteit waar ze trots op zijn. Ten slotte vertellen enkele jongeren dat ze trots zijn op zichzelf omdat ze verstandige keuzes hebben gemaakt. Een jongen zegt hierover:

"[...] ik ben gewoon trots dat ik gewoon door ben gegaan, dat ik niet ben gestopt. En geen rare dingen gaan doen met drugs en zo, wat heel veel mensen dan doen als er zoiets gebeurt."

Een andere jongere is trots dat hij anderen heeft kunnen aansporen om iets van hun leven te maken.

3.4 Samenvattend

Samenvattend kan gesteld worden dat de meerderheid van de geïnterviewde jongeren tevreden is over hoe het nu met ze gaat. Uit de verhalen van jongeren blijkt dat verschillende factoren van invloed zijn op hun gemoedstoestand en dat er ook sprake kan zijn van een wisselwerking. Ten eerste worden factoren in de omgeving van de jongere genoemd, zoals de relatie met ouders of ervaringen op school. Ten tweede noemen jongeren individuele factoren zoals zelfbeeld of psychische problemen.

Wanneer wordt gekeken naar de mate waarin jongeren van 16 en 17 jaar zelfstandig en op een eigen manier vormgeven aan hun leven, blijkt dat de geïnterviewde jongeren in deze levensfase nog zeer afhankelijk zijn van hun ouders. Allereerst wanneer het gaat over wonen. De meesten jongeren wonen nog bij (een) van hun eigen ouders. In huis hebben de jongeren vaak behoefte aan een eigen plek waar ze zich kunnen terugtrekken, dit is niet voor alle jongeren vanzelfsprekend. Slechts enkele jongeren willen spoedig op zichzelf gaan wonen. Qua inkomen zijn deze jongeren deels afhankelijk van ouders en deels al bezig eigen geld te verdienen. De meeste jongeren betalen nog geen vaste lasten en geven hun geld uit aan zaken die zij zelf leuk of belangrijk vinden. Een enkeling ondersteunt een gezinslid met een financiële bijdrage. De financiële situatie van ouders is een bepalende factor voor de hoeveelheid geld die jongeren van hun ouders ontvangen en is bovendien een reden om zelf geld te gaan verdienen. Het lukt sommige jongeren om geld te sparen. Echter, verstandig met geld omgaan blijkt voor meerdere jongeren een uitdaging.

Hoewel er geld wordt geleend bij naasten, lijkt er bij de meeste jongeren geen sprake van schulden. Echter, zoals gezegd kan het zijn dat jongeren zich niet bewust zijn van schulden die ze wel degelijk hebben of dat zij zich schamen om hierover te vertellen. Opvallend is dat een aantal jongeren denkt verstandiger met hun geld om te gaan als ze 18 jaar zijn en meer financiële verantwoordelijkheden krijgen.

Lichamelijk spelen er slechts bij enkele jongeren problemen die hen beperken in hun doen en laten. Middelengebruik vindt vooral plaats in de vorm van alcohol en enkel binnen sociale situaties. Enkele jongeren zijn verslaafd aan blowen. Een deel van de jongeren kiest er bewust voor om niets te gebruiken. Opvallend is dat geen van de jongeren vertelt over criminaliteit in hun huidige leven terwijl uit de levensgeschiedenis van enkele jongeren ervaringen met criminaliteit terugkomen.

Jongeren ontleen kracht uit iets dat ze in de toekomst willen bereiken, mensen in hun omgeving, zichzelf, geloof of een hobby waarin ze zich kunnen uiten. Sommige jongeren benoemen familie - en dan met name hun ouders - als het belangrijkste in hun leven en als bron van kracht om het juiste te doen of om door te zetten. Jongeren met buitenlandse roots blijven daar graag mee verbonden.

Opvallend is dat jongeren meermaals persoonskenmerken en persoonlijke competenties benoemen die volgens henzelf bijdragen aan het vermogen om uitdagingen het hoofd te bieden of een verandering te realiseren. Ze noemen individuele hulpbronnen zoals zelfkennis of zelfinzicht, een positieve houding, open staan voor hulp, gemotiveerd zijn, doorzettingsvermogen of een ondernemende persoonlijkheid. Ook zijn jongeren vaak trots op zichzelf, op hun eigen talenten, schoolprestaties, persoonskenmerken of dat ze ondanks moeilijkheden in het verleden een verandering hebben kunnen realiseren. Het lijkt erop dat jongeren benadrukken dat de sleutel tot verandering uiteindelijk bij henzelf ligt.

4. Sociale en maatschappelijke participatie

In het vorige hoofdstuk is besproken hoe jongeren van 16 en 17 jaar persoonlijk in het leven staan, hoe ze in hun vel zitten en de mate waarin ze zelfstandig en op een eigen manier vormgeven aan hun leven. De tweede component van volwassenheid gaat over de mate waarin jongeren in deze levensfase sociaal-maatschappelijk deelnemen op verschillende leefgebieden. Om hier zicht op te krijgen, zijn de leefgebieden opleiding, werk, sociaal leven, vrijetijdsbesteding en participatie in religieuze activiteiten besproken met jongeren. In de gesprekken is per leefgebied aan jongeren gevraagd hoe het ervoor staat, wat er al goed gaat en waar eventuele uitdagingen liggen.

4.1 Opleiding

Overzicht gevolgde opleidingen

Alle 44 jongeren volgden ten tijde van het interview een vorm van onderwijs. De aantallen en verschillende niveaus zijn verwerkt in de onderstaande tabel.

Voortgezet (speciaal) onderwijs	- praktijkschool: 4 - vmbo: 4 - vso: 1 - havo: 4 - vwo: 5
Mbo-opleiding	- entreeopleiding/niveau 2: 14 - niveau 3/4: 10
(pre)Hbo-opleiding	- vavo: 1 - hbo-opleiding: 1
Totaal	44 jongeren

Belang van school

Een aantal jongeren geven een omschrijving van het belang dat zij aan school toekennen. Bij sommigen is een ambivalentie te zien. De jongeren vinden het behalen van een diploma veelal belangrijk omdat het niet hebben van een diploma belemmerend kan zijn in de toekomst. Anderzijds gaan ze liever niet naar school of denken ook op een andere manier hun doelen te kunnen behalen. Een jongen die later een eigen zaak wil beginnen vertelt waarom hij een opleiding toch belangrijk vindt:

"Ik doe nu Verkoop & Ondernemen. Omdat ik later graag een eigen zaak wil beginnen. (...) Ik denk dat je daar geen opleiding voor nodig hebt. Maar ik denk dat het wel belangrijk is om een opleiding te doen wat te maken heeft met dat. Voor het financiële gedeelte en zo. Want daar heb ik niet echt verstand van."

Beleving van school

De jongeren zijn over het algemeen positief over de school die zij bezoeken en de meesten verwachten dat ze hun diploma halen. Een kwart van de jongeren geeft aan dat school hen goed afgaat omdat ze makkelijk leren. Ook de stage wordt overwegend als positief ervaren. Een uitspraak van een jongen in de vierde klas van de havo illustreert de gemiddelde beleving van jongeren rondom school: *"De school is wel oké. Er zijn wel altijd dingen die beter kunnen maar, het gaat eh, gewoon goed."*

In de verhalen van jongeren komen verschillende factoren terug die de beleving en schoolprestaties beïnvloeden, dit zijn onderwijsgerelateerde- en persoonlijke factoren. Met betrekking tot onderwijsgerelateerde factoren geven enkele jongeren aan dat de interactie met docenten de beleving van school op een positieve of negatieve manier kan beïnvloeden. Een jongere vertelt dat de docenten op haar huidige school geduld en respect laten zien, dit heeft ze gemist op haar vorige school. Een jongere die door persoonlijke omstandigheden een tijd afwezig is geweest heeft het gevoel dat docenten haar dit kwalijk nemen. De negatieve reacties van docenten verminderen haar motivatie om naar school te gaan:

"Ja, vooral niet zo snel meteen conclusies trekken. Ik weet dat ik vervelend ben geweest maar op het moment dat je aan mij vraagt van 'waar komt het vandaan?' en je weet het, dat is prima, dan vorm je je eigen mening. Maar op het moment dat je niks weet vind ik het raar als je onprofessioneel naar mij opstelt."

Ook wordt door enkele jongeren aangegeven dat de wijze van lesgeven niet bij hen aansluit of dat het niveau te laag is. Een meisje is ongemotiveerd om naar school te gaan omdat ze het gevoel heeft dat ze er “niks leert”.

Uit de verhalen van jongeren komt naar voren dat motivatie een belangrijke persoonlijke factor is die de beleving van school beïnvloedt. Enkele jongeren hebben moeite om zichzelf te motiveren richting hun eindexamen en vertellen hoezeer ze “klaar zijn met school” of “echt toe aan iets nieuws”. Ook de motivatie om überhaupt naar school te gaan kan een knelpunt zijn voor jongeren. Een jongere vertelt dat ze in een neerwaartse spiraal terecht komt wanneer ze verzuimt:

“Voor mij is het heel lastig als ik bijvoorbeeld een dag er niet ben geweest, ehm dan straf ik mezelf soort van want ik wil gewoon erheen gaan, maar het lukt me mentaal gewoon niet om erheen te gaan, en dan voel ik me nóg kutter, het is een downward spiral.”

Een andere jongere vreest dat ze helemaal geen motivatie voor school meer kan opbrengen als ze haar eindexamen niet haalt.

Andere persoonlijke factoren die de beleving van de jongeren op school beïnvloeden zijn dyslexie, stress voor examens en stemmingsklachten. Een aantal jongeren ervaart moeite met leren door een gebrek aan concentratie. Bij een jongere komt dit door haar rommelige thuissituatie. Enkele jongeren vinden het moeilijk om te beginnen met leren of vinden dat ze eigenlijk meer zouden moeten leren.

Tot slot blijkt dat leeftijdgenoten invloed hebben op de beleving van school. Enkele jongeren ervaren een gebrek aan aansluiting met klasgenoten. Een andere jongere die onderwijs volgt binnen een behandelsetting vertelt dat ze veel last heeft van drukte in de klas.

4.2 Werk

De meerderheid van de geïnterviewde jongeren heeft betaald werk en dit leefgebied is in alle gesprekken aan de orde gekomen. Voor alle jongeren gaat het om een bijbaan naast school of stage, niemand werkt fulltime. Jongeren noemen verschillende bijbaantjes zoals vakkenvuller of caissière in de supermarkt of werken achter de bar, in de bediening of als bezorger in de horeca. Andere genoemde bijbaantjes zijn oppas, schoonmaker, hockeytrainer, coach, en medewerker in een winkel of een bakkerij. Twee jongeren participeren in het Zakgeldproject vanuit het jongerenwerk. In dit project doen jongeren klusjes in de buurt tegen een vergoeding en worden ze tegelijkertijd voorbereid op het hebben van een échte (bij)baan. Ze leren vaardigheden als op tijd komen, plannen en doelen stellen en deze behalen. Drie jongeren doen op dit moment onbetaald werk in het kader van vrijwilligerswerk of om werkervaring op te doen. Een aantal jongeren is actief op zoek naar een bijbaan.

Het aantal uur dat jongeren werken varieert. Een jongere werkt zes dagen per week in het familiebedrijf van haar ouders waar ze direct na schooltijd begint en tot 1 of 2 uur 's nachts doorgaat. Dit is echter een uitzondering. De meeste jongeren combineren hun bijbaan met school of stage en werken parttime, bijvoorbeeld een of twee dag(del)en in de week.

Belang van betaald werk

Het verdienen van eigen geld is voor een groot aantal jongeren de belangrijkste motivatie voor het hebben van een bijbaan. Jongeren vinden het fijn om hun eigen geld te verdienen. Voor enkele jongeren is betaald werk noodzakelijk, bijvoorbeeld omdat ze geld nodig hebben om hun eigen eten te kopen. Twee jongeren vertellen dat een bijbaan niet nodig is omdat ze financieel worden ondersteund door hun ouders.

Moeilijkheden bij het vinden of behouden van werk

Enkele jongeren vertellen over moeilijkheden bij het vinden of het behouden van werk. Zo blijkt het combineren van school of stage met een bijbaan soms lastig. Eén jongere heeft hierdoor moeten stoppen met zijn bijbaan. Ook wordt door enkele jongeren ontevredenheid geuit over het lage salaris in verhouding tot het aantal gewerkte uren. Jongeren vinden dat ze hard werken voor weinig geld. Bovendien kan het werk fysiek zwaar zijn omdat ze lang achter elkaar moeten staan. Jongeren kijken hierdoor soms op tegen hun werk.

Er worden verschillende redenen genoemd waarom jongeren op dit moment geen bijbaan hebben. Enkele jongeren zijn ontslagen bij hun vorige bijbaan of hebben zelf ontslag genomen. Een jongere vertelt dat ze is

ontslagen bij de supermarkt omdat ze twee keer absent was, ze wist niet dat dit niet mocht. Een jongere vertelt dat hij ontslag heeft genomen bij de supermarkt omdat hij meer uren wilde werken maar dit niet mogelijk was.

4.3 Sociaal leven

Aan alle jongeren is gevraagd hoe hun sociale leven eruit ziet, of ze vrienden of familie hebben die ze vaak zien en welke sociale activiteiten ze ondernemen. Ook sociaal contact dat jongeren online hebben is meegenomen in de analyse.

In de verhalen van jongeren komt terug dat vrienden belangrijk zijn en in sommige gevallen net als familie zijn voor hen. Een jongere vertelt dat vrienden belangrijk zijn omdat ze er leuke tijden mee beleeft. Een klein deel van de jongeren geeft aan dat hun sociale leven zich toespitst op familie. Zij brengen de meeste tijd door met familie.

Contact leggen

In sommige interviews is gevraagd of jongeren moeilijk of makkelijk contact maken. De meerderheid van de jongeren geeft aan dat ze makkelijk contact maken. Van de jongeren die moeilijk contact maken, geeft een deel aan dat ze dat ook prima vinden. Sommige jongeren krijgen professionele hulp of coaching bij het aangaan van sociale contacten. Enkele jongeren hebben sociale contacten met andere jongeren binnen de hulpverlening die ze krijgen.

Vrije tijd

Jongeren is gevraagd hoe zij hun vrije tijd besteden, hieruit zijn verschillende activiteiten naar voren gekomen. Grofweg vallen deze in te delen in sportieve activiteiten, creatieve activiteiten, sociale activiteiten en overige activiteiten.

Een aantal jongeren besteedt hun vrije tijd aan activiteiten die worden ondernomen samen met anderen. Een deel van de jongeren spreekt af met familie of vrienden, dit doen ze thuis of juist in de stad. Meerdere jongeren vertellen dat naar de stad gaan om met anderen te winkelen of om uit te gaan. Sommige jongeren hangen voornamelijk rond, praten over dagelijkse dingen met vrienden en maken grappen.

Een aantal jongeren noemt juist activiteiten als hen wordt gevraagd naar hun sociaal leven zoals fietsen, voetballen, shoppen, basketballen, kattenkwaad uithalen, museumbezoek, film kijken, fitnesssen, bowlen, sporten, dansen, op vakantiegaan, klussen en muziek maken. Een van de jongere vertelt dat hij verschillende vrienden heeft voor verschillende doelen. Sommige jongeren geven aan dat school een belangrijke basis is van hun sociale leven. Enkele jongeren vertellen dat hun sociaal leven beïnvloed wordt door social media. Zij spreken bijvoorbeeld af via social media of maken deel uit van een online community.

Binnenshuis vermaken jongeren zich met allerlei activiteiten zoals gamen, Netflix kijken, niks doen of uitslapen. Soms hebben de activiteiten van jongeren ook concrete opbrengsten zoals klussen, schoonmaken en foto's bewerken. Een jongere vertelt dat ze een dagje niks doen ook fijn vindt: *"Ja, waar kijk ik naar uit in mijn week? Dat ik even een dagje niks moet doen."* Zo benoemt een andere jongere dat zondag haar favoriete dag is omdat ze dan kan uitslapen. Enkele jongeren vertellen dat ze geen tijd hebben voor hobby's omdat ze te druk zijn met school of werk.

4.4 Religieuze activiteiten

In de gesprekken is niet gevraagd of jongeren gelovig zijn of deelnemen aan religieuze of spirituele activiteiten zoals kerk- of moskeebezoek en wat de betekenis hiervan is voor de jongere. In de gesprekken over hun dagelijks leven kwam dit thema enkele keren ter sprake. Echter, de meerderheid van de jongeren houdt zich niet bezig met religieuze of spirituele activiteiten.

De jongeren die vertellen over rituelen die verbonden zijn aan het geloof, noemen zowel christelijke als islamitische rituelen. Een jongere vertelt dat hij moslim is, meedoet met de Ramadan en dat hij bidt. Een andere jongere vertelt dat hij moslim is maar niet vaak naar de moskee gaat. Twee jongeren participeren in christelijke rituelen. Een jongere gaat iedere zondag naar de kerk en kijkt hier wekelijks naar uit. Een andere jongere vertelt dat ze soms een stukje uit de bijbel leest. Enkele jongeren vertellen dat ze vroeger naar de kerk gingen met familie, maar dat tegenwoordig niet meer doen.

4.5 Samenvattend

Ten aanzien van de sociaal-maatschappelijke deelname van de geïnterviewde jongeren kan gesteld worden dat allen een opleiding volgen, de meerderheid had een bijbaan of is actief op zoek naar werk en zo goed als alle jongeren vertellen dat ze sociale activiteiten ondernemen met vrienden of familie.

Jongeren zijn over het algemeen positief over hun school en de stage die ze lopen. De meeste jongeren verwachten hun diploma te halen. Alhoewel sommige jongeren kampen met motivatieproblemen, is het volgen van een opleiding voor velen een belangrijke investering in een (zelfstandige) toekomst. Wat valt te concluderen uit de beschrijvingen van de huidige schoolgang is dat een aantal jongeren moeilijkheden ervaart rondom de schoolgang en sommigen van hen al langere tijd. De beleving van school en de schoolprestaties van jongeren worden beïnvloed door onderwijsgerelateerde- en persoonlijke factoren. Genoemde onderwijsgerelateerde factoren zijn de mate waarin er persoonlijke aandacht is voor jongeren, de interactie met docenten en hoe het onderwijs is georganiseerd. Persoonlijke factoren zijn onder andere psychische problematiek, faalangst, concentratieproblemen of problemen in de thuissituatie. Hierdoor ervaren sommige jongeren moeite met leren. Ook ondervinden enkele jongeren last van drukte in de klas of een gebrek aan aansluiting met klasgenoten.

De meerderheid van de jongeren heeft een betaalde bijbaan. Jongeren vinden het fijn om hun eigen geld te verdienen en voor sommigen is dit zelfs een noodzaak. Bijvoorbeeld omdat ze anders geen inkomsten hebben of omdat ze een gezinslid moeten ondersteunen. Een aantal jongeren geeft aan dat een bijbaan soms lastig te combineren is met het rooster van school, en overige activiteiten zoals huiswerkbegeleiding en vrijetijdsbesteding. Voor een deel van hen is tijd een belemmerende factor.

Naast school en werk vullen de jongeren hun vrije tijd met sportieve activiteiten, creatieve activiteiten, sociale activiteiten en activiteiten in en om het huis. Religieuze activiteiten worden slechts door enkele jongeren genoemd. Wat betreft de sociale activiteiten is er een deel van de jongeren dat met anderen in huis 'chilt' en een groep die met vrienden iets onderneemt zoals sporten, shoppen en film kijken. De meeste jongeren vinden vrienden belangrijk. Opvallend veel jongeren geven aan dat ze het makkelijk vinden om contact te leggen. Echter, dit geldt niet voor iedereen. Enkele jongeren krijgen professionele ondersteuning bij het vormgeven van hun sociale leven.

Ondanks de uiteenlopende problematiek waar jongeren mee kampen, kan gesteld worden dat ze een druk dagelijks leven hebben met school, stage of werk en sociale activiteiten. Moeilijkheden ervaren jongeren vooral op het gebied van school, door een gebrek aan motivatie of moeite met leren veroorzaakt door uiteenlopende redenen. Ook kan het combineren van verschillende activiteiten in het dagelijks leven van de jongeren uitdagend zijn.

5. Informele ondersteuning en professionele hulp

In dit hoofdstuk wordt beschreven van welke informele en formele ondersteuning jongeren gebruik maken en hoe ze deze ondersteuning waarderen. Eerst wordt ingegaan op ondersteuning vanuit het informele netwerk, ofwel de hulp en begeleiding door familie, vrienden en andere belangrijke personen in hun netwerk. Daarna wordt beschreven van welke vormen van professionele hulpverlening jongeren gebruik maken. In de analyse is geprobeerd om een antwoord te formuleren op de vraag wie of wat jongeren écht verder helpt en of ze de hulp en begeleiding kunnen vinden die ze nodig hebben.

5.1 Informele hulpbronnen

In alle interviews is gevraagd naar informele ondersteuning. Zoals in de inleiding benoemd definiëren we informele ondersteuning als de hulp en begeleiding vanuit familie, vrienden of andere belangrijke personen in het netwerk van jongeren. De ervaren informele steun is ingedeeld in drie categorieën: sociaal-emotionele steun, praktische steun, en informatieve ondersteuning (Baartman, 2010). Sociaal-emotionele steun houdt in dat er iemand is die naar de jongere luistert, iemand waarbij de jongere stoom af kan blazen en zijn of haar verhaal kwijt kan. Praktische steun gaat over de mate waarin jongeren in hun eigen netwerk een beroep kunnen doen op hulp en ondersteuning bij praktische zaken zoals financiële steun, iets van iemand lenen, je ergens naartoe laten brengen of hulp bij huishoudelijke taken. Informatieve ondersteuning gaat over de mate waarin benodigde informatie wordt verstrekt aan jongeren. Bijvoorbeeld in de vorm van advies, opbouwende kritiek, of door te laten weten wat er van hen verwacht wordt.

Ouders

Uit de gesprekken blijkt dat ouders de meest genoemde informele hulpbron zijn voor jongeren. Voor een groot aantal jongeren bieden ouders hoofdzakelijk sociaal-emotionele steun. Ze kunnen met hun problemen bij hun ouders terecht, enkele jongeren kunnen zelfs alles delen met hun ouders. Een jongere vertelt over haar moeder: *"We lijken heel erg op elkaar en ook weer niet. Maar ze is heel recht door zee. Niets is een taboe, niets is gek. Er is niets waar ik het niet met mijn moeder over kan hebben."* Een ander meisje dat opgegroeid is zonder vader vertelt over haar moeder:

"Zij heeft mij geholpen, ook ontwikkeld naar wie ik nu ben [...] dus ja, ze heeft me echt geholpen. Het is je moeder. Je moeder heeft je opgevoed, heeft je gedragen, heeft je op de wereld gezet. Je bent er door haar gekomen en niet door je vader. Je vader zet iets in en dan gaat die weg. Je moeder voedt je op van kleins af aan, 16-17-18 jaar lang, ze geeft je eten. Ze koopt kleding voor je. Mijn moeder is een wonder. Die zet kinderen op de wereld. Mijn moeder is gewoon een superheld voor me."

Naast een luisterend oor, kunnen ouders ook helpen om dingen te veranderen die zelf niet lukken. Zoals eerder gezegd verwijzen een aantal jongeren naar hun ouders als krachtbron om zaken te veranderen, om het juiste te doen of om door te zetten.

Daarnaast bieden ouders praktische steun. Een jongere met diabetes vertelt:

"Mijn moeder die zegt alles om het zo te zeggen. Zoals dingen vergoeden, dingen voor mijn diabetes die niet vergoed waren, 60 euro per twee weken en dat soort dingen, dat heeft ze uiteindelijk vergoed gekregen. Bij alle dingen, ze is er voor me zeg maar."

Zoals eerder gezegd wordt een groot deel van de jongeren financieel ondersteund door hun ouders. Ook wordt meermaals genoemd dat ouders helpen met school. Een jongere vertelt dat zijn vader hem ondersteunt: *"Ja, mijn vader denk ik. Die is ook docent dus die helpt me dan."* Enkele jongeren vertellen over de hulp van andere familieleden bij school. Een meisje vertelt over de steun van haar opa die haar bijles geeft en betrokken is bij haar schoolprestaties. *"En hij vraagt zeg maar ook als ik toetsen heb gehad van 'oh, hoe ging het?' en zo."*

Bovendien komt in de verhalen van jongeren terug dat ze advies krijgen van ouders. Bijvoorbeeld bij het maken van belangrijke beslissing zoals de keuze voor een (vervolg)opleiding: *"Heel belangrijk want ze gaan, ja misschien soms, je bent in twijfel voor een beslissing, dan jouw familie helpt jou."* Een ander voorbeeld is ondersteuning bij de praktische regelzaken komen kijken bij de overgang 18-/18+.

Echter, niet alle jongeren vertellen over hun ouders als bron van steun. Een aantal jongeren kunnen geen concrete zaken noemen waarbij hun ouders hen helpen, maar verwachten wel bij hun ouders terecht te

kunnen als het nodig is. Enkele jongeren geven aan dat ze bewust geen hulp vragen aan hun familie. Een meisje vertelt dat ze niets deelt met haar familie omdat ze zo anders zijn: *"Ik kan echt niet met ze praten, ze begrijpen niks van wat ik zeg."*

Andere familieleden

Een aantal jongeren noemen andere familieleden bij wie ze terecht kunnen voor hulp en ondersteuning zoals broers en zussen, tantes, grootouders, stiefouders en schoonfamilie. Opvallend is dat meerdere jongeren vertellen dat hun moeder of een tante iemand is waarmee ze hun emoties kunnen bespreken. Een jongere praat juist graag met zijn zwager omdat hij ook een man is en dit het praten makkelijker maakt. Bovendien is opvallend dat familieleden voor jongeren zowel als een positief als negatief voorbeeld kunnen dienen. Zo vertelt een jongere dat ze bij haar oudere zussen terecht kan met hulpvragen: *"In het leeftijdsgebeuren. En hun hebben dat natuurlijk ook allemaal al meegemaakt. En dus hun helpen er gewoon bij."*

Daarentegen ziet een andere jongere aan zijn zussen juist als negatief voorbeeld: *"Ik heb twee zussen, ik heb een zus en een halfzus. Die zijn allebei, vroeger bijvoorbeeld, als er iets gebeurt, zijn ze allebei het verkeerde pad op gegaan. En ik wou precies het tegenovergestelde van hun zijn."*

Vrienden

Naast ouders en andere familieleden, zijn ook vrienden voor sommige jongeren een bron van steun. Uit de verhalen van de jongeren blijkt dat vrienden voornamelijk sociaal-emotionele steun geven. Een aantal jongeren vertelt dat ze met hun problemen eerder naar hun vrienden gaan dan naar hun ouders of andere familieleden. Dit geldt in het bijzonder voor degenen die niet bij hun ouders of familie willen of kunnen aankloppen. Zo vertelt een jongere dat vrienden heel belangrijk voor haar zijn omdat ze niemand anders heeft om haar problemen mee te delen. Een andere jongere denkt dat het de afgelopen periode slechter met haar ging omdat ze ruzie had met haar beste vriendin en bij niemand anders haar verhaal kwijt kon: *"[...] en op het moment dat alles om je heen fout gaat, en je hebt niemand om bij te klagen ja dan, dan ga je ermee zitten."*

Dat het fijn is om je hart te luchten bij iemand en dat er iemand voor je is, wordt door meerdere jongeren aangegeven. Een jongere vertelt:

"[...] meestal als ik gewoon met iets zit, iets kleiner zeg maar dan vraag ik bijvoorbeeld echt gewoon een goede vriend van 'yo kom je even chillen weet je wel, kunnen we ergens over praten'. En dan is het altijd van 'ja sure, ik kom eraan'."

Het verschilt per jongere of ze terecht kunnen bij één beste vriend(in) of bij hun vriendengroep.

Een aantal jongeren beschrijven het verschil tussen de steun die ze krijgen van hun vrienden en de professionele hulpverlening. Een jongere vertelt dat ze het fijn vindt dat ze bij haar vrienden terecht kan maar dat deze gesprekken haar niet verder helpen. Dit in tegenstelling tot gesprekken met professionele hulpverleners die haar hebben geleerd om realistischer te denken. Een andere jongere vindt het moeilijk om ondersteuning van vrienden te verwachten omdat ze zich dan schuldig voelt. Bij haar psycholoog heeft ze hier geen last van. Echter, dit geldt niet voor alle jongeren. Een jongere vindt hulp en ondersteuning vanuit haar vrienden fijner vanwege de wederzijdse band tussen vrienden: *"Ik denk ook meer omdat het zeg maar wederzijds is, als hun iets hebben dan zeggen ze het ook gewoon tegen mij. En bij een hulpverlener is dat niet zo. Het is meer echt een band zeg maar."*

In een enkel geval wordt een jongere beschermd door een vriend die ervoor zorgt dat anderen hem met rust laten. En enkele jongeren vinden praktische ondersteuning bij vrienden. Twee jongeren vertellen hoe zij tijdelijk bij vrienden woonden toen thuis wonen niet mogelijk was. Een jongere licht toe:

"Ook een tijdje bij een vriendin gewoond toen het heel slecht ging thuis, dit was leerzaam [...] Zij doet zelf de boodschappen, maakt het huis schoon, regelt alles met het geld en dat soort dingen. Dat was voor mij ook superfijn, dat heeft voor mij ook een deel zelfstandigheid gegeven van het zelf dingen doen, zelf naar school gaan."

De jongeren vertellen minder vaak dat zij advies vragen aan hun vrienden. Dit wordt slechts door één jongere genoemd. Opvallend is dat enkele jongeren zelf wel als adviseur optreden voor hun vrienden. Een jongere vertelt bijvoorbeeld dat ze vaak een luisterend oor is voor haar vrienden en veel bezig is met het oplossen van de problemen van anderen.

Relatie

Ten derde noemen een aantal jongeren hun vaste relatie als een bron van informele steun, voornamelijk sociaal-emotionele steun. Jongeren omschrijven dat hun relatie hen houvast geeft, veel stress scheelt en hen helpt op het rechte pad te blijven. Een jongere vertelt bijvoorbeeld dat haar vriend haar helpt om te stoppen met blowen.

Overig

Ten slotte vertellen een aantal jongeren dat ze steun halen uit personen buiten hun familie en vrienden, zoals de burens, of klasgenoten. Een meisje vertelt een moeder- en vaderfiguur te hebben gevonden in de ouders van haar beste vriendin. Ook enkele andere jongeren vertellen hierover. Een jongere geeft aan dat de baas van de barbershop een vaderfiguur voor hem is.

Een jongere vertelt steun te vinden bij YouTube filmpjes van Jordan Peterson. Dit is een populaire Canadese klinisch psycholoog die middels zijn YouTube kanaal diverse psychologische onderwerpen bespreekt die voornamelijk zelfhulp als doel hebben.

5.2 Formele ondersteuning

Alle jongeren ontvingen ten tijde van het interview een vorm van professionele ondersteuning. Aan de jongeren is gevraagd vanuit welke organisatie(s) en op welk(e) leefgebied(en) ze worden ondersteund. De beschrijving is geordend naar hulpverleningssoort: ondersteuning vanuit school; gedwongen hulpverlening of hulpverlening vanuit drang; specialistische jeugdzorg & jeugd-ggz, residentiële jeugdzorg; preventieve ondersteuning en overige ondersteuningsvormen. Een aantal geïnterviewde jongeren ontvangt verschillende ondersteuningsvormen tegelijkertijd. In de gesprekken bleek echter dat jongeren niet altijd weten welke soort(en) hulp ze krijgen of vanuit welke organisatie(s). De onderhavige beschrijving is daarom niet volledig.

Ondersteuning vanuit school

Ruim een derde van de geïnterviewde jongeren vertelt dat ze vanuit of via school professionele hulp en begeleiding ontvangen. Ondersteuning vanuit het onderwijs wordt verzorgd door bijvoorbeeld een docent, een mentor, zorgcoördinator, loopbaanadviseur of een trajectbegeleider. De ondersteuning vanuit deze professionals is meestal bij onderwijsgerelateerde zaken zoals hulp bij het leren van de Nederlandse taal of rekenen. Ook noemen jongeren dat ze ondersteuning krijgen bij het kiezen van een vervolgopleiding, overstap naar een andere opleiding of het regelen van hulpmiddelen in het kader van passend onderwijs. Daarnaast krijgt een aantal jongeren ondersteuning van externe professionals die zijn verbonden aan het onderwijs, zoals een psycholoog of een maatschappelijk werker. Deze ondersteuning heeft vaak betrekking op psychische problematiek zoals stemmingsklachten of de gevolgen van problemen in de thuissituatie.

Jeugdbescherming, jeugdreclassering of (intensieve) jeugdzorg

Een klein aantal geïnterviewde jongeren heeft contact met de jeugdreclassering, de jeugdbescherming of een jeugdzorgmedewerker. Deze vormen van ondersteuning zijn waarschijnlijk voortgekomen vanuit 'drang' wat betekent dat er consequenties verbonden kunnen zijn aan het niet opvolgen van bepaalde aanwijzingen vanuit de hulpverlening. Voor één jongere is de jeugdbeschermer zijn voogd omdat hij als alleenstaande minderjarige asielzoeker naar Nederland is gekomen (AMA). Een jongere met ondersteuning vanuit de jeugdzorg beschrijft dat er sprake is van groeps sessies waaraan het hele gezin deelneemt.

Specialistische jeugdzorg of jeugd-GGZ

Ongeveer een derde van de geïnterviewde jongeren ontvangt een vorm van specialistische jeugdhulp of jeugd-ggz. Deze ondersteuning kan bestaan uit gesprekken met een psycholoog of psychiater welke individueel of in groepsvorm plaatsvinden. Hieronder valt ook specialistische gezinsondersteuning, bijvoorbeeld vanuit een systeemtherapeut. Ook ontvangen sommige jongeren ondersteuning vanuit een begeleider bij het omgaan met emoties, gedrag, reizen met OV of het leren plannen en organiseren.

Residentiële jeugdzorg

Een viertal jongeren maakt gebruik van residentiële jeugdzorg. Een jongere verblijft op een behandelgroep voor meiden met een licht verstandelijke beperking. De drie andere jongeren zijn woonachtig in een kamertrainingscentrum (KTC), door één jongere omschreven als een "fasehuis". Hier worden de jongeren voorbereid op zelfstandig wonen en krijgen ze praktische ondersteuning, bijvoorbeeld bij op tijd opstaan of ondersteuning bij psychosociale problematiek in de vorm van mentorgesprekken. De jongere die op een behandelgroep verblijft vertelt dat ze van vier verschillende personen hulp krijgt bij "alles". Ze noemt

ondersteuning bij praktische zaken, ondersteuning bij het omgaan met *social media* en praten over seksualiteit.

Vormen van lichte ondersteuning

Onder de noemer lichte ondersteuning valt hulp en begeleiding vanuit de gemeente, het wijkteam of jeugdteam, het jeugdwelzijnswerk en het jongerenwerk.

Drie jongeren geven aan een vorm van jongerenwerk te ontvangen. Twee krijgen huiswerkbegeleiding en nemen hiernaast deel aan het eerdergenoemde Zakgeldproject waarmee jongeren worden voorbereid op betaald werk. Een derde jongere wordt begeleid in verband met meeloopgedrag en vechtpartijen op school en kan met één van de jongerenwerkers in gesprek over emoties.

Een jongere met een licht verstandelijke beperking ontvangt coaching bij het leggen van sociale contacten en het reizen met OV vanuit een coachingsacademie voor jonge vrouwen. Zij vertelt over een situatie waarin ze geholpen is door haar coach met het voeren van een gesprek op school: *"Ja, ik was brutaal op school, zei de juffrouw en toen hadden we een gesprek met mijn coach. En toen gingen we afspreken dat ik niet meer brutaal ging doen."*

Overige ondersteuningsvormen

Overige hulpvormen die door jongeren worden benoemd zijn verslavingszorg of Jellinek en AA bijeenkomsten in verband met een alcohol of blowverslaving, medische hulp vanuit een revalidatiecentrum door een maatschappelijk werkster, een gezinsondersteuner en een psycholoog, contact met leerplicht in verband met verzuim en tot slot ondersteuning vanuit het AZC bij een probleem in de gezinssituatie:

"[...] Ik had een probleem binnen mijn familie, binnen mijn gezin eigenlijk, en die zorgteam van azc zij hebben mij geholpen met wat moet ik doen omgaan met dat probleem of wat moet ik doen om dat probleem op te lossen."

5.3 Waardering formele ondersteuning

In deze paragraaf zijn de ervaringen van jongeren met verschillende vormen van formele ondersteuning beschreven. Uit de verhalen van jongeren is een aantal algemene aspecten gedestilleerd die gewaardeerd worden in professionele hulp en ondersteuning. Daarnaast is aan jongeren gevraagd of ze tips of aanbevelingen hebben voor hoe de professionele ondersteuning in deze levensfase beter kan. Opvallend is dat wanneer jongeren spreken over wat ze helpend of prettig vinden aan hulp en ondersteuning, ze meestal refereren aan de manier waarop professionals met jongeren omgaan (de bejegening). Er zijn ook een aantal aspecten genoemd die betrekking hebben op de inhoud van de hulp of hoe deze is georganiseerd. De waardering die daarbij wordt gegeven is geenszins een waardering van de hulpverleningssoort, het gaat om particuliere ervaringen van jongeren. Ook is het niet mogelijk om algemene uitspraken te doen over hoe jongeren de combinatie van de verschillende vormen van ondersteuning ervaren, hier is niet expliciet naar gevraagd.

Bejegening

Bejegening gaat over de wijze waarop professionals het contact en de relatie met de jongere vormgeven. Bejegening heeft betrekking op de gedrag- en houdingsaspecten die kenmerkend zijn voor de manier waarop een professional zich verhoudt tot een cliënt, los van de methodische werkwijze die wordt gehanteerd of de problematiek die aan de orde is (Wiersma & Van Goor, 2020). In de verhalen van jongeren over de waardering van hulp zijn de volgende bejegeningaspecten meermaals aan de orde gekomen:

Oprechte interesse en betrokkenheid

Een groot aantal jongeren benadrukt hoe belangrijk het is dat er sprake is van oprechte interesse en betrokkenheid. Jongeren noemen verschillende manieren waarop professionals laten zien dat ze oprecht geïnteresseerd en betrokken zijn. Een cruciaal aspect is onbevooroordeeld luisteren naar het verhaal van de jongere. Meermaals vertellen jongeren dat professionals hen niet uit laten praten en voortijdig onderbreken omdat ze denken al te weten wat het probleem is, of wat relevant is voor het gesprek. Een jongere vertelt dat hij het onprettig vindt dat zijn psychiater regelmatig het verhaal onderbreekt en voortijdig advies begint te geven. Een andere jongere vindt het lastig wanneer professionals voorbarige conclusies trekken:

"[...] als iemand in zijn hoofd een eigen beeld heeft. Dus die heeft al een conclusie, die heeft al een veronderstelling. En die persoon die laat het dan zo een beetje weten van we snappen dit wel. Dat is dit en dit en dit. Dan denk ik van: dat is de eerste keer dat ik het hoor en ik weet eigenlijk wel niet of dit

klopt. Dat vind ik gewoon heel erg lastig dat die persoon ervan uit gaat wat de algemene veronderstelling is. Waar ik nog nooit van heb gehoord."

Een jongere geeft als aanbeveling dat het beter zou zijn als er meer zou worden ingegaan op wat de jongere vertelt in plaats van wat de professional al denkt te weten:

"[...] Wat vindt de persoon nou zelf eigenlijk? Wat denkt de persoon dat het is? Ook al klopt het voor geen meter, waarom denkt die persoon dat dan? En niet alleen maar denken omdat je met dit en dit zit. Dus wat dan mij in ieder geval helpt is er heengaan en vooral werken vanuit wat ik je heb verteld en niet vanuit wat je zelf denkt of hebt gelezen. Het is wel een gesprek en wel luisteren ook. Daarop in gaan, ja."

Echter, alleen maar luisteren en oprechte interesse tonen in het verhaal van jongeren is niet afdoende. Zo wenst een jongere dat er door professionals wel degelijk richting wordt gegeven aan het gesprek door het stellen van de juiste vragen en het aansnijden van relevante onderwerpen:

"Dat ik een uur lang over mezelf en koetjes en kalfjes zat te praten. Je moet wel de juiste vragen kunnen stellen. De juiste onderwerpen die ertoe doen en niet de hele tijd maar laten praten. Ik kan een hele hoop lullen, dat heb je misschien ook wel gemerkt in dit interview (lacht)."

Bovendien wordt als helpend ervaren wanneer professionals niet alleen goed luisteren en begrip tonen, maar ook meedenken over mogelijke oplossingen:

"Ze luisterde heel goed, natuurlijk het is een psycholoog, het is een baan, maar ze luisterde heel goed naar mij en snapte me gewoon héél goed. En dat is wat ik denk, voor iedereen van mijn leeftijd die met iets zit, zoiets goeds, om begrepen te worden omdat je hebt heel snel het gevoel [hebt] van 'niemand begrijpt me, ik sta alleen op de wereld en ik weet het allemaal niet meer'. En het moment dat iemand zo goed begrijpt waar je doorheen gaat en precies weet wat de oplossing kan zijn, dat is zo verlichtend."

Soms ervaren jongeren de intenties van professionals als onecht of geforceerd. Jongeren hebben dan niet het gevoel dat professionals oprecht gemotiveerd zijn om hen te helpen of begrijpen. Een jongere zegt hierover:

"Bij sommigen voelde het wel oprecht, ze wilden wel echt helpen, maar bij sommigen wat is je naam, en vertel even wat je hier doet, het was heel erg geforceerd. Ook niet dat ze echt wouden, maar gewoon moesten. Sommigen gaven echt die vibe af en dat vond ik echt iets minder."

Oprechte interesse en betrokkenheid tonen professionals door het uitstralen van de intrinsieke wil om de jongere te begrijpen en te helpen. Bijvoorbeeld door te informeren naar iets dat in een eerder gesprek aan bod is gekomen, hiermee laten professionals zien dat er met aandacht is geluisterd. Een jongere vertelt:

"Ik vind vooral het betrokken zijn bij de kleine dingetjes fijn. Dus het onthouden van dingen uit het vorige gesprek. Herkend worden, erkend worden. Dat is heel fijn. Je komt hier binnen en het is van 'oh hoe ging het met je toets vorige week?' Dat betekent dat iemand naar je luistert."

Of door iets te doen met hetgeen dat is besproken. Dat kan in kleine dingen zitten, zo vertelt een jongere dat ze het heeft gewaardeerd dat haar ondersteuningsplan aan haar is voorgelegd en dat haar feedback is meegenomen in de definitieve versie: *"[...] Ik zag dat ze mijn verbeteringen daar ook echt in had opgenomen. Dat vind ik fijn."* Jongeren voelen zich serieus genomen wanneer ze zien dat professionals moeite doen om hen te begrijpen en laten zien dat ze jongeren zo goed mogelijk willen helpen.

Beschikbaar zijn

Uit de gesprekken blijkt dat jongeren het waarderen wanneer professionals beschikbaar zijn. Beschikbaar zijn gaat enerzijds over het hebben van voldoende tijd en ruimte voor de jongere: *"Ze nemen echt de tijd voor je en gaan lekker met je zitten. En als er dan een jongere buiten zit te wachten zeggen ze dat diegene nog heel even moet wachten, maar straks ook alle tijd krijgt."* Enkele jongeren met een licht verstandelijke beperking vertellen dat ze het fijn vinden wanneer professionals de tijd nemen om zaken in een begrijpelijke taal uit te leggen. Een jongere waardeert het dat zijn moeder en jongere broertje ook bij het jongerenwerk terecht kunnen met vragen.

Beschikbaarheid gaat ook over het uitstralen van een beschikbare houding, dat jongeren er terecht kunnen wanneer het nodig is. Een jongere waardeert het gevoel *"[...] dat er iemand voor je is en je kan helpen."* Een

andere jongere vertelt hierover: "Gewoon dat ze open zijn en dat ze ook gewoon zo een houding hebben van als er wat is, dan kan je altijd naar ons toe komen."

Opvallend is dat een jongere vertelt over haar vorige psycholoog - bij wie ze niet meer in behandeling is - als een persoon die ze kan bellen als het écht nodig is:

"En met X, dat is die oude psycholoog, die heb ik bijvoorbeeld laatst nog gebeld, toen had ik een ongelofelijke ruzie met mijn moeder en zat ik alleen op het X plein, nee bij X daar ergens, gewoon te huilen en echt een uur lang te huilen en gewoon moment soort van dat ik zo een depressie aanval krijg dat ik eigenlijk gewoon niks meer zie zitten, heb ik toch altijd ergens achterin mijn hoofd van help jezelf, bel X. En dat ik heb ik toen ook gedaan. Alleen ik zie haar nu niet meer, en ik heb wel nog laatst heb ik haar weer aangesproken van 'zou je weer een keer willen praten' en zo, dus we gaan binnenkort weer een afspraak regelen."

Anderzijds gaat beschikbaarheid over de mogelijkheid tot het hebben van contact wanneer de jongere daar behoefte aan heeft en op een manier die voor de jongere prettig is. Enkele jongeren die ondersteuning krijgen vanuit de specialistische jeugdhulp en jeugd-ggz vertellen dat ze het fijn vinden wanneer professionals beschikbaar zijn op de momenten dat ze het moeilijk hebben. Een jongere vindt het vervelend dat hij de psychiater niet telefonisch kan bereiken. Een andere jongere vindt het jammer dat haar psycholoog in de vakanties alleen per mail en niet telefonisch bereikbaar is. Dit ervaart ze als lastig wanneer ze zich niet goed voelt. Ook geven enkele jongeren aan dat ze het fijn (zouden) vinden om via Whatsapp contact te hebben met hun ondersteuner(s).

Een jongere met depressieve klachten vertelt:

"Ja ik heb ook wel eens gebeld [...] Ik was echt super klaar met het leven [...] dat ik toch dacht ik bel haar. En dat is denk ik toch wel iets wat als psycholoog en als hulpverlener toch wel een [...] het doel is, dat iemand toch echt met je wil praten ook."

Betrouwbaar zijn

Meerdere jongeren benadrukken hoe belangrijk het is dat professionals betrouwbaar zijn. Jongeren moeten het gevoel hebben dat ze op professionals kunnen rekenen. Betrouwbaarheid blijkt tevens een cruciale voorwaarde voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie (Wiersma & Van Goor, 2020). In de gesprekken wordt meermaals verteld over professionals die hun afspraken niet nakomen of beloftes doen die ze niet waarmaken. Dit wordt als storend ervaren en is funest voor de vertrouwensrelatie.

Bovendien waarderen jongeren het wanneer professionals transparant zijn in hun communicatie en er niet zomaar informatie wordt gedeeld met ouders zonder dat de jongere daarvan zelf op de hoogte is of toestemming heeft gegeven. Dit lijkt vooral aan de hand bij enkele jongeren die ondersteund worden vanuit het vo. Een jongere vertelt dat ze het heel vervelend vond dat ze met haar moeder erbij over haar problemen moest praten terwijl ze nooit over deze dingen praat met haar moeder. Ze wilde zelf haar verhaal doen maar dit werd bemoeilijkt door de aanwezigheid van haar moeder. Enkele jongeren vinden het storend dat communicatie soms via de ouders verloopt of er "verhaal" wordt gehaald bij de ouders: *"Als ik ruzie heb met mijn moeder dan belt zij haar. Dan luistert ze niet naar wat ik zeg, maar gelijk conclusies trekken, wat mijn moeder heeft verteld. Ik vind dat ze dan naar allebei de kanten moeten luisteren."* Een jongere voelt weerstand jegens haar ondersteuner omdat het plannen van de afspraken voor de gezinsbijeenkomsten vaak via haar moeder verloopt, hierdoor wordt geen rekening gehouden met haar behoeften omtrent vrije tijd en werken. *"Goh, weet je, ze irriteert me. Ik zeg duidelijk van ik app je dan en dan gaat ze me van tevoren appen en dan gaat ze mijn moeder weer inschakelen [...]."*

Gelijkwaardigheid

Jongeren spreken meermaals over het belang van het hebben van "een klik" met een professional. Wat het hebben van een klik precies inhoudt, is afhankelijk van de persoonlijkheid en de behoeften van de jongere. Er zijn echter een aantal algemene aspecten naar voren gekomen in de verhalen van jongeren. Jongeren spreken over "sociaal" en "chill" zijn in tegenstelling tot opdringerig of bevoogdend zijn: *"Gewoon chill zijn vooral, en niet te opdringerig."* Uit enkele verhalen blijkt dat "sociaal" en "chill" zijn vooral betrekking heeft op een zekere mate van gelijkwaardigheid in het contact tussen de jongere en de professional. Een jongere vertelt:

"[...] meer een soort vriend-ish, op onze leeftijd is het veel beter om een klik te hebben dan echt meer een professioneel, gewoon niet de indruk geven dat je wordt geholpen. [...] ja precies, maar dat je meer gewoon dat je echt met iemand praat gewoon voor de chill."

Bovendien hebben jongeren behoefte hebben aan autonomie en zelfstandigheid en lossen ze graag zelf hun problemen op. In dit licht vertelt een jongere dat ze het prettig vindt wanneer de verantwoordelijkheid bij haarzelf wordt gelegd:

"En dat heb ik ook heel erg gemerkt, dat als ik zelf naar school ga, zelf mijn dingen doe, dan daar voel ik me blijer door. En als ik de hele tijd van je moet nu dit doen, je moet nu dat doen, dat was bij mij gewoon heel erg van 'ja ga weg, ik trek het niet en ik ga in een portiekje zitten huilen totdat school voorbij is'."

Meerdere jongeren geven aan dat opdringen, pushen of bevoogden door professionals kan leiden tot weerstand. Bekend is dat jongeren in deze leeftijdsfase gebaat zijn bij een werkrelatie waarin ze niet als kind worden aangesproken (Wiersma & Van Goor, 2020). Jongeren bemerken dat professionals soms vanuit hun eigen referentiekader praten; hun eigen normen voor wat acceptabel is. Zo geeft een jongere aan:

"[...] het is het fijnst om gewoon van een jong persoon aan te horen dat iets niet goed gaat in plaats van een oud persoon. Want als je tegen een 50-plusser aan zit te praten en die zegt 'ja maar dat 24 inhoud is ook helemaal niet goed' en 'Red Bull is niet goed voor je' is dat echt irritant."

Over het Zakgeldproject zegt één van de jongeren dat hij het prettig vindt dat hij enerzijds op een vragende en rustige manier wordt benaderd en dat hij anderzijds de strengheid van de begeleiders waardeert bijvoorbeeld bij te laat komen:

"[...] van: 'als je volgende keer te laat komt dan telt dat hele uur niet meer' of 'dan kan je weer naar huis' maar dat is ook wel goed, die strengheid want dan leer je gewoon aan om op tijd te komen. Want als je dat bij je werk zou doen, na een of twee keer kun je wel ontslagen worden."

Opvallend is dat het gebruik van humor meerdere keren wordt genoemd als iets dat jongeren waarderen in het contact met professionals. Een jongere die vertelt dat hij nog nooit iets heeft gehad aan contact met hulpverlening, denkt dat dit misschien anders gaat zijn met de jongerencoach:

"Ik denk dat die man die ik heb ontmoet vorige week, van de jongerencoach, ik denk dat hij wel een goede invloed heeft op mij. Ik had die gesprek en ik zat helemaal in geen goede bui. En toen maakte hij een grap en moest ik opeens lachen. Want de docenten waren weg en we gingen met z'n tweeën praten. Hij zei gewoon van 'je moet het halen, laat het niet van je afpakken'. En hij maakte een grap en toen had hij het gewoon goed gemaakt. [...] Dus ik denk wel dat hij mij een beetje heeft geholpen."

In het kader van gelijkwaardigheid denkt een jongere dat het goed zou zijn om ervaringsdeskundigen en kinderen van dezelfde leeftijd elkaar te laten ondersteunen omdat volwassenen het minder goed begrijpen.

Positieve bekrachtiging

Jongeren hebben soms weinig zelfvertrouwen en kunnen gevoelig zijn voor een negatief verwachtingspatroon. Het is daarom belangrijk dat professionals vertrouwen uitstralen in het kunnen van jongeren. Ze moeten gemotiveerd worden om zaken aan te pakken vanuit de overtuiging dat ze het kunnen en dat het ook lukt (zie ook Wiersma & Van Goor, 2020). Een jongere geeft bovendien aan dat een niet-problematiserende benaderingswijze voor haar helpend is:

"Ja ja, dus dat ze gewoon zeggen 'als je komt, we komen er wel uit samen'. En dus niet dat school een link heeft met boos, met slechte dingen. [...] want dat zit dan héél erg in mijn achterhoofd, van problemen en confrontatie en dat soort dingen."

Ook lijkt belangrijk dat problemen genormaliseerd worden, jongeren willen zich geaccepteerd voelen voor wie ze zijn en dat wat er gaande is er gewoon mag zijn. Een jongere vertelt dat ze graag getroost zou worden als ze emotioneel wordt: *"Gewoon iets van geruststelling of zo, dat het oké is en dat het niet erg is om te huilen."*

In het kader van normaliseren van problematiek geven enkele jongeren aan dat het prettig zou zijn als de onderwerpen die nu in individuele mentorgesprekken aan de orde komen, ook klassikaal of in groepsvorm worden besproken. Op die manier kunnen jongeren van elkaar ervaringen leren, ontstaat wederzijds begrip en wordt problematiek genormaliseerd. Een jongere stelt voor denkt dat het goed zou zijn als school lessen psychologie zou geven en over het brein of jongeren in ieder geval mee zou geven dat iedereen wel eens problemen heeft zodat er op school meer over gepraat zou kunnen worden.

Inhoud of organisatie van de hulp

Naast gewaardeerde gedrag -en houdingsaspecten van professionals komen in de verhalen van jongeren ook zaken en aanbevelingen terug die ze waarderen ten aanzien van de inhoud van de ondersteuning.

Praktische ondersteuning

In de verhalen van jongeren komt meermaals terug dat ze behoefte hebben aan praktische ondersteuning bij zaken die op dat moment urgent zijn in hun leven. Sommige jongeren geven bijvoorbeeld aan dat ze 'gespreksmoe' zijn en dat praten met professionals hen niet (meer) verder helpt. Zo vertelt een jongere over dat gesprekken met leerplicht haar niet verder hebben geholpen omdat de uitdaging zit in het zelf "echt gaan doen":

"Dat mensen echt ook aandachtig naar m'n verhaal luisteren en begrijpen hoe het allemaal in elkaar zit, maar dat ze me ook echt helpen met meteen een plan maken en écht gewoon ervoor zorgen dat ik gewoon echt doe wat er gedaan moet worden. Dus dat het niet alleen maar erover praten is maar (...) ook echt doen..."

Volgens haar zou beter zijn om aan de slag te gaan met hoe ze ook daadwerkelijk iets kan doen met hetgeen dat is besproken, bijvoorbeeld door het maken van een concreet plan van aanpak:

"We gaan nu een plan van aanpak maken om je school te halen want je wilt niet blijven zitten'. 'Ik wil nu weten wat ik in het gesprek moet zeggen, wat vind jij handig?', 'Ik vind dat je nu moet denken over dingen die jou kunnen helpen en dan wil ik dat je het over een uurtje stuurt' of 'dan wil ik het morgen van je weten'."

Verschillende andere vormen van praktische ondersteuning worden genoemd. In de residentiële jeugdzorg waarderen jongeren hulp bij het vinden van een opleiding of het regelen van een verlenging van een plaatsing. Ook vertelt een jongere dat ze haar dag- en nachtritme heeft kunnen herstellen doordat haar mentor haar 's ochtends op tijd wekt. Een andere jongere krijgt hulp van leerlingenbegeleider die haar al 5,5 jaar kent en haar elke dag appt of ze op school is geweest. Dit vindt ze fijn. Enkele jongeren met een licht verstandelijke beperking worden ondersteund bij het ondernemen van sociale activiteiten of leren reizen met het openbaar vervoer door te gaan oefenen samen met de professional.

Specifiek met betrekking tot de waardering van ondersteuning vanuit school, valt op dat jongeren praktische ondersteuning waarderen, zoals hulp bij de aanvraag van een laptop of samen een plan maken voor de voorbereiding op de toetsweek. Naast het maken van een concreet plan of het helpen met praktische regelzaken, noemt een tweetal jongeren dat het prettig is wanneer er rekening wordt gehouden met hun persoonlijke behoeften, bijvoorbeeld dat ze de les uit mogen lopen wanneer een jongere zich niet kan concentreren of zich onprettig voelt. Van belang is dat de docenten op de hoogte zijn van die uitzonderingsituaties zodat de jongeren zich niet telkens hoeven te verantwoorden. Een meisje vertelt bijvoorbeeld dat zij de afspraak heeft dat zij de klas uit mag lopen om gebruik te maken van de 'Blue room'; een ruimte op school waar ze mag zitten als het te druk is in de klas of als ze pijn heeft in verband met haar fysieke aandoening.

"Omdat ik recht heb op die ruimte. Ik heb een mail naar al mijn docenten gestuurd met die uitleg erin en naar wie ze kunnen vragen. Er is dus geen discussie mogelijk. Dus dat is ook heel fijn dat dat allemaal gecommuniceerd en gedaan is."

Vanuit het jongerenwerk krijgen jongeren ondersteuning bij school, zoals bijles wiskunde of huiswerkbegeleiding. Wat als positief wordt ervaren aan de huiswerkbegeleiding is dat deze een aanvulling vormt op de klassikale uitleg die ze krijgen op school en er meer persoonlijke aandacht is.

Doorgaande ondersteuning

Een jongere die vanuit een crisissituatie in een behandelgroep is komen wonen, vindt het vervelend dat ze op korte termijn waarschijnlijk naar een andere instelling moet of terug naar huis, de reguliere wachttijd voor een plek in de behandelgroep waar ze op dit moment zit is namelijk anderhalf jaar. Liever zou ze het contact met haar moeder rustig opbouwen terwijl ze op de inmiddels voor haar bekende groep verblijft.

Twee jongeren vinden het jammer dat de ondersteuning vanuit school "abrupt" stopt wanneer ze van school afgaan. Beide jongeren hebben nog steeds behoefte aan begeleiding nadat ze de middelbare school hebben afgerond. Zo vertelt een jongere dat ze het een gek idee vindt om er ineens alleen voor te staan nadat ze vanuit school altijd begeleiding heeft gehad:

"Meer ook omdat ik het allemaal kreeg zeg maar. Ik zou echt niet weten hoe je zelf zulke begeleiding regelt, ik heb het gevoel als ik dan als 18-jarige zelf helemaal naar een psycholoog zou gaan dat het dan echt, dat je dan echt heel erg groot probleem... zeg maar, dat je leven dan echt ingewikkeld zou moeten zijn."

Ten slotte heeft een meisje als aanbeveling om ondersteuning vanuit school niet abrupt te laten eindigen maar in nazorg te voorzien:

"Ik denk om er gewoon over te praten hoe ik het dan verder ga doen. Dus na al die hulp. Of ik dan inderdaad iemand heb die me dan kan helpen of dat zij iemand kennen van 'je kan gewoon doorgaan met dit' of zo."

Meer persoonlijke aandacht in het vo

Opvallend is dat meerdere geïnterviewde jongeren uit het vo aangeven dat ze meer persoonlijke aandacht willen. Een jongere denkt bijvoorbeeld dat het voor alle leerlingen goed is om een gesprek te hebben met de hulpverlening vanuit school omdat niet alle problemen uit de GGD test naar voren komen. Noemt leerlingen met familieproblemen waar school niks vanaf weet, kinderen met gescheiden ouders: "[...] het lijkt me goed dat iedereen de kans krijgt om aan te geven of ze het (hulp) wel of niet willen. [...] ik vind het raar dat school dan niet na elke individu kijkt maar gewoon naar het geheel en alleen die kinderen die er echt uitspringen."

Een jongere uit het vo benoemen als aanbeveling dat de begeleiding vanuit zijn vo-school meer afgestemd mag zijn op de persoon en kwaliteiten van de leerling, bijvoorbeeld bij advies rondom de schoolloopbaan. Ook klinkt het advies om zelf een mentor te kunnen kiezen waarmee je een klik hebt, of in ieder geval een mentor te hebben waar je ook les van hebt.

Combinatie van verschillende ondersteuningsvormen

Een jongere met ondersteuning vanuit de reclassering, een studieloopbaanbegeleider (SLB'er) en een budgetcoach geeft aan dat alle hulp wel een beetje heeft geholpen. Achteraf denkt hij dat hij zich nu meer bewust is van de waarde van geld en geen "kattenkwaad" meer uithaalde omdat hij geen risico wilde lopen op een verlenging van het reclasseringscontact.

Een andere jongere ontvangt verschillende vormen van ondersteuning naast elkaar: ze heeft een trajectbegeleider bij een organisatie voor specialistische jeugdhulp voor dagelijkse (praktische zaken), ondersteuning op school vanuit het Loopbaan en Expertisecentrum (LEC) van een pluscoach en schoolpsycholoog, ondersteuning voor het gehele gezin vanuit 'Project aan huis' en ten slotte een gezinscoach. Zij waardeert enerzijds alle verschillende perspectieven van de verschillende hulpverleners omdat ze dan kan kijken wat hiervan voor haar werkt. Anderzijds zijn de vele vormen van ondersteuning ook wel "veel".

5.4 Samenvattend

Samenvattend kan gesteld worden dat ouders voor veel jongeren de meest belangrijke informele hulpbron zijn. Jongeren ontvangen voornamelijk sociaal-emotionele steun van hun ouders, ze kunnen er hun verhaal kwijt of terecht met hun problemen. Ouders helpen de jongeren daarnaast op praktisch gebied zoals met school of het bieden van financiële ondersteuning. Bovendien geven ouders advies bij het maken van beslissingen, zoals schoolkeuze, of over veranderingen die optreden bij de overgang 18-/18+. Niet alle jongeren kunnen of willen bij hun ouders aankloppen voor hulp en ondersteuning. Opvallend is dat deze jongeren vrienden als voornaamste bron van ondersteuning noemen of in enkele gevallen andere familieleden of een vervangend moeder- of vaderfiguur.

Voor veel jongeren zijn vrienden in deze leeftijdsfase belangrijk. Bij vrienden vragen de jongeren voornamelijk sociaal-emotionele steun, ze kunnen hun verhaal kwijt. Ook maken ze met vrienden plezier en ondernemen ze sociale activiteiten. Hetzelfde geldt voor de jongeren die op dit moment een relatie hebben, een relatie biedt voor sommige jongeren houvast. Echter, meerdere jongeren geven aan dat professionele ondersteuning hen uiteindelijk verder helpt dan gesprekken met vrienden. Voor enkele jongeren geldt dat ze ondersteuning door vrienden prettiger vinden door de wederzijdse band.

Opvallend is dat enkele jongeren zelf wel als adviseur optreden voor andere jongeren en aangeven andere jongeren te helpen.

In algemene zin is een beeld te schetsen van de problemen waarvoor jongeren hulp zoeken in hun informele netwerk: vanuit hun ouders, vrienden of andere familieleden krijgen ze ondersteuning bij school, het maken van belangrijke beslissing zoals de keuze voor een (vervolg)opleiding en ze kunnen er terecht met hun problemen. Bovendien hebben enkele jongeren aangegeven dat ze nog niet echt te maken hebben gehad met moeilijkheden waarbij ze hun informele netwerk willen raadplegen, wel denken ze op hun ouders te kunnen rekenen.

Formele ondersteuning

Formele hulpbronnen waar jongeren gebruik van maken komen vaak ten eerste vanuit school waar zij bijvoorbeeld ondersteuning kunnen ontvangen van een pluscoach, mentor, SLB'er, leerkracht of psycholoog. Ten tweede zien we dat jongeren vaak gebruik maken van ondersteuning vanuit de specialistische jeugdzorg en jeugd-GGZ in de vorm van een psychiater, psycholoog of een begeleider. Wat ook ter sprake is gekomen zijn vormen van opgelegde hulp vanuit de jeugdzorg, jeugdbescherming of de jeugdreclassering. Verder ontvangen de jongeren hulp vanuit de residentiële jeugdzorg vanuit een mentor, preventieve ondersteuning vanuit de gemeente vanuit bijvoorbeeld het wijk of jeugdteam, laagdrempelige ondersteuning vanuit het jongerenwerk, veelal psychische ondersteuning vanuit de verslavingszorg, praktische en psychosociale ondersteuning vanuit het AZC of psychische ondersteuning vanuit een particulier psycholoog.

In de waardering van formele ondersteuning worden vooral bejegeningaspecten genoemd, gedrag- en houdingsaspecten van professionals die gaan over het contact aangaan en onderhouden met de jongeren.

Gewaardeerde aspecten in het contact tussen professionals en jongeren zijn:

- Oprechte interesse en betrokkenheid: onbevooroordeeld luisteren naar het verhaal van de jongere, het perspectief van de jongere serieus nemen. Begrip tonen maar ook oplossingen aandragen en richting geven aan het gesprek en te laten zien dat er iets wordt gedaan met wat er is besproken;
- Beschikbaar zijn door het hebben van voldoende tijd en ruimte en de mogelijkheid tot het hebben van contact wanneer de jongere het nodig heeft en op een manier die voor de jongere prettig is (bijvoorbeeld via WhatsApp);
- Betrouwbaar zijn door afspraken en beloftes na te komen, transparante communicatie en zorgdragen voor de privacy van jongeren;
- Gelijkwaardigheid door de jongere te behandelen als een gelijkwaardige gesprekspartner, niet opdringen, pushen en bevoogden. Gebruik van humor om aan te sluiten bij de leefwereld van jongeren en ruimte bieden voor autonomie en zelfstandigheid van jongeren;
- Positieve bekrachtiging door een niet-problematiserende insteek, vertrouwen uit te stralen en problematiek normaliseren.

Ten aanzien van de inhoud en de organisatie van formele ondersteuning waarderen jongeren:

- Preventieve aandacht en ondersteuning: iemand die jongeren ziet, die inzicht heeft in eventuele moeilijkheden die in de levens van jongeren spelen, waarbij ze voor verschillende zaken terecht kunnen, die signaleert en waar nodig de weg wijst naar specifieke vormen van hulp of ondersteuning.
- Praktische ondersteuning: aan de slag gaan met zaken die op dat moment urgent zijn in hun leven in de vorm van een plan van aanpak, samen activiteiten ondernemen, ondersteuning bij praktische regelzaken;
- Doorgaande ondersteuning: jongeren wensen continuïteit in de begeleiding of behandeling, goede bereikbaarheid van de ondersteuners en het beperken van wisselingen van ondersteuners.

6. Jongeren op weg naar de toekomst

Na een beschrijving van het huidige leven van jongeren van 16 en 17 jaar, volgt in dit hoofdstuk een beschrijving van het toekomstbeeld van jongeren. Eerst wordt de overgang naar 18 jaar besproken. Aan jongeren is gevraagd welke veranderingen en eventuele moeilijkheden ze voorzien en of ze behoefte hebben aan ondersteuning bij de overgang 18-/18+. Ook is met de jongeren vooruitgeblikt naar hun toekomstbeeld op langere termijn, als de jongere "volwassen" is. In de vraagstelling is stilgestaan bij de veranderingen die jongeren voorzien op de leefgebieden wonen, opleiding en werk, sociaal leven, welbevinden (psychisch en lichamelijk welzijn) en (in)formele ondersteuning. In de analyse is bijzondere aandacht uitgegaan naar de mate waarin de geïnterviewde jongeren zicht hebben op de weg naar de toekomst en hier concreet naartoe werken.

6.1 De overgang 18-/18+

Zoals in de inleiding van dit rapport is beschreven kan de overgang naar 18 jaar een uitdaging zijn voor jongeren. Belangrijk is dat jongeren tijdig worden voorbereid op de overgang 18-/18+ en de bijkomende veranderingen op verschillende leefgebieden. In deze paragraaf wordt besproken welke veranderingen en eventuele moeilijkheden jongeren voorzien bij de overgang naar 18 jaar en in hoeverre zij worden voorbereid op de overgang 18-/18+. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen ondersteuning vanuit het informele netwerk en formele ondersteuning.

Verandering in gedrag en houding

Een verandering in gedrag en houding van minder speels naar meer serieus wordt genoemd, een jongere denkt dat relaties serieuzer worden als hij 18 jaar is. Ook denkt een jongere beter om te kunnen gaan met problemen als boosheid en angst:

"Dan denk ik dat ik meer volwassen ben. Dat ik weet wat ik zeg. [...] Ik ben nu niveau 1. En als ik 18 ben, dan ben ik bij niveau 3. Dat is de basis van mijn school en ja, ben ik ook volwassener. Weet ik ook hoe ik moet omgaan met de psychische stoornis. Ja, that's it."

Een andere jongere heeft op dit moment veel boetes en wil dit gaan aanpakken als hij 18 jaar is.

Meer mogelijkheden en verantwoordelijkheden

Jongeren benoemen meermaals nieuwe mogelijkheden die komen kijken bij de overgang naar wettelijke volwassenheid zoals stemmen, een rijbewijs halen, uitgaan en legaal alcohol en sigaretten kopen. Ook meer autonomie en vrijheid van ouders wordt genoemd, bijvoorbeeld dat jongeren dan geen bepaalde tijd meer hebben waarop ze thuis moeten komen na het uitgaan. Jongeren kijken naar het maken van eigen keuzes, bijvoorbeeld over het nemen van een tatoeage of het kiezen van een vervolgonderwijs. Een jongere vertelt hierover:

"Dus dat ik tenminste wel de vrijheid voel en... stel je voor dat ik gewoon een telefoon abonnement mag nemen zonder dat m'n familie aan m'n hoofd gaat zeiken, gewoon m'n eigen omgeving kan bepalen en m'n eigen zaken kan regelen... dan voelt het alsof ik de controle heb. Dus ik denk, dat ik nu een beetje het gevoel heb dat ik niet echt de controle heb."

Een aantal jongeren denkt dat van hen meer verantwoordelijkheid wordt verwacht als ze 18 jaar zijn. Jongeren noemen onder andere vaker zelf dingen doen of regelen of steeds vaker voor jezelf moeten zorgen, bijvoorbeeld zelf eten halen en koken. Enkele jongeren verwachten dat er iets verandert in de hulp en begeleiding vanuit hun ouders of andere familieleden. Bijvoorbeeld dat ze meer verantwoordelijkheid krijgen voor het eigen gedrag en problemen meer zelf op moeten gaan lossen. Een jongere die zonder ouders in Nederland woont, vertelt dat hij dingen niet altijd aan zijn zus kan blijven vragen. Een andere jongere die ondersteund wordt bij zijn problemen door zijn vader, moeder, zus en op school denkt deze hulp niet meer te krijgen als hij van school is.

Financiën

Zo goed als alle geïnterviewde jongeren denken dat er iets verandert op financieel gebied als ze 18 jaar zijn. Echter, een groot deel van deze jongeren kan niet concreet benoemen wat die verandering inhoudt. Een groot aantal denkt zelf meer kosten te moeten betalen, zoals de eigen zorgverzekering, abonnementen, belastingen, rekeningen in het algemeen, studie en het eigen levensonderhoud (o.a. eten, drinken en

kleding). Jongeren kijken op verschillende manieren tegen deze veranderingen aan. Een jongere verwacht dat *"het geld uit haar zak vliegt"* zodra ze haar zorgverzekering zelf moet gaan betalen. Een andere jongere denkt dat hij misschien ook een bijdrage moet leveren aan het onderhoud van het gezin als hij 18 jaar is: *"Misschien... maar niet, ja misschien dat ik moet gaan werken, en geld geven aan mijn broertje en misschien mijn zusje."* Naast een toename aan financiële verplichtingen, benoemen enkele jongeren dat ze geld gaan ontvangen als ze 18 jaar zijn, bijvoorbeeld zorgtoeslag en studiefinanciering.

Met de overgang naar 18 jaar voorzien jongeren vooral uitdagingen op financieel gebied. Zoals eerder gezegd voelen sommige jongeren de noodzaak om verstandiger met hun geld als ze 18 jaar zijn. Ook denken een aantal jongeren dat ze meer moeten gaan werken om de nieuwe financiële verplichtingen te kunnen betalen. Voor enkele jongeren veroorzaakt dit nu al gevoelens van stress. Een jongere vertelt dat ze hierdoor al druk is in haar hoofd en het gevoel heeft dat alles in één keer komt en te snel gaat voor haar.

Wonen

Enkele jongeren willen op zichzelf gaan wonen zodra ze 18 jaar zijn, bijvoorbeeld in een studentenflat of in een begeleid wonen traject. Deze jongeren bereiden zich nu al voor door (online) rond te kijken en zichzelf in te schrijven voor (studenten)huisvesting of begeleid wonen trajecten. Echter, ouders zijn het niet altijd eens met deze plannen, zoals een jongere vertelt:

"Als ik het geld had, had ik bij wijze van spreken nu al mijn spullen gepakt, niet omdat ik het thuis zo verschrikkelijk vind, maar ik merk dat ik in veel dingen best ver ben. Ik heb best wel behoefte aan mijn vrijheid, maar mijn vader vind het moeilijk om dat los te laten."

Voor twee jongeren geldt dat ze op hun 18^e noodgedwongen op zichzelf moeten gaan wonen omdat niet langer in de woonvoorziening kunnen blijven wonen. Een aantal jongeren denkt erover om rond hun negentiende zelfstandig te gaan wonen of samen te gaan wonen met hun partner.

Formele ondersteuning

Opvallend is dat de meeste jongeren geen verandering voorzien in de professionele hulp en begeleiding die ze op dit moment krijgen. Over het algemeen denken ze dat de hulp hetzelfde blijft of ze hebben er nog niet over nagedacht omdat de overgang 18-/18+ nog niet speelt. Een jongere denkt dat ze misschien wel een formulier moet invullen om dezelfde hulp te blijven ontvangen.

Er zijn ook een aantal jongeren die al weten dat er iets gaat veranderen in de hulp en begeleiding zodra ze 18 jaar zijn. Deze jongeren noemen een verandering in de financiering van hulp, de overgang van jeugdzorg naar volwassenenzorg en het krijgen van een ander traject. Een jongere weet al dat haar trajectbegeleider, coach, Jellinek en de hulp vanuit het school waarschijnlijk blijven na haar 18^e verjaardag. Ze vindt het fijn dat er qua hulpverlening niet zo veel verandert. Dit is echter niet voor alle jongeren het geval. Een aantal jongeren krijgt ondersteuning vanuit de middelbare school (o.a. zorgcoördinator of ouder -en kindadviseur), deze begeleiding stopt wanneer ze van school gaan. Twee respondenten denken daarna ook nog behoefte te hebben aan ondersteuning maar weten nog niet waar ze terecht kunnen.

Voorbereiding op de overgang 18-/18+

In alle gesprekken is gevraagd in hoeverre jongeren worden voorbereid op de overgang 18-/18+ en waar ze eventueel terecht kunnen voor ondersteuning. Zoals eerder gezegd voorzien de geïnterviewde jongeren vooral uitdagingen op financieel gebied.

Een aantal jongeren geeft aan dat ze voor vragen over en ondersteuning bij de overgang naar 18 jaar terecht kunnen bij hun ouders. Bijvoorbeeld bij het regelen van een zorgverzekering, het aanvragen van een PGB voor vervolghulp en door beschikbaar te zijn voor vragen. Enkele jongeren vertellen dat hun ouders hen op dit moment al voorbereiden op zaken die na hun 18^e verjaardag gaan veranderen: *"Ze gebruikten de smoes zorgverzekering, gebruiken ze altijd bij mij omdat ik niet wil werken. Zo van ja, je moet nu wel werken want als je 18 bent, dan moet je betalen."* Een aantal jongeren hebben over de overgang 18-/18+ geleerd van leeftijdgenoten of familieleden (broers/zussen of neven/nichten). Ze noemen voornamelijk administratieve regelzaken zoals het aanvragen van zorgtoeslag, studiefinanciering, etc. Een jongere vertelt:

"Ik ga vandaag ook mijn studiefinanciering aanvragen. Een vriendin van mij heeft dat ook een paar maanden van tevoren gedaan, want als je het op je verjaardag gaat doen, dan duurt het nog wel een aantal maanden voordat je het krijgt. Dus doe het gewoon van tevoren."

Opvallend is dat enkele jongeren aangeven dat ze vooral zichzelf voorbereiden op de overgang naar 18 jaar, onder andere met behulp van het internet. Een jongere vertelt over het afsluiten van een zorgverzekering: *"Over het algemeen heb ik daar wel verstand van omdat het allemaal via internet kan [...] Dus dat lijkt me niet echt iets waar ik de hele dag over nadenk en heel ingewikkeld vind."*

Of er vanuit de professionele hulp en begeleiding aandacht wordt besteed aan de overgang 18-/18+ lijkt afhankelijk van de hulpverleningssoort. Opvallend is dat sommige jongeren vertellen dat ze goed worden voorbereid op de overgang 18-/18+, terwijl het thema volgens andere jongeren nog niet met hen is besproken. Met de jongeren die in een woonvoorziening wonen is al gesproken over wat er verandert als ze 18 jaar zijn. Een jongere vertelt dat het kamertrainingscentrum (KTC) haar heeft geadviseerd om alvast geld te sparen. Daarentegen heeft een andere jongere nog geen idee wat haar te wachten staat, zij vindt dat professionals meer aandacht moeten besteden aan de overgang 18-/18+. Enkele jongeren verwachten dat ze met vragen terecht kunnen bij hun begeleider(s). Een jongere heeft behoefte aan duidelijkheid over wat er verandert als ze 18 jaar is, maar denkt dat ze het thema zelf moet aansnijden:

"Het zou fijn zijn als zij zou zeggen van binnen 4 maanden ben je 18. Dit en dit is het idee, alleen ik snap wel dat ze dit nog niet heeft gedaan. Dat komt ook vanuit mezelf. Dat kan ik haar ook gewoon vragen. [...] Ik zou meer duidelijkheid willen hebben over wat het precies inhoudt als ik 18 ben. Hoe zit het dan met die financiën? Ik wil wel die verantwoordelijkheid en het bewustzijn van wat dat dan inhoudt. Ja, dat wel."

Of jongeren vanuit het onderwijs worden voorbereid op de overgang 18-/18+ lijkt per onderwijsinstelling te verschillen. Enkele jongeren vertellen dat er in het vak Burgerschap op het mbo aandacht is besteed aan de overgang 18-/18+. Echter, andere mbo-jongeren vertellen dat hiervoor vanuit school geen tot weinig aandacht is. Een tweetal jongeren denkt dat ze op hun mbo-school terecht kunnen voor hulp als ze hierom vragen of als iets niet lukt, een jongere noemt het LEC (Loopbaan Expertise Centrum): *"[...] als ik haar vraag of ze kan uitleggen wat er van je verwacht wordt zodra je 18 bent, denk ik dat ze me dat ook wel wil geven."* Opvallend is dat er in het vo (havo en vwo) geen tot nauwelijks aandacht is voor de overgang naar volwassenheid en de daarbij horende administratieve regelzaken. Een jongere vertelt:

"Je wordt wel zelfstandig, maar ik heb het er nog nooit in de les over gehad hoe ik dingen straks over moet maken. Maar daar heb je ook je ouders voor, maar soms denk ik wel eens, vooral op de middelbare school. Dan zit je te leren over een president die al 100 jaar dood is en wat zijn favoriete eten was. Dan denk ik ook, ik leer liever hoe ik later facturen op moet sturen. Dingen die logisch en goed zijn om te leren. Dan over Napoleons' favoriete gerecht. Daar heb ik niets aan."

Een andere jongere beaamt dit en geeft aan dat hij vindt dat school een belangrijke rol heeft in helpen uitzoeken waar je goed in bent, zodat je keuzes kunt maken voor de toekomst.

Een andere jongere zou vanuit school wel wat meer willen leren over praktische zaken die bij volwassenheid horen zoals koken.

6.2 Toekomstbeeld korte en langere termijn

Aan alle jongeren is gevraagd hoe ze zichzelf zien in de toekomst, wanneer ze 'volwassen' zijn. In de vraagstelling is de leeftijd van 30 jaar aangehouden omdat 'volwassen' zijn een abstract begrip is. Er is met de jongeren vooruitgeblikt op de leefgebieden wonen, werken, sociaal, welbevinden en (in)formele ondersteuning. Op elk leefgebied is gevraagd hoe de jongeren denken dat hun leven eruit ziet wanneer ze dertig jaar zijn. Vanuit dit beschreven toekomstbeeld op lange termijn is in kaart gebracht hoe jongeren de weg naar de toekomst voor zich zien, of ze al concrete stappen zetten richting dit toekomstbeeld en of ze obstakels voorzien en waar ze terecht (denken te) kunnen voor ondersteuning. Eerst wordt het toekomstbeeld op korte termijn beschreven, grofweg drie tot vijf jaar in de toekomst. Dit wordt aangevuld met het toekomstbeeld op lange termijn, als de jongeren dertig jaar zijn.

Welbevinden

Allereerst blijkt de levensfase waarin de geïnterviewde jongeren zich bevinden een impact te hebben op hun welbevinden. Voor sommige jongeren heeft volwassen zijn dit positieve gevolgen omdat ze zich bijvoorbeeld rustiger voelen en zelfstandiger. Anderen ervaren daarentegen stress vanwege de veranderingen en keuzes die zich aandienen in hun leven: *"Ik wil dat hele volwassen worden en m'n dingen regelen, maar het zijn gewoon allemaal gevoelens die door elkaar gaan en wie ben ik nou precies, en dat komt nu allemaal precies*

naar boven omdat ik nu een beetje op de grens sta van écht m'n eigen ding doen. Dus het werd gewoon een beetje veel allemaal..."

Ook is aan de meeste jongeren gevraagd of ze op korte termijn een verandering voorzien ten aanzien van hun houding of gedrag of hoe ze in hun vel zitten. Enkele jongeren geven aan dat ze op dit moment minder goed in hun vel zitten of net uit een periode komen waarin dit het geval was, ze hopen dat dit op korte termijn verbeterd. Een jongere vertelt dat ze meer "steady" wil zijn:

"[...] gewoon mijn dingen doen en wel op een meer steady punt in mijn leven zitten zeg maar. Dat ik niet meer zo afwisselend: ik voel me goed ik voel me superkut. Want zodra ik dat heb dan weet ik ook dat het lastig gaat worden met werken enzo. En ja, dan wil ik niet in zo'n wispelturig deel van mijn leven zitten. Dus, ja het liefst wil ik hier uitkomen."

Ook noemen enkele jongeren gedragskenmerken of karaktereigenschappen die ze graag anders zien op korte termijn, bijvoorbeeld meer motivatie om te werken en zaken aan te pakken, meer discipline, beter kunnen communiceren en minder naïef zijn.

Uit het toekomstbeeld van jongeren op langere termijn komt naar voren dat enkele jongeren hopen dat ze op hun dertigste zijn gestopt met roken. Ook wordt door een aantal jongeren genoemd dat ze tevreden en gelukkig willen zijn. Een meisje jongere vertelt hierover: *"Dat ik denk van: ik ben nu echt in rust. Ik heb de dingen zoals ik wil, die ik heb gekozen. En ik kan de dingen inrichten in ruimte. Gewoon een rustgevend fijn gevoel."*

Sociaal

Bijna alle jongeren denken dat ze in de toekomst - zowel op kortere en langere termijn - nog contact hebben met hun familie. Voornamelijk het gezin wordt genoemd en als eerst (stief)ouders, dan broer/zus en door enkele jongeren opa en oma (als ze nog leven) en nichten en neven. Dit is niet verbazingwekkend aangezien de meerderheid van de jongeren niet van plan is om op korte termijn uit huis te gaan en dus in het gezin blijft wonen. Over het algemeen voorzien de meeste jongeren dat het contact met familie hetzelfde blijft: *"Ik denk dat altijd de dingen wel kunnen veranderen, maar ik hoop dat het blijft zoals het nu gewoon is. Ik ben blij met de mensen die ik in mijn leven heb. Ik hoop dat het wel zo blijft."* Naast ouders worden broertjes en zusjes vaak genoemd maar ook andere familieleden waarmee op dit moment een goede band bestaat zoals grootouders of nichtjes en neefjes.

Enkele jongeren denken in de toekomst nauwelijks contact te hebben met hun familie, één jongere denkt helemaal geen contact te hebben met familie als ze dertig jaar is. Ook geven enkele jongeren aan dat ze op de langere termijn waarschijnlijk hebben gebroken met één specifiek familielid, onder andere een zusje en een stiefmoeder worden genoemd. Voor deze jongeren geldt dat ze op dit moment geen tot nauwelijks contact hebben met familie of een slechte verstandhouding hebben met de genoemde familieleden.

Een aantal jongeren denkt zowel op korte als de langere termijn nog contact te hebben met hun huidige vrienden(groep), een beste vriend(in) of nog met hun huidige partner zijn. Een jongere vertelt hierover: *"Met vrienden weet ik het niet echt. Dat kan altijd nog veranderen. Maar er zijn er gewoon een paar waarvan ik weet dat ze echt zijn."* De jongeren die op dit moment minder steun ervaren vanuit hun familie geven aan dat ze veel waarde hechten aan hun vriendschappen en geloven dat deze nog bestaan als ze dertig jaar zijn. Door enkele jongeren wordt ook aangegeven dat ze nieuwe vrienden gaan maken. Bijvoorbeeld via hun (vervolg)opleiding, via werk en op de langere termijn via werk of via toekomstige woning (buren). Een jongere hoopt nog contact te hebben met haar leerkrachten van de praktijkschool.

Wonen

Zoals gezegd voorzien de meeste jongeren geen veranderingen in hun woonsituatie op korte termijn en willen ze voorlopig thuis blijven wonen. De hoge kosten die gepaard gaan met zelfstandig wonen wordt vaak genoemd als reden om nog niet uit huis te gaan. Alsmede moeilijkheden bij het vinden van een (betaalbaar) huis. Dit argument wordt voornamelijk genoemd door jongeren uit de regio Amsterdam. Enkele jongeren ondernemen concrete stappen ter voorbereiding op uit huis gaan, bijvoorbeeld door zich direct in te schrijven bij Woningnet als ze 18 jaar zijn of op de wachtlijst voor begeleid wonen projecten.

Slechts enkele jongeren willen tijdens hun studententijd op kamers willen gaan wonen. De meeste jongeren geven aan dat ze een zekere mate van stabiliteit willen voordat ze het ouderlijk huis verlaten, bijvoorbeeld pas na het behalen van hun diploma en het vinden van werk waarmee ze hun vaste lasten kunnen betalen. Een

jongere wil eerst haar *shit together* hebben voordat ze uit huis gaat: [...] *"als ik dat ga doen, wil ik wel gewoon mijn shit together hebben weet je wel en gewoon een steady baan, gewoon mijn dingen doen en wel op een meer steady punt in mijn leven zitten zeg maar. Dat ik niet meer zo afwisselend: ik voel me goed ik voel me superkut. Want zodra ik dat heb dan weet ik ook dat het lastig gaat worden met werken enzo."* Voorziene veranderingen die genoemd worden bij uit huis gaan zijn meer voor zichzelf moeten gaan zorgen zoals huishouden doen, voor jezelf koken en het betalen van je eigen eten en naast werk en school ook vrije tijd vrijmaken.

Alle jongeren denken zelfstandig te wonen wanneer ze 30 jaar zijn, de meeste jongeren denken nog in de regio te wonen waar ze nu wonen. Een aantal jongeren denken (een periode) in het buitenland te wonen, genoemde plekken zijn Dubai, Spanje en New York. Wanneer jongeren vooruitblikken op hun woonsituatie als ze dertig jaar zijn, worden verschillende soorten woningen genoemd: een appartement, een gezinswoning, een vrijstaand huis of juist een rijtjeshuis, een 'mooi' huis of een 'groot' huis. Een jongere zegt hierover: *"Een groot huis, ja iedereen heeft een eigen kamer, een tuintje misschien, met bloemen en een boom."* Enkele jongeren hopen dat ze tegen die tijd een koophuis hebben, een jongere vertelt dat een koophuis symbolische waarde voor haar heeft: *"dat je het hebt gemaakt"*. Het afronden van een opleiding en het hebben van een stabiel inkomen wordt genoemd als voorwaarde voor het hebben van een koophuis. Er is één jongere die niet weet of ze in Rotterdam blijft wonen omdat al haar familieleden er wonen, zij heeft op dit moment geen goede relatie met haar familie.

(Vervolg)opleiding

Zoals gezegd is gesproken met jongeren met verschillende opleidingsniveaus, mbo (entreeopleiding, niveau 2, 3 en 4) het vo (praktijkonderwijs, havo, vwo). De jongeren uit het mbo zijn al begonnen aan hun vervolgopleiding. De meeste jongeren uit het vo weten welke vervolgopleiding ze willen gaan volgen. De ambitie om direct te gaan werken na de middelbare school is door geen enkele jongere genoemd.

Ongeveer een kwart van de jongeren wil een mbo-opleiding gaan volgen, de sectoren verzorging (kappersopleiding en schoonheidsspecialiste), beveiliging, administratie, media en (auto)techniek worden genoemd. Enkele praktijkleerlingen willen doorstromen naar een entreeopleiding op het mbo.

De meeste jongeren die ten tijde van het interview op de havo zaten, willen een hbo-opleiding gaan volgen. Ook willen enkele jongeren vanuit het mbo doorstromen naar het hbo. Een aantal jongeren met wie is gesproken heeft een specifieke vervolgopleiding voor ogen, zoals International Business of docent Nederlands. Dit geldt niet voor alle jongeren. Voor enkele jongeren speelt het minder omdat ze in havo 4 zitten. Ook wordt twijfel uitgesproken over een creatieve opleiding vanwege de beperkte baankans en strenge toelatingseisen. Twee jongeren denken eraan om een tussenjaar te nemen na het behalen van hun havo-diploma omdat ze nog geen definitieve keuze kunnen maken voor een vervolgopleiding.

De meeste jongeren uit het vwo willen een universitaire vervolgopleiding gaan doen, de opleiding psychologie wordt drie keer genoemd. Ook spreken enkele jongeren de ambitie uit om na het afronden van hun mbo of hbo door te stromen naar de universiteit. Voor sommige jongeren is dit een "lang pad", bijvoorbeeld voor een jongere die op dit moment een mbo-opleiding volgt: *"Ik wilde graag psychiater worden, maar toen ik me ging verdiepen kwam ik erachter dat je 6 jaar vwo niveau moet hebben voor wiskunde. [...] ik weet dat ik een hoog niveau aankan, dus dat wil ik ook wel bereiken. Als ik eventueel verder ga op het hbo dan zou ik dat ook doen. Ik ga tot de universiteit door want ik wil alles uit mezelf halen wat erin zit."*

Werk en financiën

Enkele jongeren geven aan dat ze op korte termijn een bijbaan willen. Genoemde redenen zijn het bekostigen van de eigen vervolgopleiding en de wens om minder afhankelijk te zijn van de financiële toelage van ouders. Een jongere wil binnen nu en twee jaar meer zelf gaan regelen en betalen zoals kleding en geld voor leuke dingen: *"[...] dat ik niet steeds aan m'n ouders moet vragen. Dat vind ik zelf gewoon wat fijner."* Opvallend is dat jongeren in hun toekomstbeeld op korte termijn vooral spreken over het hebben van een bijbaan en niet nog over een fulltime baan. Dit is opvallend aangezien sommige geïnterviewde jongeren geldt binnen drie tot vijf jaar klaar zijn met hun mbo-opleiding en in principe aan het werk kunnen. Slechts één jongen geeft aan dat hij rond zijn twintigste fulltime denkt te werken als automonteur: *"Volgend jaar mag ik kiezen welke richting ik wil. Van 16 of 17 kan ik al leren. En vanaf de 20 denk ik wel dat ik het ben."* Dit kan te maken hebben met het feit dat de meerderheid thuis blijft wonen de komende vijf jaar en dus geen vaste lasten heeft zoals huur en eigen levensonderhoud. De financiële lasten van jongeren bestaan hoofdzakelijk uit geld voor eten, kleding en eventueel hobby's.

Ongeveer de helft van de geïnterviewde jongeren heeft een concreet beroep voor ogen dat ze zichzelf zien uitoefenen als ze dertig jaar zijn. Functies in het onderwijs en de zorg worden relatief vaak genoemd, bijvoorbeeld docent in het basis- en voortgezet onderwijs, in de zorg in verschillende functies van GGZ psycholoog, fysiotherapeut tot doktersassistente. Ook denken enkele jongeren dat ze tegen die tijd een eigen bedrijf hebben, bijvoorbeeld in de muziekbranche, autobranche, beautybranche en de horeca. Enkele jongeren hebben de ambitie om in de creatieve sector te werken, bijvoorbeeld in de filmwereld, het theater of in de muziek. Echter, tegelijkertijd wordt meermaals aangegeven dat een baan in de creatieve sector misschien niet realistisch is. Een jongere vertelt hierover: *"Ik weet voor wat ik later wil gaan doen heb ik geen diploma nodig. Maar ik heb het wel nodig voor als het niet lukt."* Ook wordt het hebben van een "leuke" of een "goede" baan genoemd. Een tweetal jongeren geven aan dat ze hun ervaringsdeskundigheid willen inzetten om andere jongeren te helpen: *"Ik wil jongeren zoals mij helpen. Jongeren die een droom hebben en die niet vooruit kunnen. Vooruit willen gaan."*

Opvallend is dat enkele jongeren een opleiding (gaan) volgen die hen voorbereidt op een ander beroep of richting dan ze uiteindelijk voor ogen hebben. Zo vertelt een jongere dat haar droombaan fotograaf of weddingplanner is, terwijl ze op dit moment een mbo-opleiding administratie volgt. Er is niet expliciet aan jongeren gevraagd hoeveel ze denken te verdienen als ze dertig jaar zijn. Uit de verhalen van enkele jongeren blijkt dat ze denken veel geld te gaan verdienen als ze dertig jaar zijn. Meerdere jongeren spreken over de wens om in ieder geval geen stress te hebben over geld: *"[...] Ik zie mezelf gewoon later echt werken, geld verdienen, mijn dingen doen. [...] Ik houd niet van het idee van 'als ik nu dit koop, heb ik nog 3 euro over'. Ik heb dat nu elke dag, maar ik wil later gewoon royaal kunnen leven. Lekker mijn boodschappen kunnen doen en niet hoeven stressen om geld."*

Huisje-boompje-beestje

Ongeveer de helft van de jongeren spreekt over het hebben van een vaste partner en kinderen als ze dertig jaar zijn. Enkele jongeren denken dat ze tegen die tijd ook getrouwd zijn met hun partner. De meeste jongeren doen geen uitspraak over het aantal kinderen of hier is niet op doorgevraagd. De genoemde aantallen lopen uit een van vijf kinderen tot één kind, een jongere wil maar een kind vanwege het milieu. Een aantal jongeren geven aan dat ze eerst de basis op orde willen hebben voordat ze aan kinderen beginnen, genoemde zaken zijn: opleiding afgerond, een vaste baan, een (eigen) huis en voldoende inkomen. Jongere zegt hierover: *"Dan kan je het eigenlijk ook financieren denk ik. Het lijkt me niet handig om op je 18^e bijvoorbeeld al een kind te hebben, dat is misschien wat rommelig denk ik."* Dit geldt ook voor enkele meisjes die jong moeder willen worden, eerst willen ze hun studie afronden en werk vinden. Een aantal jongeren wil geen kinderen en door een enkeling wordt gesproken over adopteren. Daarnaast wordt het hebben van huisdieren zoals honden en katten genoemd door een aantal jongeren.

Sommige jongeren spreken in hun toekomstbeeld op lange termijn niet over kinderen. Dit betekent niet dat ze geen kinderen willen, maar ze hebben het niet genoemd of er is niet op doorgevraagd. Enkele jongeren zien zichzelf in de toekomst alleen wonen, zo vertelt een jongere dat ze gezelschap belangrijk vindt maar veel tijd voor haarzelf nodig heeft en nerveus wordt van het idee om de rest van haar leven één iemand samen te moeten zijn.

6.3 Samenvattend

Uit de gesprekken met jongeren over hun toekomst op korte -en langere termijn kan gesteld worden dat de mate waarin jongeren met hun toekomst bezig zijn sterk uiteen loopt. Voor sommige jongeren speelt het nog niet, ze zijn nog niet bezig met de overgang 18-/18+ of het uitstippelen van een toekomstplan voor de langere termijn. Bovendien kan het denken over de toekomst stressvol zijn voor jongeren die kampen met problemen in het hier en het nu. Andere jongeren hebben een concreet beeld van wat ze in de toekomst willen doen en bereiken en enkelen zetten al concrete stappen op weg daarnaartoe. Daarbij moet opgemerkt worden dat niet alle jongeren geheel vrij zijn in het bepalen van hun eigen toekomst. Hoe de toekomst eruit ziet is afhankelijk van hun rol in het gezin, bijvoorbeeld een zorgtaak voor een familielid, of verwachtingen van ouders.

Moeilijkheden voorzien jongeren vooral op financieel gebied. Ze kijken op tegen de financiële verplichtingen die komen kijken bij de overgang 18-/18+ zoals het betalen van de eigen zorgverzekering. Echter, over het algemeen denkt de meerderheid van de jongeren dat hun leven grotendeels hetzelfde blijft als ze 18 jaar zijn. Voor de meeste jongeren blijft de woonsituatie hetzelfde, ze blijven ze in het gezin wonen waar ze ook terecht kunnen voor hulp en begeleiding bij de overgang 18-/18+. Jongeren informeren zichzelf via het internet of

leeftijdgenoten om zicht te krijgen op wat er gaat komen als ze achttien jaar zijn of zich laten informeren door leeftijdgenoten of familieleden. Opvallend is dat weinig jongeren veranderingen voorzien in de formele ondersteuning wanneer ze 18 jaar zijn. Dit kan te maken hebben met het feit dat een groot deel van de geïnterviewde jongeren hulp krijgt vanuit het mbo of vanuit organisaties zoals het jongerenwerk die niet gebonden zijn aan de leeftijdsgrens van 18 jaar. In dit geval is de continuering van deze hulp is niet in het geding bij de overgang 18-/18+.

Aandacht voor de overgang 18-/18+ vanuit jeugdprofessionals lijkt geen standaard onderdeel in de begeleiding van 16 en 17-jarige jongeren. Enkele jongeren verwachten wel terecht te kunnen bij jeugdprofessionals voor ondersteuning bij de overgang 18-/18+ als ze dit nodig hebben, maar denken dit onderwerp zelf aan te moeten snijden. Aandacht voor de voorbereiding op de overgang 18-/18+ vanuit het onderwijs lijkt per onderwijsinstelling te verschillen. Opvallend is dat er vanuit het havo- en vwo onderwijs helemaal geen aandacht lijkt voor de overgang 18-/18+ of de periode van volwassen worden in bredere zin. Op het mbo lijkt meer oog voor deze thema's, bijvoorbeeld als onderdeel van het vak Burgerschap. Jongeren hebben wel degelijk behoefte aan duidelijkheid over wat er gaat veranderen wanneer ze achttien worden. Ook blijkt uit de verhalen van jongeren dat er behoefte is aan een plek om terecht te kunnen voor vragen of hulp en begeleiding bij de overgang naar achttien jaar, bijvoorbeeld op school.

Opvallend is dat de meerderheid van de jongeren de basis van hun leven de komende drie tot vijf jaar hetzelfde blijft. Hetzelfde geldt voor het contact met familie en voor een aantal jongeren ook hun vriendschappen en relatie. Weinig jongeren spreken over het hebben van een fulltime baan over drie tot vijf jaar, waarschijnlijk omdat de meeste jongeren dan nog een opleiding volgen en nog thuis wonen. En omdat de meerderheid nog thuis blijft wonen hoeven ze de komende tijd ook nog niet in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Dit lijkt tevens een bepalende factor voor de mate waarin jongeren nu al bezig zijn met hun toekomst en eventuele zorgen daaromtrent.

Op langere termijn voorzien de meeste jongeren nog in de regio te wonen waar ze nu wonen, sommigen in een koopwoning. De meeste jongeren hebben een concreet beroep voor ogen of noemen een sector waarin ze later willen werken. Jongeren die willen werken in de creatieve sector vragen zich af hoe realistisch deze ambitie is op lange termijn. Ook de ambitie om door te stromen naar een hoger opleidingsniveau komt vaak terug, sommige jongeren willen meerdere niveaus omhoog. Een groot aantal jongeren denkt op hun dertigste een vaste partner te hebben en kinderen. Een veelgehoorde voorwaarde voor het beginnen aan een gezin is het hebben van een stabiele basis (opleiding, werk en stabiele inkomsten). Een aantal jongeren die op het moment van het interview minder goed in hun vel zat of worstelen met bepaalde gedrag -en karaktereigenschappen van zichzelf, hopen op een verbetering op korte termijn. Enkele jongeren hopen op hun dertigste *"gewoon gelukkig"* te zijn.

7. Conclusie

In dit onderzoek wordt antwoord gegeven op de vraag hoe jongeren van 16 en 17 jaar in het leven staan, welke behoeften aan ondersteuning ze hebben, hoe ze naar de toekomst kijken en in hoeverre ze een actief beroep doen op individuele, relationele en contextuele hulpbronnen om uitdagingen het hoofd te bieden. Het gaat om jongeren die op de drempel staan naar volwassenheid en op één of meerdere leefgebieden problemen ervaren waarbij ze professionele ondersteuning ontvangen. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de geformuleerde onderzoeksvragen.

1. Hoe is het gesteld met jongeren van 16 en 17 jaar?

Er kan gesteld worden dat het best goed gaat met de geïnterviewde jongeren. Eigenlijk leven ze hun leven zoals alle andere jongeren: ze gaan naar school, hebben een bijbaan, hebben vrienden en ondernemen sociale activiteiten. Bovendien blijkt dat de jongeren overwegend goed in hun vel zitten of in ieder geval aangeven dat het beter met hen gaat een aantal jaar geleden. Er zijn ook een aantal jongeren met wie het niet zo goed gaat, bijvoorbeeld omdat ze te maken hebben met heftige of gestapelde problematiek op meerdere leefgebieden. Dit is echter een minderheid.

Hieruit kunnen we afleiden dat het niet per se hoeft te betekenen dat het slecht gaat met jongeren die op één of meerdere leefgebieden moeilijkheden ervaren. De meeste jongeren leven een normaal dagelijks leven met school, bijbaan, vrienden, sociale activiteiten en gaan liefdesrelaties aan. Belangrijk is om ons te beseffen dat moeilijkheden in elk leven voor kunnen komen, dit hoort ook bij de levensfase waarin jongeren transities doormaken op verschillende leefgebieden tegelijk. Het lijkt vooral zaak dat er op tijd aandacht nodig is voor beginnende problemen zodat ze niet groter worden of zich uitbreiden naar meerdere leefgebieden. Bijvoorbeeld wanneer het op school niet goed gaat, dit een impact heeft op het sociale leven van jongeren en de problematiek gaat groeien. Deze ambitie sluit aan bij het transformatiedoel om kleine problemen klein te houden.

2. Waar zoeken en vinden jongeren ondersteuning als dat nodig is?

In de verhalen van jongeren zijn verschillende moeilijkheden naar voren gekomen waarmee ze geconfronteerd worden in hun dagelijks leven zoals; psychische klachten, psychiatrische en gedragsproblematiek, moeilijkheden op het gebied van school, onrust in de thuissituatie, verslavingsproblematiek en enkele jongeren kampen met lichamelijke klachten. Opvallend is dat een groot aantal jongeren het moeilijk vindt om verstandig met geld om te gaan, maar hier geen hulp of begeleiding bij zoeken. Dit kan ermee te maken hebben dat de financiële ondersteuning thuis nog voorhanden is. Bovendien zijn de geïnterviewde jongeren minderjarig en dus nog niet bevoegd om zelfstandig abonnementen af te sluiten of zaken op afbetaling te kopen. Ze maken dus misschien werkelijk minder schulden of zijn zich er niet van bewust dat ze schulden hebben, zoals een mobiele telefoon op afbetaling.

Vervolgens is de vraag waar jongeren ondersteuning vinden wanneer ze geconfronteerd worden met moeilijkheden? Zoals in de inleiding geïntroduceerd hanteren we in dit onderzoek het sociaal-ecologisch perspectief op veerkracht (Ungar, 2008) waarin onderscheid wordt gemaakt tussen individuele, relationele en contextuele hulpbronnen.

Individuele hulpbronnen

Het onderzoek laat zien dat de meerderheid van de jongeren persoonskenmerken en persoonlijke competenties noemen die volgens hen bijdragen aan het vermogen om uitdagingen het hoofd te bieden of om door te zetten in een moeilijke situatie. Voorbeelden hiervan zijn zelfkennis of zelfinzicht, een positieve houding, open staan voor hulp, gemotiveerd zijn, doorzettingsvermogen of een ondernemende persoonlijkheid. Ook vormt een bron van trots dat jongeren ondanks moeilijkheden in het verleden een verandering hebben kunnen realiseren. Het lijkt erop dat de sleutel tot verandering bij henzelf ligt.

Opvallend is dat de meerderheid van de jongeren aangeeft sociaal te zijn en makkelijk contact leggen. Dit is belangrijk, omdat jongeren steun ontfangen aan hun vrienden (peer-support). Daarbij gaat het hoofdzakelijk om sociaal-emotionele steun. Met vrienden kun je gewoon plezier maken en leuke dingen ondernemen, ook als het op andere gebieden even niet zo lekker gaat. Bovendien kunnen vrienden een bron van kracht om door te zetten of hen te motiveren dat ze iets wél kunnen.

Relationele hulpbronnen

Er kan gesteld worden dat ouders voor de meerderheid van de jongeren de meest onvoorwaardelijke relationele hulpbron zijn. Ouders bieden sociaal-emotionele, praktische en informatieve steun. Ze kunnen er hun verhaal kwijt of terecht met hun problemen, voor advies en voor ondersteuning bij praktische (regel)zaken. Bovendien wonen de meeste jongeren nog bij hun ouders - ze zijn immers minderjarig - en worden ze financieel ondersteund.

Hoewel in de gesprekken met jongeren niet altijd concreet is gevraagd/duidelijk is geworden bij welke (toekomstige) moeilijkheden ze aankloppen bij hun ouders, valt wel vast te stellen dat jongeren over het algemeen hun ouders aanwijzen als bron van steun waarop ze onvoorwaardelijk kunnen terugvallen. Uit ander onderzoek (Wiersma & Goor, 2019) weten we dat zelfs jongvolwassenen waarbij de band met de ouders slecht of zelfs verbroken is, uiteindelijk als de problemen groter worden toch denken dat ze bij hun ouders wel terecht kunnen. Daarnaast denkt de meerderheid van de geïnterviewde jongeren in dit onderzoek dat het contact met ouders en andere familieleden de komende jaren hetzelfde blijft. Dit is niet verwonderlijk aangezien de meeste jongeren nog minstens drie tot vijf jaar in thuis blijven wonen.

Enkele jongeren die niet op hun ouders kunnen of willen terugvallen vertellen over een vervangend ouderfiguur. Bijvoorbeeld andere familieleden of belangrijke personen uit de omgeving die een onvoorwaardelijke steunende rol hebben voor jongeren. Bovendien ontnemen jongeren steun aan hun relatie, vooral sociaal-emotionele steun. Ze kunnen hun verhaal kwijt en ontnemen de kracht om door te zetten, bijvoorbeeld om minder te blowen. Opvallend is dat jongeren met wie het contact met hun ouders slecht is, voornamelijk vertellen over hun vrienden of hun relatie als onvoorwaardelijke steunbron die ook op de langere termijn beschikbaar zal blijven.

Contextuele hulpbronnen

Contextuele hulpbronnen zijn de type hulpbronnen die te maken hebben met de infrastructuur waarin jongeren zich begeven met school, werk de formele ondersteuning waarop ze een beroep doen en de culturele of religieuze gemeenschappen waarmee ze zich verbonden voelen.

Jongeren ontnemen motivatie en kracht uit iets dat ze in de toekomst willen bereiken, belangrijke mensen in hun omgeving, een hobby waarin ze zich kunnen uiten of zichzelf. Jongeren zien in dat het volgen van onderwijs een belangrijke middel is op weg naar een leven dat ze willen, om hun lange termijn doelen te behalen. Ook voelen jongeren die een of meerdere schoolniveaus zijn afgezaakt soms de motivatie om te bewijzen dat ze het wél kunnen. Ook in het toekomstbeeld van enkele jongeren wordt gesproken over de ambitie om door te leren, bijvoorbeeld van het mbo naar de universiteit.

De focus van jongeren op het behalen van doelstellingen in de toekomst ondersteunt de grondslag van toekomstgericht werken dat momenteel wordt gepropageerd, onder andere vanuit de landelijke aanpak 16-27 (www.16-27.nl). In toekomstgerichte hulp en begeleiding van jongeren vooral wordt gefocust op de toekomst en wat daar voor nodig is in plaats van problemen in het hier en het nu. Echter, de mate waarin 16- en 17-jarige jongeren met de toekomst bezig loopt uit een, voor sommigen is het heden uitdagend genoeg. Bovendien lijkt het merendeel niet op een planmatige manier bezig met hun toekomst. Enkele jongeren vertellen dat ze zich verbonden voelen met of trots zijn op hun etnische of culturele achtergrond.

Ten aanzien van formele ondersteuning kan gesteld worden dat jongeren in beeld zijn bij verschillende hulpverleningssoorten waaronder hulp vanuit school (schoolmaatschappelijk werk, zorgcoördinator, loopbaan ondersteuning), een psycholoog, psychiater, residentiële zorg, jongerenwerk, verslavingszorg en coaching.

Uit de verhalen van jongeren is gebleken dat ze een enkele keer op eigen initiatief bij de hulp terecht zijn gekomen. Maar vaker via hun ouders, school of via een sleutelfiguur binnen een organisatie waar ze in beeld zijn. Opvallend is dat school zowel in het heden als in het verleden een plek is waar ondersteuningsbehoeften van jongeren gesignaleerd worden, ze ondersteuning aangeboden krijgen of doorverwezen worden naar passende hulp. Dit benadrukt de belangrijke rol die het onderwijs speelt in de ondersteuning van jongeren. Opvallend is dat integrale wijkteams of jeugdteams nauwelijks worden genoemd terwijl deze tegenwoordig de spil moeten vormen van het jeugdstelsel. Echter, in Amsterdam is ervoor gekozen om professionals vanuit het wijkteam op de mbo-scholen te plaatsen en deze lijken jongeren te bereiken.

Samenvattend kan gesteld worden dat het erg belangrijk is dat er een goed netwerk van voorzieningen in de omgeving van jongeren die voorhanden en bereikbaar zijn. Jongeren zijn gezegend met aanbod en infrastructuur in Nederland. Maar op bepaalde punten kan het beter afgestemd op de leeftijdsgroep.

3. Hoe waarderen jongeren verschillende vormen van ondersteuning en hoe is deze helpend?

Informele ondersteuning

Zoals gezegd zijn ouders zijn voor de meerderheid van de jongeren de meest onvoorwaardelijke steunbron voor verschillende hulpvragen. Er kan gesteld worden dat die onvoorwaardelijke steun er moet zijn, maar dit hoeft niet per se een van de biologische ouders te zijn. Zoals eerder gezegd kan deze rol ook vervuld worden door andere belangrijke personen uit het netwerk van jongeren. Naast de onvoorwaardelijke beschikbaarheid, komen in de verhalen van jongeren niet direct concrete aspecten naar voren die jongeren waarderen in de steun van ouders of andere belangrijke volwassenen in het netwerk. Wellicht zien ze deze steun als vanzelfsprekend. Wel geven jongeren aan dat ze het waarderen dat ze een dak boven hun hoofd hebben, er elke avond eten is en dat ze financieel ondersteund worden.

Meerdere jongeren geven aan dat het fijn is om je verhaal kwijt te kunnen bij vrienden of hun partner maar dat professionele ondersteuning hen uiteindelijk verder helpt. Bovendien vertellen ze dat ze niet voor alles bij hun vrienden aan kunnen of willen kloppen. Sommige jongeren voelen zich bijvoorbeeld bezwaard om hun vrienden hiermee te belasten. Echter, er zijn ook enkele jongeren die de steun van vrienden juist meer waarderen dan professionele ondersteuning door de wederzijdse band met vrienden.

Formele ondersteuning

Opvallend is dat jongeren vooral aspecten in het gedrag of de houding van professionals noemen die ze waarderen in de hulp, zowel in het heden als het verleden. Hoewel jongeren meermaals aangeven dat ze veel hebben gehad aan de hulp van een bepaalde professional, gaat het in de waardering meestal over de bejegening in plaats van de inhoud van de hulp. Gewaardeerde bejegeningaspecten zijn oprechte interesse en betrokkenheid, beschikbaar zijn, betrouwbaar zijn, gelijkwaardigheid en positieve bekrachtiging. Dit zie je herhaaldelijk terug, ook in eerder onderzoek (o.a. De Wit, De Jong, & Mulder, 2019; Wiersma & Van Goor, 2020) en lijkt heel kenmerkend voor deze doelgroep. Maar we moeten voorzichtig zijn met de veronderstelling dat jongeren alleen de bejegening waarderen in professionele ondersteuning. Dit heeft er ook mee te maken dat jongeren geen zicht hebben op welke interventies of methodieken worden gehanteerd. Jongeren spreken puur vanuit hun beleving.

Ten aanzien van de inhoud van de hulp waarderen jongeren praktische ondersteuning; niet alleen maar praten maar ook samen een plan maken of samen een activiteit ondernemen. Bijvoorbeeld samen oefenen met reizen in het ov, of elke dag een appje sturen als steun in de rug om naar school te (blijven) gaan. Bovendien waarderen jongeren het wanneer de hulp en begeleiding laagdrempelig is en niet te probleemgericht. Gewoon iemand waar je je verhaal kwijt kunt zonder dat er een specifieke interventie of traject aan verbonden is. Uit de verhalen van enkele jongeren blijkt namelijk dat ze het idee hebben dat er sprake moet zijn van specifieke problematiek of een indicatie om in aanmerking te komen voor (vervolg)hulp. Dit kan een drempel zijn om professionele ondersteuning te zoeken, bijvoorbeeld wanneer de ondersteuning stopt als jongeren 18 jaar zijn of wanneer ze van school gaan. In het verlengde hiervan vertellen enkele jongeren dat ze zich verbazen over het abrupte einde van een traject, terwijl er wel nog behoefte is aan ondersteuning. Er lijkt behoefte aan continuïteit in de ondersteuning. Uit de verhalen van jongeren blijkt bovendien dat ze het onprettig vinden als er teveel verschillende professionals betrokken zijn en ze telkens opnieuw hun verhaal moeten vertellen.

4. Wat zegt dit over de veerkracht van de jongeren uit deze doelgroep?

In de beantwoording van de tweede deelvraag zijn de individuele, relationele en contextuele hulpbronnen los van elkaar in kaart gebracht. Echter, het ecologische perspectief veronderstelt dat veerkracht tot stand komt door de samenhang van deze hulpbronnen. Veerkracht is geen opsomming van risico- en beschermende factoren, maar een dynamisch systeem dat continue aan verandering onderhevig is en bovendien per jongere verschillend is. De vraag is dus eerder hoe individuele jongeren verschillende hulpbronnen in relatie tot elkaar inzetten om hun leven op een bepaalde manier te organiseren? Jongeren kunnen bijvoorbeeld een steunend informeel netwerk hebben met ouders en vrienden waar ze terecht kunnen, naar school gaan en een bijbaan hebben maar zelf niet gemotiveerd zijn om hulp te aanvaarden. Jongeren geven aan dat de sleutel tot verandering uiteindelijk toch in de jongere zelf besloten ligt. Ook kan het voorkomen dat jongeren door een gebeurtenis tot inzicht komen dat ze toch gemotiveerd zijn om zaken anders te gaan doen. Op zo'n moment is belangrijk dat de jongere zich in een infrastructuur bevindt waarin de juiste hulpbronnen voorhanden zijn. Om

antwoord te geven op de vraag hoe het is gesteld met de veerkracht van deze doelgroep, is dus van belang om de individuele jongere telkens binnen het grotere geheel te plaatsen.

Over de veerkracht van de geïnterviewde jongeren kan gesteld worden dat ze veel steunbronnen noemen die voor hen vanzelfsprekend zijn, zoals naar school gaan, een bijbaan hebben, nog thuis wonen. Dit zijn belangrijke bronnen van veerkracht. Deze basis zorgt ervoor dat jongeren een dagritme hebben, zich geen zorgen hoeven te maken over geld of de aanwezigheid van een onvoorwaardelijk steunfiguur. Het feit dat deze jongeren zich overwegend in een steunende omgeving begeven draagt eraan bij dat eventuele moeilijkheden of problemen snel gesignaleerd worden zodat ze niet groter worden dan nodig. Bovendien lijkt de steunende rol van ouders en vrienden verder te gaan dan jongeren zelf aangeven. Deze steun is altijd aanwezig, het is juist dat deze personen er zijn. Er kan gesteld worden dat dergelijke beschikbare steunfiguren voor iedereen nodig zijn, niet alleen wanneer een jongere in de problemen komt of dreigt te raken. Voor jongeren waar ouders voor een dergelijke ondersteuning niet beschikbaar zijn of deze niet kunnen bieden, is het van belang dat er anderen zijn die er voor hen zijn.

Daarnaast benadrukken jongeren dat de sleutel tot verandering grotendeels in henzelf besloten ligt. De nadruk op het zelf doen heeft twee kanten: 1) ik moet het uiteindelijk zelf willen, anders heeft hulp en begeleiding ook geen zin 2) ik wil het graag zelf doen en vind dat ik het zelf moet oplossen. Dit past in onze samenleving waarin jongeren wordt verteld dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor hun eigen succes en slagen. Enerzijds is het krachtig dat jongeren aangeven dat ze het zelf moeten doen maar aan de andere kant heeft het ook een risico namelijk het idee dat ze het zelf moeten doen. We moeten er alert op zijn dat jongeren het idee kunnen hebben dat het zwak is om hulp te vragen en te aanvaarden. En mensen om jongeren heen kunnen jongeren ook motiveren om met bepaalde zaken in hun leven aan de slag te gaan, expliciet door jongeren aan te spreken of impliciet doordat ze fungeren als rolmodel. Tegelijkertijd kan de weerstand toenemen als jongeren de indruk krijgen een richting in te worden geduwd. Dit onderstreept het belang te om als professionals aan te sluiten bij de levens en wensen van jongeren en mee te bewegen met hetgeen waar zij naartoe willen. Een goede bejegening is daarin cruciaal waarbij professionals uitstralen dat ze oprecht betrokken zijn, beschikbaar en betrouwbaar zijn en het individuele proces van de jongere accepteert.

Samenvattend kan gesteld worden dat het belangrijk lijkt dat jongeren zich bevinden in een infrastructuur waar zicht is op hoe het is gesteld met de individuele veerkracht van jongeren. Zodat er altijd iemand beschikbaar is wanneer jongeren zelf gemotiveerd zijn om hulpbronnen te aanvaarden. Vervolgens is op zo'n moment belangrijk dat jongeren weten waar ze terecht kunnen en dat de voorzieningen laagdrempelig en toegankelijk zijn. In Nederland zijn we aardig op weg met het organiseren van een infrastructuur met voorzieningen dicht bij de leefwereld van jongeren. De zorg lijkt echter op dit moment probleemgericht ingestoken. Hulp of ondersteuning komt vaak pas in beeld wanneer er problemen zijn, of zaken psychisch, thuis of op school niet goed lopen. Er lijkt winst te behalen als we de focus verleggen van het verhelpen van problemen naar het waarborgen van een ondersteunende omgeving voor alle jongeren. Dit vraagt ervoor te zorgen dat er voor alle jongeren iemand beschikbaar is die hen ziet, waarbij ze terecht kunnen en die ook meekijkt of er wellicht meer hulp nodig is en waar deze te vinden is. In termen van veerkracht gaat het erom ervoor te zorgen dat voor elke jongere de hulpbronnen voorhanden zijn die hen helpen om hun leven in deze turbulente levensfase vorm te geven.

5. Hoe worden jongeren voorbereid op de overgang 18-/18+?

Over de voorbereiding op de overgang naar 18 jaar kan gesteld worden dat jongeren hiervoor terecht denken te kunnen bij ouders, andere familieleden zoals broers en zussen of vrienden die al 18 jaar zijn. Ook denken jongeren dat ze zichzelf met behulp van internet voor kunnen bereiden op wat er verandert. Jongeren kijken vooral op tegen de financiële verplichtingen die komen kijken bij de overgang naar formele volwassenheid. Dit is niet verwonderlijk omdat verstandig omgaan met geld op dit moment een uitdaging is voor een groot aantal jongeren. Echter, over het algemeen lijkt het nog niet tot zorgen te leiden. Zoals eerder gezegd heeft dit waarschijnlijk te maken met het feit dat de meeste jongeren na hun 18^e verjaardag thuis blijven wonen en nog niet in hun eigen levensonderhoud hoeven te voorzien. Dit verklaart ook waarom de geïnterviewde jongeren weinig concrete veranderingen voorzien als ze eenmaal 18 jaar zijn. Ze gaan ervanuit dat hun leven grotendeels hetzelfde blijft. Wat er verandert zijn meer wettelijke mogelijkheden zoals legaal kopen van sigaretten, alcohol, meer vrijheid vanuit huis en zelfstandig zaken mogen beslissen en financiële verplichtingen. Enkele jongeren verwachten een verandering binnen het gezin, bijvoorbeeld dat ze meer verantwoordelijkheid krijgen om zelf zaken op te lossen en minder kunnen leunen op de steun van onder andere hun ouders. Wel valt vast te stellen dat de overgang naar 18 jaar meer speelt voor jongeren die op hun

18^e verjaardag uit huis willen of een residentiële voorziening moeten verlaten. Deze jongeren oriënteren zich bijvoorbeeld op het vinden van een (zelfstandige) woning. Bovendien maken deze jongeren zich meer zorgen of alles goedkomt als ze 18 jaar zijn, vooral of ze alles kunnen betalen.

Ten aanzien van de ondersteuning vanuit het informele netwerk valt op te merken dat de overgang 18-/18+ meer is dan een formele grens. Opvallend is dat weinig jongeren in onze onderzoeksgroep veranderingen voorzien in de formele ondersteuning wanneer ze 18 jaar zijn. Dit kan te maken hebben met het feit dat een groot deel van de geïnterviewde jongeren hulp krijgt vanuit het mbo of vanuit organisaties zoals het jongerenwerk die niet gebonden zijn aan de leeftijdsgrens van 18 jaar. Zoals eerder geconstateerd is de continuering van deze hulp niet in het geding bij de overgang 18-/18+. Aandacht voor de overgang 18-/18+ vanuit professionals lijkt geen standaard onderdeel in de begeleiding van 16 en 17-jarige jongeren. Wel denken een aantal jongeren bij hun begeleider(s) terecht te kunnen voor ondersteuning bij de overgang 18-/18+. Opvallend is dat de geïnterviewde jongeren vanuit het havo -en vwo onderwijs aangeven dat er (nog) geen aandacht is besteed aan de overgang 18-/18+ of de periode van volwassen worden in het algemeen. In het mbo-onderwijs lijkt meer aandacht voor deze thema's. Er kan gesteld worden dat jongeren behoefte hebben aan duidelijkheid over wat er verandert als ze 18 jaar zijn, maar ook over de levensfase van volwassen worden in het algemeen. Ze noemen school als een mogelijke plek waar ze hiervoor terecht kunnen.

8. Discussie

In dit hoofdstuk worden een aantal kanttekeningen geplaatst bij de geformuleerde conclusies. Daarna volgen een aantal aanbevelingen voor beleid en de beroepspraktijk op grond van de interviews met 16- en 17-jarige jongeren die een beroep doen op één of meerdere vormen van professionele ondersteuning.

Kanttekeningen conclusies

Bij de geformuleerde conclusies in het vorige hoofdstuk zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen die te maken hebben met een mogelijke bias die samenhangt met de werving van de jongeren voor dit onderzoek.

- We hebben de keuze gemaakt om jongeren te werven die een beroep doen op enige vorm van professionele ondersteuning. Dit levert specifieke informatie op over de ondersteuning, maar levert ook een blinde vlek op voor de jongeren die niet in beeld zijn bij professionele organisaties; die zorg mijden, of de weg naar adequate vormen van ondersteuning niet weten te vinden. Zeker omdat we weten dat jongeren het in deze levensfase lastig kunnen vinden om hulp te vragen en een bepaald weerstand kunnen hebben bij formele instanties en voorzieningen is het van belang om deze groep niet te vergeten.
- Allereerst is het merendeel van de geïnterviewde jongeren is namelijk geworven via onderwijsinstellingen, waardoor we geen verhalen hebben van jongeren helemaal niet in beeld zijn bij een onderwijsinstelling, of die thuis zitten.
- De mogelijkheid bestaat dat vooral een bepaalde groep bereid is om deel te nemen aan ons onderzoek, waardoor we voorzichtig moeten zijn met het generaliseren van de door ons gepresenteerde resultaten naar alle jongeren die gebruik maken van professionele hulp of ondersteuning in deze levensfase.
- Een verregaande generalisatie is ook niet goed mogelijk, omdat we in ons onderzoek jongeren met een grote verscheidenheid aan vormen van hulp of ondersteuning hebben geïnccludeerd. Relatief veel jongeren in onze onderzoeksgroep maakt op dit moment alleen gebruik van relatief lichte vormen van ondersteuning zoals schoolmaatschappelijk werk, voorzieningen vanuit het jongeren - en jeugdwelzijnswerk, ondersteuning vanuit de gemeente of een interdisciplinair jeugdteam. Jongeren met zwaardere problematiek zoals dak- en thuisloze jongeren, jongeren met ernstige psychiatrische problematiek, jongeren waarbij sprake is van justitiële maatregelen, of voortijdig schoolverlaters zijn ondervertegenwoordigd in dit onderzoek.

Aanbevelingen beleid

- **Werk toekomstgericht met jongeren maar kijk niet te ver vooruit.**
Het uitgangspunt toekomstgericht werken sluit in principe aan bij de levensfase waar deze jongeren zich in bevinden. Uit de interviews blijkt dat ze zingeving en motivatie halen uit doelstellingen voor de toekomst. Ook hebben ze graag hulp bij uitdagingen in het nu in plaats van praten over problemen uit het verleden. Echter, de focus van jongeren op het behalen van toekomstige doelstellingen betekent niet dat ze planmatig bezig zijn met hun toekomst. Voor sommigen is het heden uitdagend genoeg. Bovendien blijkt dat vooruitblikken op toekomstige behoeften aan ondersteuning op verschillende leefgebieden al helemaal een te abstracte opgave lijkt. Daar komt bij dat jongeren in principe zelf graag zaken aanpakken en liever zo min mogelijk ondersteuning nodig hebben. Belangrijk is dus dat toekomstgericht werken met jongeren in deze leeftijdsfase niet te instrumenteel/te strak/te principieel wordt opgevat.
- **Focus niet alleen op kwetsbare jongeren.**
In de aandacht vanuit beleid voor jongeren 16-27 jaar ligt primair op kwetsbare jongeren. Dit is te verklaren vanuit de beleidsambitie om zoveel mogelijk impact realiseren met beleid. Maar, in deze focus liggen een aantal risico's besloten. Ons onderzoek laat zien dat lang niet altijd duidelijk is welke jongeren kwetsbaar zijn. Bovendien zien we jongeren die moeilijkheden ontwikkelen die we voorheen niet als kwetsbaar zouden hebben aangemerkt. Op eenzelfde manier zullen er jongeren zijn die overeind blijven doordat er vormen van ondersteuning voorhanden zijn die zorgen dat beperkte moeilijkheden niet uitgroeien tot grote problemen. Een focus op kwetsbare jongeren brengt het risico met zich mee dat we vooral acteren als er al sprake is van gestapelde problematiek. Dat lijkt zich niet goed te verhouden tot de ambitie van de transformatie in de jeugdhulp om kleine problemen klein te houden, problematiek te normaliseren en jongeren aan te spreken op hun eigen kracht. De vraag is of we de aandacht niet wat breder moeten trekken en ons niet alleen focussen op de ondersteuning van jongeren die het meest kwetsbaar zijn.

- **Zorg dat er zicht is op het welzijn van alle jongeren.**

In het verlengde van de voorgaande aanbeveling luidt het advies om ernaar te streven dat er voor elke jongere iemand beschikbaar is die in de gaten houdt of de basiscondities (ecologie) op orde zijn/hoe het is gesteld met de veerkracht van jongeren. Heeft de jongere een dagbesteding, een thuis waar zicht is op de jongere, is er eten en geld en iemand die op de jongere let, zijn er vrienden? En als er behoefte is aan ondersteuning, is deze ook voorhanden? Uitgangspunt in beleid zou moeten zijn dat er voor alle jongeren een hulpbronnen beschikbaar zijn die ondersteunend werken.

- **Niet alleen focussen op hulpverlening: zorgen voor een goede preventieve basisinfrastructuur.**

En als er dan behoefte is aan extra ondersteuning op één of meerdere leefgebieden dan is belangrijk dat de hulp goed op elkaar is afgestemd is, laagdrempelig en toegankelijk is, wil je dat jongeren er gebruik van maken. Er moet sprake zijn van bepaalde mate van integraliteit zodat jongeren niet voor elk vraagstuk ergens anders moeten zijn. Jongeren vragen namelijk beschikbare professionals waarmee ze een relatie opbouwen, los van specifieke problemen, over grenzen/schotten van sectoren of organisaties. Bovendien is belangrijk dat deze professionals een mandaat hebben om ook werkelijk zaken voor elkaar te krijgen. In onderzoek en beleid wordt vaak gefocust op wat professionals anders of beter kunnen doen, bijvoorbeeld in de bejegening. Echter, het knelpunt zit juist vaak in hoe de zorg voor deze doelgroep is georganiseerd, hoe de infrastructuur in elkaar zit.

- **Denk na over meer fluïde grens tussen school en hulpverlening.**

Een manier om integrale ondersteuning te organiseren is door ondersteuning via of op school aan te bieden. School is een plek waar alle jongeren dagelijks gezien worden en het is tevens een plek waar ze contact aangaan/relaties aangaan met professionals over de grensvlakken van jeugd -en volwassenenzorg. School kan een plek zijn waar zicht wordt gehouden op het algehele welzijn van jongeren en waar toegankelijke voorzieningen aanwezig zijn in het geval dat jongeren geconfronteerd worden met moeilijkheden. In het vo- en mbo-onderwijs lopen is vaak al een duidelijke verbinding tussen onderwijs en zorg, waarbij het goed lijkt te werken als hulpverlening ook echt fysiek aanwezig is op onderwijslocaties.

Een initiatief buiten de randstad waarin de integratie van de onderwijs- en ondersteuningsfunctie verregaand is uitgewerkt en gerealiseerd is de School als Werkplaats, ontwikkeld bij het Friesland College¹ en in samenwerking met het NJi uitwerkt in een methodiekbeschrijving (

- **Professionaliseren mentoren in het v(s)o of SLB'ers in het mbo/hbo/wo.**

Een manier om scholen een meer centrale plek te geven in de infrastructuur waarin jongeren zich bevinden, is het professionaliseren van mentoren. Mentoren worden geschoold rondom de speciale expertise in het aangaan van relaties met adolescenten en jong volwassenen, die erop gericht is om: de motivatie en het zelfvertrouwen van jongeren te versterken; jongeren in praktische zin te ondersteunen bij het realiseren van concrete doelen; en ze te helpen hun weg te vinden naar meer gespecialiseerde hulp of formele instanties.

Aanbevelingen beroepspraktijk

- **Ga er nooit te snel vanuit dat je ouders niet hoeft te betrekken in de hulp en begeleiding van 16-17-jarige jongeren.**

Ouders spelen een zeer belangrijke rol in het leven van jongeren. Ook al is het contact met ouders op dat moment slecht, uitgangspunt is om jongeren te vragen hun ouders bij de ondersteuning te betrekken. Tenzij jongeren nadrukkelijk aangeven dat ze dit niet willen. Bovendien is extra alertheid gevraagd wanneer ouders niet beschikbaar zijn voor jongeren. Voor alle jongeren dient een onvoorwaardelijke steunbron aanwezig te zijn.

- **Heb oog voor de juiste bejegening: jongeren werken alleen mee als ze zelf willen.**

Jongeren geven aan dat als ze zelf de sleutel zijn tot verandering. Als jongeren niet willen of niet gemotiveerd zijn, dan heeft professionele ondersteuning weinig zin. Jongeren zijn in deze levensfase allergisch voor bevoogden of *pushen* vanuit professionals. Dit benadrukt het cruciale belang van een goede bejegening waarin professionals uitstralen dat ze oprecht betrokken zijn, beschikbaar en betrouwbaar zijn en het individuele proces van de jongere accepteren. Belangrijk is dat jongeren in de hulp en begeleiding zelfstandig de kans krijgen om zaken aan te pakken en dat professionals beschikbaar zijn zodat ze terug kunnen vallen als ze er zelf niet uitkomen.

- **Werk aan zelfvertrouwen, zelfwaardering en motivatie met jongeren.**

Jongeren noemen persoonskenmerken en competenties die hen helpen het hoofd te bieden aan uitdagingen en tegenslag. Maar om deze in te kunnen zetten moet je stevig in je schoenen staan en dat

¹ Zie: www.frieslandcollege.nl/ons-onderwijs/begeleiding/extra-ondersteuning/school-als-werkplaats

begint bij zelfwaardering en zelfvertrouwen. Het lijkt belangrijk dat professionals met jongeren op zoek gaan naar waar de motivatie zit om een stap vooruit te zetten. Om vervolgens met hen te werken aan zelfwaardering en het krijgen van vertrouwen in de eigen kans van slagen om met uitdagingen aan de slag aan de slag te gaan.

9. Literatuur

Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood. The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press.

Anderson, S. L. (2016). Commentary on the special issue on the adolescent brain: Adolescence, trajectories, and the importance of prevention. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 70, 329-333.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.07.012>

Baartman, H. (2010). Ouderschap en de betekenis van solidariteit om je heen. *Ouderschap en Ouderbegeleiding*, (3), 182.

De Wit, N., De Jong, J. D., & Mulder, E. (2019). *Gewoon normaal. Het belang van professionele eigenheid in de bejegening van risicojongeren*. Geraadpleegd van <http://awrj.nl/wp-content/uploads/2019/12/Boek-Gewoon-Normaal.pdf>

Maurits, E. E. M., De Veer, A. J. E., Spreeuwenberg, P., & Francke, A. L. (2016). *De aantrekkelijkheid van werken in de zorg 2015: cijfers en trends*.

Messing, C. (2013). *School als Werkplaats. Een methodiekbeschrijving*. Geraadpleegd via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/School-als-Werkplaats.pdf>

Paulsen, V. & Berg, B. (2016). Social support and interdependency in transition to adulthood from child welfare services. *Children and Youth Services Review*, 68, 125-131.

Stevens, G., Van Dorsselaar, S., Boer, M., De Roos, S., Duinhof, E., Ter Bogt, T., Van den Eijnden, R., Kuyper, L., Visser, D., Vollebergh, W. A. M., & De Looze, M. (2018). HBSC 2017. *Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38(2), 218-235.

Ungar, M., & Liebenberg, L. (2011). Assessing resilience across cultures using mixed methods: Construction of the child and youth resilience measure. *Journal of Mixed Methods Research*, 5(2), 126-149.

Ungar, M. (2016). The child and youth resilience measure (CYRM) Child Version. Resilience Research Centre. Geraadpleegd van <http://www.resilienceresearch.org/files/CYRM/Child%20-%20CYRM%20Manual.pdf>

Van Duijvenvoorde, A. C. K., Peters, S., Braams, B. R., & Crone, E. A. (2016). What motivates adolescents? Neural responses to rewards and their influence on adolescents' risk taking, learning, and cognitive control. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 70, 135-147. <http://dx.doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.06.037>

Van Middelkoop, L., Van Wietmarschen, M., Hilverdink, P. & Vianen, J. (2017a). *Samenwerken aan de toekomst: 16-27. Handreiking voor gemeenten*. Utrecht: Aanpak 16-27. Geraadpleegd via www.16-27.nl/assets/Toolkit/073-201755handreiking-gemeenten-16-27def.pdf

Van Middelkoop, L., Van Wietmarschen, M., Hilverdink, P. & Vianen, J. (2017b). *Samenwerken aan de toekomst: 16-27. Handreiking voor professionals*. Utrecht: Aanpak 16-27. Geraadpleegd via www.16-27.nl/assets/Toolkit/073-201755stappenplan-profs-16-27def.pdf

Vereniging Nederlandse Gemeenten (2016). *Van 18-min naar 18-plus. Handreiking voor gemeenten bij de overgang van jeugd naar volwassenheid*.

Wiersma, M. & Van Goor, R. (2019). *Bevordering maatschappelijke participatie - Ervaringen, wensen en behoeften van jongeren 16-23 jaar*, geraadpleegd via <https://www.inholland.nl/onderzoek/publicaties/bevordering-maatschappelijke-participatie-ervaringen-wensen-en-behoeften-van-jongeren-16-23-jaar>

Wiersma, M. & Van Goor, R. (2020). *Bejegening van jongeren (16-23) door jeugdprofessionals. Theorie en praktijk*, geraadpleegd via <https://www.hva.nl/ondersteuningjongeren/bejegening/bejegening-jongeren.html>

Bijlage: Partners OJOV-onderzoek

OJOV – Ondersteuning Jeugd in Overgang naar Volwassenheid is een onderzoeksprogramma dat via praktijkgericht onderzoek en kennisontwikkeling bijdraagt aan het verbeteren van de begeleiding van en hulp aan oudere jeugd en jongvolwassenen met ondersteuningsbehoeften.

Het OJOV-onderzoek wordt uitgevoerd door onderzoekers van: lectoraten Jeugd en samenleving, Dynamiek van de stad en Empowerment en professionalisering van Hogeschool Inholland; Het Verwey-Jonker Instituut en lectoraat Maatschappelijke zorg van Hogeschool Rotterdam.

Het OJOV-onderzoek wordt onder andere uitgevoerd in samenwerking met de volgende partners:

- Kennisinstellingen: lectoraat Youth Sport Hogeschool van Amsterdam, Nederlands Jeugdinstituut.
- Gemeenten: Amsterdam, Haarlem, Rotterdam
- Mbo-instellingen: ROC NOVA College Haarlem, Albeda College Rotterdam, ROC Zadkine Rotterdam, ROC van Amsterdam
- Werkveldpartners: Streetcornerwork/De Volksbond, DOCK, Kenter jeugdhulp, Enver, Pameijer.
- Opleidingen: Social Work en Pedagogiek van Hogeschool Inholland; Social Work van Hogeschool Rotterdam.

